

Selahadinê Eyûbî
Weşanên SORAN e

gulana 2019

Edîtor : Zeynel Abidîn Han
Berpîrsiyariya Redaksiyonê: Zagros Baran
Grafîk û Design : Gazîn Han

email: han-grafik@hotmail.de
<https://www.facebook.com/kovaraxwenas>

Çap û Grêdan : Concept Medienhaus GmbH
Bûlowstr. 56-57 10783 Berlîn

ISBN 978-3-981668-67-2

Pêşgotin ji pirtûka selahadin re

Bo nivîsandina pirtûka selahadin zanîn û têgîneka giring a herêmî, dîrokî û giştî wê pêwîst bê. Dema ku me dest nivîsandina pirtûka selandin kir me pêşî nivîs û pirtûkên filosofên herêmê ên wê demê jî bi awayekê me di berçav de derbas kirin. Ji xwe dema ku wê hundûrê pirtûkê wê, were xwandin wê, bê dîtin ku wê çavkani û kesên weke filosof ku ew ji wan hizrên xwe sîd hatina wergirtin wê di hundûrê pirtûkê de wê, were dîtin bo nivîsandina vê xabatê.

Ji aliyekê din ve jî wê, dema ku mirov pirtûka selahadin nivîsand me, ew kifşkir ku wê, gelek nivîsên nerast wê di bin navê zanistitiyê de wê, bi teybetî li deverên weke tirkiya û hwd wê, li ser wî werina nivîsandin. Nivîsên ku ew hatina nivîsandin ê bo wê demê û dîroka wê demê wê, ji gelek aliyan ve wê, bi awayekê ji rastiya jîyankirina dîrokê dûr wê, çawa wê, rengê fahmkirina dîrokê wê bidina pêşxistin wê bi wê armancê bin.

Bi mantiqê ku em di wê demê de najîn û çî were nivîsandin ber mirovan wê bi wê bawerbikin wê, ew wê werênina nivîsandin. Lê di aslê xwe de me ew dît û kifşkir ku wê dema ku bi awayekê rast û li gorî rastiya wê ya civakî dîroka civake kurd bi demên wê re werina nivîsandin wê, ne tenê weke nivîsandina dîroka kurd wê bimênê wê, ji aliyekê din ve wê van aliyan jî wê îfşa bikê.

Pêvajoyên dîroka wê demê wê, di aslê xwe de wê, giring bin ku ew werina fahmkirin. Mirov ji pêşketinên wê demê û rengên hizirkirinên wê ên filosofên kurd û yên herêmî wê dibîne ku wê, herêm li ber çêkirina ronasansekê a di xwe de bê. Dema selahadin wê, ji aliyekê ve wê, mirov dikarê weke demeka destpêka wê demê jî dikarê wê werênê li ser ziman. Selahadin bi xwe jî wê, ew weke ku di farq û têgihîştina wê rastiye de bê. Ber wê yekê wê hertimî wê, zane û filosofên civakê wê li dora xwe wê bide hevdû û wê bi wan û aqilê wan re wê bikê ku ew bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, ne weke kesekê ku ew bi ferman û gotinên xwe tenê tiştan bi kesan û hêzên xwe dide kirin wê bimênê. Em dema ku van aliyên selahadin kifş dikin emê, nikaribin wî bi baş jî fahmbikin.

Di rastiye de wê, rewşa selahadin wê, dema ku mirov li ser temenê wî ye civaketiya wî ya kurdistanî wê dihênê li ser ziman wê, zêdetirî wê baştirîn wê were fahmkirin. Wekî din wê, zêde newê fahmkirin. Di serî de wê, weke aliyekê wî ye giring mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Nivîsên ku wê, di demên destpêkê de wê, werina nivîsandina di derbarê rastiya wî û civake wî de wê, ne xwediyê zaninê bin. Di demên dawî de wê, di hin nivîsandinan de wê bê gotin ku ew kurd a. Lê wê çendî ew gotin wê were şilokirin û wê bêwatekirin wê, ji sad deverî wê gotinê bînin û wê bi wê ve wê were kirin. Ev wê ber ku ew newê hanîn bi rastiya wî ya civakeyîya wî ya kurdistanî re wê, ew wê were kirin. Di

serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Nivîsandinên ji rojava û ankû ewropa ên di derbarê selahadin wê, çendî ku wê hinekî wê bialî jî wê werênina nivîsandin jî lê wê, ji yên nivîsandinên herêmê wê bi qadirtir û zanetir bin bo fahmkirina rastiya wî û dema wî û çerçoveya fahmkirina wî a di dema wî de.

Ji aliyekê din ve mirov dikarê wê jî werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê, dema ku ew wê werê hanîn li ser ziman wê, ti gotin wê li ser civake ku ew bixwe ji wê ya a civake kurd wê newê gotin. Ji xwe di nivîsandina dîroka herêmê giştî de wê, ev şaqatîya bi nivîsandina dîrokê re wê, were dîtîn. Ev rengê nivîsandina dîrokê wê, di temenê hemû pirsgerêkên roja me bixwe de jî bin. Ber vê yekê wê, rast û giring bê ku mirov wê, dema ku wê kesên weke selahadin û demên wê yên pêşketinê werênê li ser ziman xwe ji gelek aliyan ve ji wan aliyan ve ji rengê nivîsandina dîroka herêmê dûrbigirê. Herodot wê bêjê di pirtûka xwe ya bi navê “dîrokê” de ku wê “kevnşopî wê, rêvebirvanên me bin.” Wê weke ku wê, di wê çerçoveyê de wê, statûqûyek wê were pêşxistin wê nivîsandin de û wê, dîroka wê li gorî wê were hanîn li ser ziman. Wê tenê rêveberî û desthilatdarîyên serdest kî na û çî na wê ji wê derbas nebê. Wê bi wê rengê wê, dîroka herêmê wê, yan newê nivîsandin û yan jî wê, weke ku ew dixwezîn wê were nivîsandin. Wê bo rewş û dîrok selahadin jî wê ev rastî wê wusa bê.

Pirtûka selahadin wê dema ku min hewl da ku em wê binivîsênin min di serî xwe de xwest ku ew xwe ji van aliyan dûr bidina girtin û wê, li ser esas û temenê hebûna wê û ya civakeyîya wê ya kurdistanî wê binivîsênim. Ji aliyekê din ve jî wê, weke ji aliyê kurdan ve wê, weke kurdekê wê dîroka selahadin wê çawa wê were nivîsandin wê, ev pirtûk wê, bi wê rengê wê hewl bêdayîn ku ew were nivîsandin. Bi gotineka din **bi çavê kurdan selahadin**(*) çawa ya û mirov wê çawa karibê fahmbikê wê, ji wê aliyê ve wê, nêzî mijarê bibê. Wekî din jî wê, dema ku mirov ji aliyê kurdan û dîrok û mejuya kurdan ve selahadin hilde li dest wê, bi dem, pêşketin û hebûna xwe re wê çawa wê were fahmkirin wê, weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wî fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê, heta roja me jî wê, selahadin wê bi çavê kurdan û weke kurdekê wê ji aliyê civake kurd û dîroka wê ve wê, ew newê hildan li dest. Ji xwe wê, weke kurd li herêmê tûneyî wê, ew wê, were hanîn li ser ziman. Di demên dawî de wê, di çend nivîsên ku ew di wan de dihê gotin ku “selahadin kurd a(*)” û ankû dibêjin “ew kurd a” jî wê, di aslê xwe de wê, çawa wê, ji vê aliyê ve wê şilobikin wê bi wê

(*)Bi çavê kurdan selahadin wê, weke rastîya selahadin a ku ew hê ne hatîya li ser ziman bê. Ji kurd û kurdistanê ve fahmkirina selahadin wê, bi serê xwe wê di derbarê selahadin de wê, rastiyên nû ên demê ku ew ne hatina ser ziman û ankû nexwestina ku ew werina ser ziman wê, bîn kifşkirin û mirov wê, bînê ser ziman.

(*) LI ser kurdûna selahadin wê, heta roja me wê, gelek wê were ser ziman. Lê wê bi îtnayeka ku ew bi rastiyên civake ku ew ji wê ya ku ew newê ser ziman wê, hewlbêdayîn nişandin. Ber vê yekê jî wê, dema ku wê ew kurd a, wê çawa wê, piştî wê gotina ku ew b i wê dibêjin ew kurd a wê, bi deverek din ve wê, were girêdan wê, li rêyên wê bigerihîn. Yan wê bê gotin “ew di nava tirkan de asîmle bûya.” Yan jî wê bê gotin ku “ew bi koka xwe digihîjê araban.” Wê di wê rengê de wê, dawîya gotinê wê werênina li ser ziman.

armancê wê ew wê were bi navkirin. Ji vê aliyê ve jî wê, nivîs û berhemên ku ew li rojava hatina nivîsandin wê, bi qadirtir û qiymettir bin. Wê wê di rastiyê de wê, bikin ku ew bi dîrûstî ji gelek aliyan ve wî werênina li ser ziman. Lê nivîs û bineterên nivîslkî ên li herêmê weke ku wê ji aliyê zaningeh û rejima tirk ve wê, werênina nivîsandin wê, tenê û tenê wê bi armanca manipûlakirina kurdeyêtiya selahadin di çerçoveya wê qadaxaya ku wan danîya li ser nivîsandina dîroka kurd û zimanê kurdî de bê. Di wê rengê de wê, mirov dikarê weke aliyekê giring wê, werênê li ser ziman. Tenê ku mirov li rewşa nivîsên li ser selahadin binerê ku wê, dema ku wê bahse kî hebû berî wî ku wê navê “zengî!” bicihbikin jî wê, têra fahmkirina wê manipûlakirinê bikê û wê zêdetir bê. Çendî ku wê, ew jî kurd jî bin lê wê, di aslê xwe de wê manipûlîyaya ku wê li ser zengiyên re wê werê kirin wê ji ya li ser selahadin re ku ew dihê kirin wê nekêmtir bê. Em dema ku em li rewşa hewldana fahmkirina şedadî û merwanîyan jî binerên wê, were dîtin ku wê pêşî wê ew di nivîsandina dîrokê de wê bi zanebûnê weke ji nedîtî ve wê werina dîtin. Lê dema ku nikarin wê bikin jî êdî wê, bidest hanîna li ser ziman weke “mirgehêk piçûk” û ankû weke “xanadanak piçûk” wê pênasbikin û wê bikin ku werênina li ser ziman. Şedadî(*) wê, başûr û rojhilatê kurdistanê giştî wê serdest bin. Wê ji wê zêdetirî jî wê, li ser gelek herêmên qafqasya jî wê, serdest bin. Merwanî(*) jî wê, li bakûr û rojava giştî wê serdest bin. Selahadin wê, dema ku wê, desthilatdariyek giştî wê di yekbûnekê de wê pêşî li giştîya kurdistanê wê çêbikê wê, van desthilatdariyan wê bigihênê li hevdû.

Ji aliyekê din ve jî wê, li herêmên anatoriya ku wê selahadin li wan seferan bikê wê ji demên hûrî-mîtannîyan ve wê li wan rêveberî û ankû keyaniyên kurdistanî ên weke Kizzuwatna wê li wê serdest bin. Piştî jî wê heman rewş wê bikeyeniyan kurdistanî ên weke komegene û hwd re wê bimênê. Rewşa kurdên abgaarî ên mitrayî wê heta piştî zayina îsa bi giştî di rewşek xort de wê, li ser axa anatoriya jî wê xwe bidina domandin. Heta dema bizansê jî wê, ew wê bidomê. Piştî ku islam derket wê, ji ber gûharînen olî ên li giştîya kurdistanê ew jî wê, di ahenge wê de wê, xwe bidina gûharandin. Lê dîsa wê, kurdên êzdayî, mitrayî, zerdestî û hwd wê li wê hebûna xwe wê, bi komên kurdên din re wê, bidina domandin. Heta dema selahadin jî wê, ew rewşa demografiyê a kurdistanî li wan herêmên anatoriya wê hebûna xwe wê bide domandin. Kurd wê, li ser Afrînê û hwd re wê, heta ber bahre sipî wê, di wê xwe de wê, xwedî serdestî bin. Ev herêmên girîdayî ên bi van herêman ve wê ber ku ew nêzî avê bin wê hertimî wê ji herîşan re wê vekirî bin. Di dema roma û iskender de jî wê, ew wê,

 (*)Şedadî wê, desthilatdariyek kurd ku wê li dora 950ê wê ava bibê û wê li giştîya başûr û rojhilatê kurdistanê wê, serdest bibê bê. Wê herêmên qafqasya ên weke azarbeycan û ermenistana roja me jî wê, di bin kontrola wê de bin. Wê hezar hazarê wê xwediye serdestiyê bê. Avakarê wê Mihemedê kurê şedadî bê

(*)Merwanî wê desthilatdariyek kurd ku wê li dora 985an wê li bakûrê kurdistanê ava bibê. Paytaxta wê mayafarqên bê. Wê bakûr û rojava giştî û heta şamê wê bikê bin kontrol û desthilatdariya xwe de. Avakarê wê badê kurê dostik û biraziye wê aliyê kurê merwan bê.

pêşî wê, hêrîşî van herêman bikin û wê dema ku ew li van herêman serdestîya xwe çêdikin wê li ser wê re wê herina misrê û nivîgrava arab û herêmên kurdistanê û hwd. Berî wan di dema hittîtiyan de wê keyên wê ên weke key tuthalya wê, dema ku ew dixwezê heta misrê herê û serdestîya xwe çêbikê wê, pêşî wê hêrîşî van herêman bikê û wê gelek herêman wê di şûr de derbas bikê û wê ji dîrokê bide birin. Rewşa “şerê qadasê” jî wê, di nava hittîti û misra kevn de wê rûbide wê, dema ku mirov wê, armanca xwe serdestkirina a herdû aliyan a li van herêman wê hebê. Ev herêm wê dema ku hûrî û mîtannîyan wê di dema mittaniyan de wê sedestîya wan li wan herêman wê zirarê bibînê û wê kêmbibê wê, ew wê, werina ber ji dîrokê çûyinê. Di dema medîya de wê, medî wê, dîsa wê, li wan herêman wê, xwe serdest bikin. Ev herêm wê, bi hezaran salan wê, di bin serdestîya kurdan de bin. Dem bi dem bi hêrîşan dest gûharandina wan jî wê, zêde nekişênê û wê ne weke rewşek dîyarker a dîrokî ku mirov wê zêde hilde li dest bê. Em dema ku nifş bi nifş rewşa kurdistanîyên herêmê bi baviksalerî û ankû bavûkalitiya wan li dîv hevdû bi kronolojikî werênina li ser ziman emê wê, rewşê baştirin bi rewşek demografiyî a civaknasiya civakiya herêmê wê kifşbikin û wê karibin werênina li ser ziman û baştirin wê fahmbikin. Bêgûman rastîya selahadin ku ew dema ku ew ji aliye civake ku ew ji wê ya ve ku ew newê fahmkirin wê hertimî wê weke ku ew ne hatî fahmkirin wê, li holê bimênê. Di serî de wê, mirov dikarê weke aliyekê giring werênê li ser ziman. Berî Selahadin û ankû rêveberîya eyûbîyan ku wê bi dema wî û piştî wî re wê ava bibê wê şedadî û merwanî wê hebin. Rewşa selahadin û serdestîya wî ya li herêmê jî mirov, dikarê wê di dewama wî xate dîrokê a li herêmê ya civakî de wê hilde li dest û wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Çendî ku mirov dîrokê lêdikolê mirov wê, gelek aliyên ku e wne hatina li ser ziman wê kifşbikê. Di dema iskender de jî wê, çendî ku wê, kurd wê, b i gotina “iskenderê zûrqerneyn” wê binav bikin û wê, bi “ibretê” wê ji wî di nava xwe de wê bahs bikin jî lê wê mirov kifş dikê ku wê, heta ku ew levkirinekê bi wê demografiya civakî a herêmê nekê wê nikaribê li herêmê bi rehetî pêşde herê. Kurdên weke mecûsî, mitrayî, Zerdeştî û gelek komên din wê, ji rêveberîya Axamanişîyan wê ber sedema hêrîşên wê yên li desthilatdarîya medîya û rûxandina wê, ew wê, xwe di wê rewşê de wê, bêalî bikin, çendî ku wê gelek kom wê di wê demê de jî wê, bi wan re wê tevbigerihi. Kurdên ber wê sedemê dîlşikeştî wê di dema “cenga Issosê(*)” a di nava Dariusê sêyem û iskender de wê, xwe bêdeng bihêlin. Hê birînen wan ên dema medîya û gelek demên ên

 (*)Şerê issosê wê, di nava keyê axamanişî Dariusê sêyem û iskenderê zûrqerneyn de wê di sale 333an berî zayîna îsa wê bibê. Di wê şerê de wê, Dariusê sêyem wê têk herê. Wê Iskender wî dawî li desthilatdarîya axamanişîyan wê werênê. Kurd wê, piştî wê şerê wê xswê bişîpêrêna zagrosan û wê xwe biparêzên. Kurdan dizanî ku wê hêzên iskender wê nikaribin bi zagrosana re pêde herin. Piştî ku kurd li dora serokê kurd Melon di wê demê de li hevdû dicivin û hêzên iskender ji welêt derdixin wê piştre wê, jîyane wan wê bigihijê li asayîya xwe. Têkbirina iskender ji aliye serokê kurd melon ve wê destpêka têkçûna wê û hêzên wî yên li giştîya herêmê û cihanê jî bê.

weke şikandina mecûsiyan û hwd wê germbin. Wê ew bêdengîya kurdan wê bê sedema şikandina Derîusê sêyem di wê cengê de li dora 333'an û hwd de. Lê piştî wê şikandina Daîusê sêyem ku wê iskender wê bi serxwe wê herê û wê bidest avêtina li kurdan wê bikê û ku kurdan xwe sipartina çîyayên weke zagrosan wê, pêşîya hatina wîya bi ser wan de wê bigirê. Her çendî ku wê, hêzên iskender wê herina bi ser wan de li zagrosan wê windahiyan mazin wê bidin. Wê piştî wê dîsa wê kurd wê, xwe li hevdû bidina hevdû û wê serokekê wê ji nava xwe bi navê “**Melon**(*)” wê derxin. Hin dîrokzan dibêjin ku Melon kurkeyek bû. Wî hemû kurd bi hêzên wan re li dora xwe da hevdû û wî hêzên îskender ji kurdistanê dana avêtin. Wî kurdistan ji wan paqijkir. Melon wê selahadinê eyûbîyê dema xwe bê. Piştî serkevtinên wî re wê, ji nûve wê kurdên êzîdî û serdestî, mitrayî û hwd wê, rêveberî û desthilatdariyan xwe wê li herêmên xwe wê, avabikin. Piştî ji xwe wê, dîrok şanî me bide ku wê desthilatdariyan kurdistanê ên weke ya abgaariyan û hwd wê, derkevina li holê. Ev jî wê, li kurdistanê wê, serdest bin. Abgaarî wê mitrayî bin. Wê oldarên wan ji wan re “metran” wê werê gotin. Wateya ‘metran’ wê ew bê ku ‘kesên ku ew bi mitra bi bawer in’ bê. Navenda wê Reheya roja me û heta semsûrê bê. Wê bandûra wan ne tenê li pêşketina cihûtiyê bê. Wê piştî wê, pîr zêde wê, li xiristiyanîyê jî wê bibê. Heta ku wê, weke ku Cihûyên dem wê, xiristiyanî jî wê, pêşî zerdeştîyan û heta mitrayîyan û piştî manîyan wê ji xwe re wê bikina navend û wê di nava wan de wê bijîn. Pîraniya ‘hawariyanê Isa’ bixwe jî çûna çem abgaariyan û ji wan fêr û ezmûn girtina. Ber çî wê di dewama mijarê de wê heta vê deverê wê fahmkirina abgaariyan wê giring bê? Ber ku ew wê, şopdarên nîfşên piştî xwe ên li herêmê bin. Bandûra wan wê pîr zêde wê li herêm û keyeniyên anatoliya wê hebê. Heta ku mirov dikarê bahse romaya berî xiristiyanîyê û ya piştî wê jî wê, di wê rengê û awayê de wê bi bandûra wê, ku ew dijîn werênê li ser ziman. **Sedema ku wê**, Alaksiosê yekem(*) ku wê bi wê bawer bê ku ew wê karibê xwe li van herêman serdestbikê piştî sefera selahadin wê hinekî jî wê ew bê. Li herêmê wê, kurdên mitrayî û êzdayî jî wê, zêdeyî wê hebin. Wî bawer dikir ku ew wê karibê wan hinekî jî bê bikişênê li aliyê xwe. Lê di dema selahadin de wê ji şengalê û heta çolemergêya bakûrê kurdistanê wê kurdên êzdayî wê pîr zêde wê, hebin li kurdistanê. Li herêmên weke şehrezorê

 (*)Melon wê kurkeyekê kurd bê. Wê piştî dema ku wê kurdistan ji aliyê hêzên iskender ve wê were dagirkirin wê ew derkeve li holê û wê hemû hêzên kurd wê li dora xwe wê bikê yek û wê lihemberî wan wê bidest şerbikê. Wê, hemû hêzên iskender wê, ji kurdistanê wê bide avêtin. Piştî wê serkevtina xwe re wê, demeka ku wê kurd wê heta roja me wê bi navê “dema mediya a jinûve rûdayî” wê bi navbikin wê bènê û pêşbixê. Wê piştî wê re wê, li kurdistanê wê desthilatdariyek civakî a giştî wê pêşkeve.

(*)Alaksiose yekem wê, keyê pêşî û yê jinûve avakirina xanada bizansi a bi navê komnanos bê. Piştî ku wê selahadin wê seferê li hemberî komên tirk û serçûqî wê li anatolia wê bikê wê, ew derkeve li pêş. Wê di demên xwe yên pêş de wê, bi gotin û kiirên baş tevgerihê. Lê piştî wê, çavê xwe berdê serdestîya li giştîya anatolia. Ber vê yekê wê, papa Urbanusê duyem wê bikê ku ew banga hatina xacîyan li herêmê wê bide kirin ku ew werin û hêzên kurd ên di bin desthilatdariya selahadin de ên li anatolia bişikênê.

û kirmaşanê jî wê yarsanî wê hebin û wê ew jî wê, xwe tabîî desthilatdariya demê a şedadiyan bikin û wê bi wê re tevbigerihi. Wê piştê wê, bi mêraniya xwe wê weke êzdayîyan wê li rex selahadin jî wê, bisekin in û wê di cengan de wê cih bigirin. Li herême wê dergehên şêxên êzîdî ên weke şêx faxrê Adîya(*) ku wê di dema selahadin de wê piştî şêx Adî(*) wê derkevina li pêş û wê weke “şêxê şêxan” wê werina bi navkirin wê hebin. Bandûra wan jî mirov nikarê kêr werênê li ser ziman.

Bêgûman wê dema ku ez li ser selahadin hizirîyam û min hewl da ku ez wî binivîsênim min dît ku wê, hê gelek aliyên ku wî û yê dema wî ku ew bi rastî werina nivîsandin û ne hatina nivîsandin wê, ew kifşkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku wê dîrok ji rastiya wê dûr bi zanebûnî û ankû ne bi zanebûnî were nivîsandin wê weke ew dîrok ne hatî nivîsandin jî wê ji aliyekê ve wê bimênê. Dîroka herême ber vê yekê û mantiqên şaş bi wan li wê nerinê re ew weke ku ew hîc ne hatîya nivîsandin. Ya ku ew hatîya nivîsandin jî wê, wek e’şablom’ na ku ew bi xiyalî hatina nivîsandin wê li holê wê bimênin. Hewl da bi wan fahmkirina demê jî wê, nebê temenê rast fahmkirina herême jî.

Çend pêvajoyên dîroka civake kurd ên weke ‘dema gûtî-sûmerîyan’, ‘dema gûtî-qasîtîyan’, ‘dema hûrî û mîtannîyan’, ‘dema medan’, dema komegenî’, ‘dema abgaarîyan(*)’, ‘dema keyûşîyan(*)’, ‘dema manîyan û heta dema derketina islamê’, ‘dema anaziya, eyerîdî, kekeyodî û fedlewîyan’, ‘dema şedadî-merwanîyan’ û piştê dema selahadin’ û ankû ‘dema eyûbîyan’ û heta roja me demên kurdistanê û hwd mirov dikarê wan werênê li ser ziman. Ev gotin tenê bi serê xwe wê weke gotin mifteyên dîroka civake kurd û kurdistanê bixwe jî bin. Li ser temenê wan ev dem ku ew bi xoslet û teybetiyên civakeyîya wê newina ser ziman wê, mirov nikaribê rastiya wan baştirin jî fahmbikê. Di nava wan deman de wê, dema selahadin wê bo demên piştî zayina îsa wê, weke demek girîng wê li holê wê bimênê.

Xosletên dema selahadin wê, xosletên demên piştê ên ber bi me ve jî bin. Bi

(*)Şêx Adî wê, pêxember û avakarê êzdayîyê ê dema nû bê. Wê li gorî tê taxminkirin wê li dora sedsale 10min de wê wre û bijî

(*)Şêx faxrê adîya wê, weke ku mirov ji navê wî jî fahmbikê wê weke kurê adîya û ankû zaroyê adîya wê were fahmkirin di kurdî de. Wê şêxekê êzîdî bê ku wî rolek mazin piştî şêx Adî di avakirin û pêşxistin êzdayîyê de piştî şêx Adî leyistiya. Weke ‘şêxê şêxan’ jî tê bi navkirin.

(*)Dema abgaariyan wê piştî şikandina hêzên iskender ji aliyê Malon ve wê, li kurdistanê wê bi kurdên mitrayî re wê pêşkeve. Abgaarî wê, desthilatdarîyek mazin ku wê heta piştî zayina îsa li dora dusadsali wê bijî wê, avabikin. Ev desthilatdarî wê, mohra xwe wê, li gelek pêşketinên li kurdistanê wê bixê. Navenda wan Reha û serêkahiye bê.

(*)Dema keyûş wê, demeka civake krud û desthilatdariya wê, a piştî avakirina sasanîyan bê. Wê kurd wê di wê demê de wê xwe li dora serokatiya kurkeyê krud keyûş wê bidina hevdû û wê, hemû kurdistanê di bin desthilatdariya wî de wê bigihênina li hevdû. Wê, desthilatdariya sasanî jî wê li kurdistanê bi sînorbikê. Keyûşî wê, mitrayî bin. Lê wê piştî derketina Manî wê, hin bi hin wê bi hizrên Manî wê gûharinan wê di xwe de wê çêbikin. Wê xwediyê serdestiyek giştî a kurdistanî bin. Wê piştê wê, bi çêkirina hevpeymaniyê a bi sasanîyan re wê, dev şerê bi hevdû re wê bikin. Bi wê hevpeymaniyê serokatiya keyûş li giştîya kurdistanê wê were misogerkin û herêkirin.

gotinaka din wê xosletên demên civakî ên hemdem bin. Wê mirov bi awayekê vekirî wê dikarê wê werênê li ser ziman ku wê dema selahadin wê, weke demeka ku mirov wê bi aqil wê, hilde li dest û wê fahmbikê bê. Bi awayekê din û gotineka din wê, dema selahadin wê, di aslê xwe de wê, rengê demên piştre ên kurdistanê û civake kurd jî wê, bide dîyarkirin.

Rastîya pêşketina selahadin û dema wî mirov wê divê ku wê di dewama demên şedadî û merwanîyan de wê, werênê li ser ziman. Herwusa wê dema eyûbîyan wê, weke demeka bi wê rengê a hevgiretî û ankû 'sentezî' wê xwe di wê warê de wê bide nîşandin. Ji xwe wê, şedadî û merwanî wê avakarên wan wê bi nedûrî selahadin û malbata wî bin. Wê ev jî wê, ji aliyekê din ve wê, temenê pêşketina wî bi xwe re wê biafirênê.

Ji aliyekê din ve jî ez, di hundrê pirtûkê de ku wê ne zêde gelekî jî bê min ji filosofên demê, ew di derbarê pêşketina civake kurd û ardnigariya kurdistanê de gotinê dihênina li ser ziman min, xwest ku ez hinekê bi gotinên wan li ser wê bisekinim. Ev jî wê, bo rengê wê demê û pêşketina civakî a civake kurd a li kurdistanê û fahmkirina wê, giring bê. Di wê warê de wê, civakeyîya kurdistanî wê, di serî de wê, bi gotinaka "pêşketineka mazin" wê were biwatekirin û wê were li ser ziman. Gotina 'civake kurd', 'pêşketina wê ya mazin' û hwd wê, weke gotinên ku ew di wê demê de bi wateyî wê werina bikarhanîn û ser ziman jî bin. Ev jî wê, ji aliyekê din ve jî wê, renegekê pêşketina wê demê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, pêşketina demê a civake kurd wê, bi gotinên filosofên olî ên wê demê re jî wê, zêde wê pêşketî û li pêş wê werê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê weke aliyekê din ê giring wê, dikarê binxatbikê û wê werênê li ser ziman.

Pêşketina demê a civake kurd ew, bi serê xwe weke mijareka ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest û wê, werênê li ser ziman bê. Ji gelek aliyên ve wê, pêwîstî bi wê û fahmkirina wê hebê.

Minaq wê Zekerîya kurê mihemedê **kezwinî** li dora 1283an de wê, bahse kurdan bikê di pirtûka xwe ya bi navê «**asarul bilad**» de wê bahse kurdên bikê û wê bahse serdestîya wan ya li wê herêmê a xort **bikê**. Yakutê hemewî ku wê piştî zayinê 1229 ku wê bijî wê, yek ji wan zaneyên demê ku wê di nivîs û pirtûkên xwe de wê bahse kurdan, ardnigariya wan û rewşên ku ew bi mazinahi dijîn wê bikin bin. Weke van dema ku mirov nava pirtûkên zaneyên demê ên kurd û ne kurd gerînekê dikê mirov di derbarê wê demê kurdan de wê rastî dîmenekê berfireh ê di derbarê jîyane kurdan û rewşên wan ên jîyanî ên li kurdistanê wê werê. Di aslê xwe de wê, ev rewş wê, bi demê re wê, tenê wê tiştekê wê bidina nîşandin.

Fahmkirina wê demê bi pêşketina wê re wê çima wê giring bê? Bo ku mirov fahmbikê ku wê kesên weke selahadin wê ser çî temenê re wê mazin bibin ku mirov wê, di serî de wê, fahmbikê wê giring bê. Di wê warê de wê, dema ku

mirov filosofên kurd jî û yê n ereb jî û yê n faris jî ku mirov li berhemên wan dinerê wê, di wan de wê mirov rastî gelek agahiyên demê wê were, tevî ku wê gelek ji wan wê ji berçav wê werina dûrkerin jî.

Ji van aliyan û gelek aliyên din ve jî mirov pêşketina wê demê bi awayekê mazin wê li kurdistanê kifş dikê. Me di destpêkê de hewl da ku em wê fahmbikin. Piştî jî li ser wê pêşketinê re wê weke temen bikin û bi wê re selahadin wî fahmbikin û wî werênina li ser ziman. Gotineka din wê, di nava civake kurd de wê, bi destê rejimên serdest wê, were belavkerin û gotin ku “selahadin bo kurd û kurdistanê ti tişt nekirîya. Ya kirî bi navê olê kirîya.” Lê ev ne rast a. Dema ku me hinekî ew fahmkir me, dît ku ev gotin wê ji rastiye wê dûrbîn. Wê dema ku mirov wê jîyane selahadin bi xwe jî wê, li berçav digirê û dihizirê wê, mirov wê kifşbikî ku wê selahadin wê, piştî sefera xwe ya ku ew li hemberî komên serçûqî(*) û tirk ên li rojhilat û başûrê kurdistanê û li dorê wan dikê û piştî ku ew di vegehî li Rehayê û serêkehnîye wê, li wir wê, hemû mazinên kurdan wê bixwezê li cem xwe wê, ji wan bixwezê ku ew yekbûneka civakî ew di nava xwe de çêbikin. Ew jî li wî gûhdar dikin û wê yekîtiye çê dikin. Wê, selahadin wê yekîtiya ku ew çê dikê wê bikê temenê yekîtiya giştî a herêmî de jî. Di aslê xwe de ew dema ku seferê li misrê dikê û weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman ku wê, li herêmên başûr û rojhilat wê seferên paqijkirinê wê bikê wê, armanca wî ya sereka a serdestbûna wî ya civakî a li herêmê bê. Wê sefera wî ya li dijî komên serçûqî û tirk ku ew li anatoliya dikê wê, weke heman sefera wî ya ku ew dîsa li dijî heman komên serçûqî û tirk li rojhilat û başûr dikê wê, ne tenê bê pêşilêgirtina hêrişên ji wan ên talanê û çêkirina aramiye li herêmê bê wê, ji wê zêdetirî wê temenê wê yekîtiya civakî û derxistina wê hêza wê a li holê jî bê.

Selahadin wê li ser wê temenê wê pêşketineka mazin wê li herêmê wê bide çêkerin wê ji aliyekê din ve jî wê li herêmê wê kurdistan û herêmên wê, weke herêmna girîng ên stretejîkî bin. Ber vê yekê wê, hêrişên şikandina civakê wê, hertimê wê li herêmên kurdan wê werina kirin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê girîng mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê, di dema xwe de wê, van aliyan hemûyan wê bi rastîya xwe ya civakî re wê bibîne. Bi wê rengê wê rastiya selahadin weke rastiyeke civakî a kurdistanî, herêmî û olî jî wê, xwe bide dîyarkerin. Ev hersê aliyên wî wê, weke aliya ku ew divê ku ew bi wan were fahmkirin ku ew nebê nabê bin bê.

Abdusamet Yigit, 27.05.2019

(*)Serçûqî wê piştî sedsalên 10min û pê de wê, li ser piştî hasp wê biherikina li herêmên kurdistanê û deverên din ên rojhilata navin. Wê bi armanca hêrişkirinê talanê wê di destpêkê de wê werin. Piştî wê dema ku ew dibinin ku ew nikarin bin jî wê, ola xwe bigûharênin û wê bina mmisilman bo ku ew karibin li herêmê bin.

Destpêk:

Di nava xwezaya kurdistanê de wê mirov wê xweşikatiyeka bêhempa wê bibînê ku wê were jîyankirin. Mirov wê dema ku wê têkiliyê bi wê xwezayê didênê û bii çavekê rind û baş li wê binerê wê, karibê gelek xweşikatiyên mazin ji wê kifşbikê. Herêmen berçavî ên weke ber ava diclê û firatê û golên wê yên weke golên urmiye û ya wanê wê tenê wê hinek ji wan deverên wê yên ku mirov wan di dewama hevdû de wan hilde li dest û û werênê li ser ziman bin. Jîyanek bi xwezayê a bi avî wê hertimî wê di mejiyê mirov de wê, temenekê xweşik û rehet hizirkirinê jî wê biafirênê. Lê wê hertimî wê temenê telukeyên mazin jî bê. Ber ku wê qasta ku wê li wê were kirin wê weke aliyekê wê yê din bê.

Di nava jîyanê de wê, ew alî wê hertimî wê weke aliyekê ku wê jîyane mirov wê ji holê rabikê bê. Li kurdistanê wê kevneşopîyek civakî wê pîrr xort wê hebê. Kesên kurdistanî wê bi rehetî wê bijîn û li azadiya xwe wê pîrr zêde wê bihizirin. Wê weke navê wan wê were dîtin û bihîstin ku ew, heta ku hêrişek li wan û jîyane wan newê kirin wê ew nerabina li ser xwe. Wê ev wê bi wan re wê were li ser ziman. Wê bo ku mirov wan tevger û kirinên wan fahmbikê jî wê were hanîn li ser ziman bê.

Pêvajoyên jîyane civakê wê weke pêvajoyna bi hezaran salan bin. Wê di nava jîyane civakî de wê, rêxistiniyeka xort a ku mirov wê bahse wê bikê wê hebê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yên din jî wê ew wê hebê. Kurdên eyeridi wê xwe hertimî wê, li gola urmiyê wê bigirin. Wê ew wê ji xwe re wê bikina naved. Wê gola urmiyê wê weke goleka kurdistanî a ku wê weke bahrek mazin jî wê di nava civakê de jî wê were bahse kirin. Çîrok û çîwanokên ku ew li wê hatina gotin û mamikên ku ew hatina bilêvkirin wê had û hasabên wan nebin.

Ew demên ku ew dijin û ku em bahse wan diikin jî wê weke demna ku wê hinekî wê ji wan re wê weke demna dijwar jî bin. Wê li jîyane wan wê gelek hêriş ên ji komên weke yên şerçûqîyan, tataran û hwd ku ew li se pişt hasp tên herême wê bibin. Ev kom wê weke komên talanê bin. Wê herêmen ku ew diçinê de wê, li wan wê hêriş wê werina kirin. Ti kesekê weke siltanê şarçûqîyan ê bi navê 'sancar(*)' wê hêrişên mazin û hov wê li herême nekin. Berî wî bavê û pişt yên ku wê werina li şûna wî ew wê heman kevneşopîyê wê bidomênin. Dema ku ew hêrişî herême dikin wê, sancar û komên wî yên hêrişkar wê raast berxwedanên mazin ên hişk ên xalk û hêzên herêmi wê werin. Wê li ser wê ew

(*)Sancar wê keyekê serçûqî bê. Wê bi hêrişên xwe yên talanê ên li kurdistanê dikê re wê, were nasîn. Li dora 1118 û wan de diji.

ji kesekê şewirmendê ê dora wê bipirsê ku 'ev kîna wilqasî şervanna mazin in.' Wê şewirmendê wî bersivê bide wî û wê bêjê ku 'ew kurdistanî na.' Wê, piştê wê ew bêjê ku ew 'kurdistanî çî şervanna mazin in' Wê ev gotin wê bê malê dîrokê. Piştê jî wê, were li ser ziman di nava civatan de.

Welhasil wê, eyeridi wê li rex wan wê kurdên kekoyîdî wê hebin û ew jî wê, navende wan wê kirmanşanê bê. Wê eyeridî û kekoyîdî wê weke du dewletên herêmî wê ji aliyên xwe ve wê bijîn. Wê xwedî kevneşopî, çand û rêveberî bin. Her çendî ku wê, di herêmên xwe de wê, bi xwe re wê weke bi dewletî wê bijîn jî lê wê, dema ku wê hêrîş li wan û herêmên wan bibin û wê bi hawara hevdû ve wê di cih de wê herin. Ew wê bi wan re wê weke kevneşopîyek civakî ku wê jî wê ti bi şûnve gavavêtinê wê neavêjin bin. Ev wê weke kevneşopîyeka rûmetê a jîyane wan bê. Piştî ku wê hêrîşên şerçiqîyan û komên din wê li herêmê wê destpêbikin wê, ew jî wê, li çareyên ku ew bi wê çawa ew xwe ji wan hêrîşan xilasbikin wê bigerihin. Wê rêyên xwe ji wan xilasbikin wê bigerihin.

Heta wê demê wê li herdû aliyên jî wê, ji dema hasaniyan û bi vir ve wê heta wqê demê wê gelek rêveberên baş û qanc wê werina li ser serê wan. Lê di wê demê de wê, rastî rewşek nû a pirr cûda wê werin. Di wê demê de wê, li ser serê anazyîdîyan wê, Avşînê kurdê merwan wê hebê û ew wê di dema xwe ya zû a ku ew tê ser taxt de wê, jîyane xwe wê ji dest bide. Piştê wê, ew li şûna wî jîna wî dayika anazîdê wê were li ser taxt wê weke şah û siltana mazin a li ser serê civakê wê rûnihê û wê ser 60 salî re wê ew wê bê şah. Piştî wê re wê, kurê wê avdulfetihê kurê anazê wê were li serê dewleta eneziyîdîyan. Wê herêm bi herêm wê, bi aqilekê mazin wê rewşa xanadan û mirgehên kurdên herêmê wê sererast bikê. Wê Mihemedê kurê şedadî wê li ser serê hemûyan weke şahê û serokê giştî ê kurdistanê wê bide pêşwazî kirin. Wê eneziyîdî wê heta dema bavê Mensurê kurê Surkhabê(*) û piştî wî ku wê were ser tax û wê demek xort wê bide bûhûrandin Wê Surkhabê sêyem ê kurê enezê wê, desthilatdarîya eneziyîdîyan wê, xort wê xwe bide domandin. Wê hemû hêrîşên ku wê li herêmên wan bibin jî ji aliyê serçûqîyan ve wê bişikênin û bi şûn ve wê bidin. Di dema Necmedînê şadî(*) ê bavê selahadin de jî wê, têkiliyek wan ya xort wê bi hevdû re wê hebê. Wê piştgirîya wan wê ji hevdû re wê, pirr zêde wê hebê. Kalkê selahadin şadî û bavê wî Necmedîn jî wê, gelek caran wê serî li wan bixê. Wê di derketina li pêş a mihemedê kurê şedadî de wê, bandûra şadî wê zêde wê hebê. Bi gotineka din mirov dikarê wê, bêjê ku wê şadî wê, bi aqilekê ku ew êl û aşîrên kurd li hevdû bicivînê û wan bikê xwedî desthilatdarîyek herêmî wê pêşbixê. Wê piştî rewşên weke derbeyê ên li qasra abasîyan a weke li dijî

(*).Mensurê kurê Surkhabê wê shahekê kurd ê dema anezîdîyan bê.

(*).Fedlewî wê, hem navê komeka jî civake kurdê û hem jî wê navê desthilatdarîyek kurdên li rojhilatê kurdistanê bê. Wê ev desthilatdarîya kurd wê ji aliyê **bavê tahîrê Mihemed** ve wê li dora 1148an bi alikariya eyûbîyan û navenda dewleta şedadîyan wê weke rêveberîyek herêmî wê ava bê. Weke kurdên bi navê "hazarhaspî" jî tên binavkirin.

malbata xaroreşîd û hwd wê, ew wê bikê. Di wê demê de jî wê, eneziyîdî, eyeriyîdî, fedlewî û gelek komên din ên kurdistanî ku ew bi dewletî û xanadanî li herêmên xwe serdest dijîn wê, wê piştgirî û destdayinê wê bidinê de. Wê, bi wê re wê demek giştî wê li herêmê wê bidina destpêkirin. Lîngêkê aşîr û êlên mazên ên kurdên şadî jî wê li herêmên weke yên xorasanê wê weke "şadlû" û hwd wê hebin. Kurdên rawadî û ankû hazbanî jî wê lîngêkê wê êla kurd bin. Ev êl û aşîrên kurd wê, heta amed û dersima roja me jî wê li wê pîrr zêde wê hebin bi serdestî. Dema ku wê selahadin wê were li dora amedê û ankû wê were harranê û rehayê û heta serêkahnîyê wê, ew wê were nava wan êlên xwe yên ku ew bi kokî digihijina hevdu. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê din bi teybetî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê kurd wê, li herêmên xwe wê serdest bin. Wê li bakûrê kurdistanê jî wê, dema ku wê dewleta merwanî wê di dema pêşketina destpêkê a şedadî de wê bibê wê, hingî wê, di wê çerçoveyê de wê tûreka têkilîyî a civakî a kurdistanî wê, di temenê wê de wê hebê. Wê bi demê re wê pîrr zêde wê mazin bibin û ji herêmên xwe derbasî herêmên din bibin û wê serdest bibin. Wê ew dema desthilatdarîya dayika anazê wê weke demek ku wê di wê de wê, civak wê weke ku wê were li xwe. Di nava kurdan de wê, weke kevneşopîyekê bê ku ew rêya mirinê jî bê ku jinekê ji wan re got herin ew nabêjin na û wê ew herin. Wê bi vê kevneşopîyê wê civakek û artişek pîrr mazin ku wê her endamê wê bo wê herê mirinê wê biafirê. Wê artişa eyeridîyan wê di demek kin de wê, pîrr zêde wê xort û mazin bibê. Piştî hêrişên hov ên şerçuqîyan ên li herêmê wê, kekoyîdî jî wê xwe weke komên êlî ên herêmî ên weke yên kurdên zengî, badinî, şorî, hewramî û hwd wê, xwe nêzî hevdu bikin. Di wê xwe nêzî hevdu kirinê de wê eyeridî wê bi şahîtiya dayika anazîdê re wê zêdetirî wê derkeve li pêş.

Di derbarê malbata selahadin de em divê ku wê werênina li ser ziman ku wê malbateka ku wê secera wê dirêj bê. Wê Necmedin bavê selahadin wê kurê şadî bê. Şadî wê, kurê Yusif bê. Yusif wê kûrê merwan bê. Merwan wê kurê mihemed bê. Mihemed wê kurê Yaqûb(*) bê. Lê piştî wê re wê gelek dîrokzanên demê wê karibin wê xeleka bavûkalîkiyê zêdetirî dirêjtir bikin.

Ne tê gotin ku demên dijwar wê bi xwe re wê kesên xort jî wê derxê li holê. Ev jî wê, weke aliyekê wan ê din bê. Wê Zane û filosofên kurd ên weke asoyê kurê merwan û piştê kûrê şadad jî wê di wê rewşê de wê derkevin. Li herêmê hertimî wê temenê derketina kesên bi vê rengê ên zane wê zêdetirî wê hebê. Ber ku wê dergehîti wê di nava wan de wê pîrr zêde wê bi çandaka fêrbûnê a xort û mazin wê hebê.

Dayika anazê wê weke jin û şaheka kurd wê li herêmê wê di wê demê de wê kurdên eyeridî û kekoyîdî jî wê bin desthilatdarî û şahîtiya xwe de wê bigihênê

 (*)Secereya malbata selahadin wê, hem ji aliylê bavê xalîkan û filosofê kurd Bahadinê şedadî vê jî wê, werê li ser ziman. Wekî din wê, gelek filosofên din jî wê, werênina li ser ziman. Bavê haldun di pirtûka xwe ya bi anvê "muqqadima" de wê bi navê "selahadinê eyûbî el kurdî" Wê bi navbikê û wê binê ser ziman.

li hevdû. Lê wê ev şahe kurd a jin wê hemû êlên kurdên din jî wê bigihênê li hevdû. Berî wê demê wê li baxdadê desthilatdariya abbasîyan wê hebê û desthilatdariya abasîyan wê, weke desthilatdariyek olî a ku wê xwediyê serdestiya giştî a li herêmê bê. Di destpêkê de wê, desthilatdariya abbasîyan wê piştê xwe wê bide kurdan û wê li herêmê wê pêşkeve. Pêşî wê navenda wê, herêma Rehayê bê. Lê piştê wê, navenda wê wê biherikênê li baxdadê. Heta dema xalife mansur jî wê, xalifeyên wê yên weke xaroreşîd û birayê wî bahlûl ku wan li dûv hevdû xalifetî kirina wê bi aslê xwe wê kurd bin. Xaroreşîd wê, kirinên xwe yên li hemberî kom û êlên kurd ên ne misilman wê di sînorekê de wê bihêlê wê rêyên danûstandin û levkirinê wê bi wan re wê hilbijêrê. Wê di dema xelifetîya birayê xaroreşîd balûl de jî wê ew wê bi heman rengê wê regekê rêveberiyê wê li ser haqaniyetê wê bikê ku ew hilbijêrê. Wê navê balûl wê bi dînîfyeka wî ya ku ew temenê wê li ser rastî, dîrûstî û haqaniyetê avaya wê were hanîn li ser ziman. Piştî malbata xaroreşîd û balûl û xelifetîya wan wê mûmîn abduallahê kurê xaroreşîd wê ev rewş wê di heman aramiyê de wê hebûna xwe wê bide domandin. Wê dema bavê xaroreşîd Musayê kurê hadî û bavê wî û xalifetîya wan de jî wê ew rewş wê biheman rengê wê di nava kurdan de wê li ser heman rastiye wê were li ser ziman. Kûrê xaroreşîd mûmîn Abdullah kir ku ew li ser rêya bavê xwe û bi heman rastiye bimeşê. Lê ew wê gelek kesên li dora wî ku ew weke 'mûmînna li qasrê' dimênînin û ankû ew jî xwediyê rêveberîyna li herêmên weke kûfê yê na ên weke mansur wê bixwezê ku ew desthilatdariyê bikina destê xwe de. Wê çawa wê malbata xaroreşîd wê bi zaroyên wî re wê, ji ser taxtê xalifetiyê wê bidna dîrkirin wê bikevina nava hewldanê de. Li herêmê di wê demê de wê, bavê muslimê xorasanî wê weke kesekê ku ew di asta xalifetiyê de wê bandûra wî li herêmê wê hebê wê, hebê. Mansur di zanî ku ew heta ku ew bavê muslimê xorasanê neşikênê wê nikaribê rêveberiya xalifetiyê ya baxdadê jî bikê destê xwe de. Ber ku wê, rewşa ku wê xaroreşîd û bavê wî çêkirî û dana domandin wê li herêmê wê kurd û farisên şî jî wê hildina li cem xwe. Wê xwediyê alikarî û piştgirîya wan jî bin. Ber vê yekê li pêşîya kirina derbeyekê li qasrê li hemberî malbata xaroreşîd bikin û wî û zaroyên wî ji taxt dîrbikin wê, ne hasan bana.

Di wê rengê û awayê de wê, pêvajoyek nû wê, Mansur wê bidest destpêkin. Wê, di wê demê de wî, dizanî ku ew wan li qasrê bikujin jî wê nikaribin li derve bandûra xwe çêbikin û xalifetîya bidina herêkirin bixalkê. Ber vê yekê ketina nava çêkirina xafkan de. Wê pêşî wê, Kûrê Xaroreşîd abduallah ê li ser taxt wê dilbigirin û bidizî wê bîna li Rehayê. Wê bixwezî ku ew wî li wir bigirin û tîkiliya wî ji rewşên ku ew rûdidin li herêmê qûtbikin. Wê kûrê Xaroreşîd ê bi navê mutasîm jî wê biawayekê wî bîdeng **bikin** û wê, weke ku ew li jîyanê li qasrê wê yekê din wê bikin dewsa wî de û wê gotinên xwe wê bikin weke ku ew jî devê wî û birayî yê li ser taxt dikin wê bîna li ser ziman. Wê di nava xalkê de wê bîna li ser ziman ku mitasîm li ser taxt a û weke xalife rûniştîya. Wê

xalk wî herêbikê. Di wê navberê de jî wê Mansur wê bo ku ew pişgriya ji wan re ku ew li herêmên weke xorasanê tê ew qûtbikin. Wê mansur wê gelek seferan ku wê di wan de wê komên tirk ên ji asya dihê herêmê wê bikarbênin û wê li herêmên xorasanê bikin. Lê wê di wan hêrişên xwe de wê bi sernekevin. Çendî ku wê komkujiyên mazin wê bikin û wê herêman wê ji naqşayê wê bibin jî wê, bi sernekevin. Ev rewş wê, wan bide fikirandin. Piştî wê rewşê re wê, dema ku wê mansur wê fahmbikê ku ew nikaribin li hemberî şervanî û cangewariya artişa bavê muslim bi serkevin wê, serî li rêyeka din a pîrr xirab bidin. Wê nameyekê li ser navê Mitasîm wê bidina nivisandin û wê ji bavê muslimê xorasanî re wê bişênin. Ew dizanin ku wê dema ku nema gihişt destê wî wê, bavê muslim wê ti cih de wê, were. Ber ku wê bawarîya bavê muslim bi xaroreşîd û malbata wî dihat. Ew jî weke wî kurd bin û ji heman kokê bûn. Lê di baweriyê de aliyekê şîî û yê din şafî bû. Lê ew jî li pêşîya bawerîya wan a li hevdu ne astang bû.

Bavê muslimê xorasanî wê were qasrê û ku ew bi mitasîm re rûnihê û weke ku ji wî re hatiya ragihandin ku ew levbikin û aşîtyê di nava xwe de çêbikin. Lê dema ku ew diçê li ser sofraya xwarinê a weke sofraya mutasim bixwe ya ku ew rûnihê û ku ew yekê din li hemberî xwe dibîne li şûna mutasim û ew dema ku dikê ku ew rabê û herê ji wir li piştperdeyê de ku xwe veşartina wê çend leşker wê di cih de wê xwe biavêjina li ser wî û ji piştê ve wê ew wî xancer bikin û wê ew wî bikujin. Ev kuştina bi xiyanetî wê weke kuştineka ku wê hertimî wê binavê mutasim wê were zanîn bê. Di wê rewşê de wê, ev rewş û rewşên weke wê bidomin. Wê piştî wê rewşa derbeyê li qasrê a li hemberî malbata xaroreşîd wê, xateka din a xalifetiyê wê bikin ku ew ragihênin. Di wê rewşê de wê, di rewşa xalifetiyê de wê bikin ku ew xatbûnê bidina çêkirin.

Dema ku ew dibînin ku wê di rewşê de wê bi sernekevin wê bikin ku ew xwe li ser wê xatê werênina li ser ziman. Wê xwe bi navê kalkên xaroreşîd re wê bikin ku ew werênina li ser ziman. Lê piştî derbeyê a li hemberî malbata xaroreşîd wê piştê wê ti tişt wê nebê weke berê. Ber ku ew nikarin li hemberî kevneşopîya malbata xaroreşîd rabin û wê ji holêrabikin wê ew wê vê carê wê bikin ku ew xwe bi wê re wê werênina li ser ziman û wê bi navê wan re wê bikin ku ew bidina domandin. Lê di aslê xwe de wê, navaroka wê kevneşopiyê wê ji aliyê rastiya wê ve wê were valakirin û li şûna wê ew wê xwe bicih bikin. Piştî wê rewşê wê temenê kurdistanî ê ku xaroreşîd û malbata wî xwe disipartiyê de wê hêrişî wê were kirin. Wê ev jî wê bi navê islamê wê were kirin. Piştî trejediya bavê muslimê xorasanî wê piştê wê çina bi ser kurdên babekî, kurdên ceşnî û hemû komên din ên civakê de. Di vê rewşê de wê, di destpêkê de wê, kurdên şîî, êzîdî, yeresanî û hwd wê, bi gelek komên din re wê, bina armanc. Wê vê carê wê kesên ku taxtê xalifetiyê kirina destê xwe de wê, komên ku ew bi çeteyî bo talanê dihên herêmê ên weke yên tirkan û hwd wê berhevbin û wê wan bikin weke misilman û wê bidina hêrişkirin li herêmên

kurdan û xalkên herêmê. Ber ku wan ne dikarî di rewşeka hêrîşkirina li herêmê de ji herêmê û hêzên herêmê wê bidina kirin. Ev rewş wê bê temenê wê ku wê, rewşa baxdadê û taxtê xalifetiyê ku ew were bêwate kirin. Wê kurdên misilman û yên ne misilman jî wê bi tememî wê têkiliyên xwe wê, baxdadê wê bidina birrîn. Lê wê di rewşeka weke ya xalifetiyê de wê, li dora malbata xaroreşîd û kevneşopîya wan wê bidna li hevdû. Wê dîsa wê li pişt wan wê bisekin in. Wê bi wê re wê, sazûmana xwe ya civakî wê di çerçoveya bawerîya xwe de wê bidina domandin.

Ev rewş wê li herêmê wê weke rewşek nû bê. Di aslê xwe de wê, rewşa kurdan wê ji wê rewşê û pê de wê pîr zêde wê bigûharê. Derbeya li taxtê xalifetiyê a baxdadê wê bê weke derbeyeka nava wê olê a ku wê encamên wê nekemî ya şerê kerbeleyê bê bo kurdan û kurdistanîyan û xalkên herêmê. Kevneşopîya malbata xaroreşîd wê ji wê demê û pê de wê di dergêh û medreseyan perwerde û xwandinê de wê zêdetirî wê di nava civakê de wê xwe bide domandin. Ev kevneşopî wê piştî wê demê jî wê bi sedsalan wê karibê civakê li dora xwe bide li hevdû. Lê ji aliyê ramyarî ve wê, ji vê demê û pê de wê, rewşên nû ên din wê xwe li kurdistanê wê xwe bidina dîyarkirin. Li herêmê wê mîrgehên herêmî wê pêşkevin û wê hêzên xwe wê bi hevdû re wê bikina yek. Rewşa kurdên eyeridî û kekoyidî wê weke rewşek bi wê rengê bê. Komkujiyên ku wê wê berî wan wê werina hanîn li serê kurdên xorasanî, babekî, ceşnî û hwd wê, bê temenê têgihên nû di nava civakê de. Wê bê temenê wê ku ew li xwe bihizirin û li rêyên xwe parastinê bigerihin. Wê bi wê re wê fahmbikin ku wê, çendî ku wê di bin navê komên 'qayri-mislim' de ku ew hêrîş li wan bûna wê, bi heman rengê wê karibin werina wan jî. Ber vê yekê wê, piştî wê têgihê û fahmkirinê re wê alaqa ya kurdan ali baxdadê wê kêmbibê. Wê êdî wê weke berê wê rêya baxdadê wê negirin. Lê baxdad jî bi herêmên li dora wê re wê, weke ku ew bi kurdistanîyan re hatibê dorpêçkirin bê. Dema ku wê dem were sedsale 8' min û pê de wê, rengên nû ên desthilatdarî wê li kurdistanê wê derkevin li holê. Wê ji vê demê û pê de wê mirov karibê herêm bi herêm û dem bi dem desthilatdarîyên kurdistanî ên nû bibîne û şahîdiyê ji wan re bikê.

Piştî vê demê wê hin bi hin wê dem wê were dema avabûn û pêşketina dewletbûnên kurdan ên li ser axa kurdistanê. Dewleta kurda eyeridî(*) û ya kekoyidiyan(*) wê, çend ji wan dewletên kurd ku wê axa rojhilatê kurdistanê wê ji xwe re wê bikina navend bin. Wê başûrê kurdistanê jî wê bikina nava sînorê xwe de. Li başûrê kurdistanê wê xanadanên kurd ên weke yên zengiyên û badinîyan wê hebin. Lê ew jî wê, girêdayî wê xate pêşketinê bin. Em ku li rengê pêşketina herêmê dinerin ku wê, çendî wê weke bi êlî û herêmî jî bê lê wê, mirov nikaribê wan ji hevdû cûda werênê li ser ziman bê.

(*)Eyeridî bi navê eneziyidî jî tên bi navkirin. Wê rêveberîyek herêmî a kurd û kurdistanî bê. Li rojhilatê kurdistanê bê û navenda wan urmiye bê.

(*)kekoyidî wê, ya kurdên yarsanî û dewama wan a kekeyî bê. Navenda wan kirmaşan bê.

Dema eyeridî û kekoyidiyan wê weke demek teybet a ku mirov wê, dikarê wê bi teybetî wê, werênê li ser ziman bê. Wê ev dem wê, bina temenê pêşketinan demên piştre jî. Di aslê xwe de wê, heta ku wê dem wê were dema şahitiya dayika anazê li kurdistanê wê pêvajoyek giring a pêşketinê wê li herêmê wê rûbide. Piştî pêşketinên ku ew ne li gorî pêşketina herêmê na ên li baxdadê wê, piştre wê, kurd wê di nava xwe de wê, bina xwediyê desthilatdarîyên. Wê desthilatdarîya eyeridî û kekoyidiyan wê çendî ku wê weke ku wê ji hev wê cûda jî wê pêşkeve wê, ev şaha jin a kurd wê, wan herdûyan jî wê, di bin desthilatdarîya xwe de wê bigihênê li hevdû. Ya ku wê, wan bigihênê li hevdû wê ne tenê wê ew şahitiya wê ya xort a wê jina kurd bê. Wê pêşketinên ku ew li herêmê rûdidin jî bin. Wê piştre jî wê hêrîş li herêmê wê kê mîr nebîn. Wê bi teybetî wê, li herêmên kurdan wê, kê mîr nebîn. Li herêmê wê, di wê demê de wê, dayika anazê wê di bin serokatiya xwe ya giştî de wê, bi çêkirina peymanan û dana sozên ku ew li wan girêdayî na wê, bi wan wê komên cûda ên civakî wê bi xwe ve wê bidina girêdan. Ev jî wê, hin bi hin wê, heta ku wê dem wê were dema dawî a şaha jin a kurd wê, rewşek giştî wê bi hevdû re wê derxê li holê. Kurdên êzîdî wê piştî komkujiyên ku ew hatina li serê wan bi demên weke yên mîr caferê caşnî û hwd re wê ji nûve wê dîsa xwe wê li hevdû bigihênina li hevdû. Bavê muslimê xorasanê(*) wê bandûra komkujiyên li wan dibin wê bigiranî wê kurdên şîî, yeresanî wê pîrr zêde wê bijîn. Kurdên mezdekî û babekî wê di bin desthilatdarîya babek(*) de wê piştre wê bigihina li hevdû li ser heman kevneşopîyê. Wê ew jî wê, rasti komkujiyên mazin wê werin. Wê, di berdêla li hevdû xwedî derketinê di hêrîşan de li rex hevdû sekinînê de wê, kurdên şîî, êzîdî, yeresanî, misilman û komên din jî wê, bigihijina li hevdû. Ev rewş wê, bê weke rewşek giştî a herêmî. Kurdên yeresanî wê navendên xwe yên weke şahrezorê û kirmaşanê wê ji nû ve wê derxina li pêş. Wê navendên perwerdeyê ên wan wê pêşkevin. Ji rojhilat li ser herêmên musilê û şengalê ve wê heta rojava wê di xatekê de wê rewşek wan ya teybet wê derkeve li holê. Wê xwe di wê de wê bi rêxistin bikin. Wê piştî dayika anazê wê li ser wê şopê wê mihemedê kurê şadad wê were û derkeve li holê. Ev kes û serokê kurd wê, di têngiştin, zanebûn û fahmkirina xwe ya civakî de wê, pîrr zêde wê pêşketî bê. Wê, karibê hemû komên civakî ên bi baweriyên cûda ku ew di bin desthilatdarîya xwe de wan li hevdû bigihênê li hevdû. Wê, di wê rewşê de wê, rewşa wî derkeve li pêş. Hêrîşên komên serçûqîyan û komên din ên li herêmê wê hê di dema şaha jin a kurd de wê, werina sekinandin. Wê bi wê re wê, weke encama wê, artişek mazin ku ew bi wê herêmê giştî dikarin kontrol bikin wê,

 (*)Bavê muslimê xorasanî wê mirekê kurd ê ji herêma kurdistanê a xorasanê bê.

(*)Babekî wê, heta dema xalife mutasim wê bijî. Wê piştî serokê wan babek ku ew dil tê girtin û bi hoviti ew tê qatilkirin ji aliyê xalife ve û pê de wê, rewşa babekîyan wê bigûharê. Wê bi berxwedêriya xwe wê derbasî dîrokê bin.

derxina li holê. Wê, mihemedê kûrê şadadî wê, dema ku ew were wê, li ser wê rewşê wê were û wê serokatîyek rast û pak wê ji wê rewşê re wê bikê.

Di rewşa wî de wê, ev jî wê, were dîtin ku wê, ew demek nû wê bide destpêkirin. Wê navê şadadî wê derkeve li pêş. Ev jî wê, nîşanaka dem û devrenek nû bê. Mihemedê kurê şadadî wê, kalkên wî merwan bin û wê, ji aşîra rawadî a kurd bê. Wê, ev aşîr wê, di aslê xwe de wê, li rojhilat, başûr, bakûr û rojavayê kurdistanê roja me jî wê, bi kok bê. Wê, temenê wan wê pirr xort wê hebê. Weke êlek kurd a bi sedsalan ku wê li herêmê civak bi giştî bi rêvebirîya jî wê mirov dikarê bi navbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Mihemedê kurê şadadî wê, weke bavê selahadinê eyûbî wê bigihijina merwan. Ev jî wê malbateka kurd a bi kok bê. Wê dema ku mirov wê li wan û dîroka wan bihizirê wê, ew wê were dîtin ku wê, weke ji navendekê wê ew rêvebirina wan ya demê wê bi destê wan wê pêşkeve. Mihemedê kurê şadadî wê, temenê dewleta kurd a şadadî wê biavêjê û wê weke şah û serokê wê yê pêşî bê. Wê ew bandûra wî wê pirr zêde wê mazin wê. Piştî wî wê kurê wî aliyê eskerî wê were were li dewşê. Lê bo ku ew li herêmê desthilatdarîya xort bikin wê, bi herêmî wê rêxistinîya xwe wê bikin. Wê di destpêkê de wê desthilatdarîya şadadîyan wê weke ku wê mihemedê kurê şadadî wê çêbikê û avabikê wê sê navendên wê yên giring wê hebin. Yek wê başûrê kurdistanê bê. Ya din wê rojhilatê kurdistanê bê. Herêma sêyem jî wê, herêma Divînê bê. Wê bi wê re wê, ev herêm wê herêmên azarbeycan û ermenistanê roja me wê heta herêmên osetya wê di bin destekê de wê bikê yek. Di aslê xwe de wê malbata selahadinê Eyûbî û ankû bavê wî Necmeddinê şadî wê weke şahê van herêman hemûyan wê derkeve li holê. Ev wê di demên piştî ên şadadîyan de wê bibin. Li vir bo wan deman em, li vir di destpêkê de çend gotinan divê ku bibêjin. Wê malbata Necmeddin wê di aslê xwe de wê, ji kurdên bakûrê kurdistanê bin. Wê ji herêmên dora botanê bin. Herêmê ku bahse wan dihat kirin wê herêmên rojava bigiştî jî wê di nava wan de wê were hasibandin û wê weke herêmek berfîreh wê were dîtin. Di wê herêmê de wê, du rêveberiyên giring wê ji du navendan wê werê bi rêvebirin. Yek wê herêma cizirabota bê. Ya din jî wê herêma şamê û ankû demeskê bê. Şam wê hê di destpêkê de wê, ji aliyê xanadana emevîyan ve wê were bidest xistin. Wê li wir wê rêveberiyek emewî wê were avakirin.

Di rewşa şamê de jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ewder wê, ji dema xanadana komegene ve wê weke herêmek ku wê bin serdestîya wê bê. Wê piştî wê ji aliyê bazirganiyê ve wê bê weke herêmek navend. Ev herêm wê, bê weke herêmek bûhûrîner ji aliyê nivgrava araban jî. Ber vê yekê wê, weke herêmek giring wê hebûna xwe wê biparêzê. Tabî wê ev herêm wê bêî kurdistanîyên herêma botanê wê mirov nikaribê bahse wê bikê bê. Malbata selahadinê eyûbî wê, bi awayekê wê di rêveberîya wê, herêmê de wê, hertimî wê cih bigirê.

Malbata selahadinê eyûbî wê, weke malbatek kurdistanî a ku mirov wê dikarê weke malbate mîrê bota wê, hilde li dest bê. Di aslê xwe de wê, temenê wê pîrr kevn herê. Wê ne malbatek ku ew ji derve hatibê kurdistanê bê. Ji ber wê sedema wê bê ku wê giraniya wê zêdetirî wê, di nava kurdistanîyan de wê, xwe bide diyarkirin.

Weke aliyekê din mirov dikarê wê jî wê, werênê li ser ziman ku wê bi dema şadadîyan re wê, di aslê xwe de wê li giştîya kurdistanê wê sedemek nû wê destpêbikê. Wê piştî ku wê, rêveberî û desthilatdarîya şadadîyan li kurdistanê û li dora wê hat avakirin û bicihbû û piştê wê, li bakûrê kurdistanê jî wê, di dewama wê de wê, dewleta kurd a merwanî wê di sale 985an de wê di bin şerkêşî û serokatiya badê kurê dostik de wê were avakirin. Wê ev dewleta kurd wê, weke dewletek kurd ku wê sînore wê, berfireh bin. Wê çendî ku wê dewleta şadadî wê sînore wê rojhilatê û başûrê kurdistanê û herêmên roja me ên bi navê azarbeycan û ermenistan û heta osetya wê bikê nava sînore xwe wê, bi heman rengê wê dewleta kurd a merwanî jî wê, bakûrê kurdistanê û rojavayê kurdistanê wê bikê nava sînore xwe û wê heta şamê jî wê bikê nava sînore xwe yê ku ew kontrol dikê bê. Wê rêveberîya islamî a ku ew li wir hatîya avakirin wê xwe weke xanadanekê wê tabîî wê bikê. Di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, piştî avabûna dewleta kurd a merwanî re wê, di bin desthilatdarîya şadadî-merwanî(*) de wê, giştîya kurdistanê û rêveberîya wê, were xistin yek.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, koka herdû malbatên kurd ên ku ew van herdû dewletên kurd ava dikin wê ji temen ve wê bi mejuya xwe wê bigihijina li hevdû. Ber vê yekê wê, ti farqî û navbendî wê nekevê nava wan de. Piştî bavê kurê dostik(*) ku wê weke şah wê were ser taxtê merwanîyan wê birayê wî aliyê merwan bê. Aliyê merwan(*) wê mirov ji

(*)Damezrênerê vê dewleta kurd Bazê Dostikî bû. Bad jî, di wexta xwe de, bi mêranî û cegerwarî û bi bîrtûjî û şarezayiyê hatibû naskirin. Filosofê kurd Eliyê kurê-Esîr di pirtûka xwe de ya bi navê "El-kamil fi l-tarîh" de dibêje ko xelîfeyê Ebasiyan Udetê Dewle wexta bi Badê Dostikî re civiya, bi dizî ji wezîrê xwe re gotiye ku ew zilam mirovan ditirsîne. Lê Bad bi xwe jî di çavên xelîfê de hin tişt dixwen, lewra şîya ligel siwar û leşkerên xwe ji qesrê bireve û xwe ji tora xelîfê û leşkerên wî rizgar bikin.

Piştî wê dest bi avakirina dewleta xwe ya di çesnê stîraneke kurdî de, dike. Di destpêkê de êrişa xwe dibe ser Ardîş û yeko yeko piştî hinartina nameyan, keleh û bajarên kurdan dergehên xwe bê xwîn rijandin li ber wî vedikin. Bi vî awayî navdengê Bad belav dibe û dewletên cîran ji tîrsa xwe re, bi taybetî dewleta Biweyhî û xilafeta Ebasî dest bi amadekirina hêz û betalyonên xwe dikin da ku li bermberî destkeftin û berfirehkirina dewlata wî rawestin. Gelek caran hewl dane ku wî bikujin. Di êrişa xwe ya li ser Mûsilê de a bo parastina wê ji hêrîşên komên tirk û serçûqî ku wê bi fermana xalîfe hêrîşbikin de wê, Bad vê carê bi rastî têt kuştin.

(*)Aliyê Merwan wê weke biraziyê badê kurê dostik wê were li dewsa wî û wê armanca wî bê sêrî. Wê li herêmê wê, ew piştî badê dostik wê avakirina dewletê wê temembikê û wê ser deh salan wê li ser taxtê wê rûnihê. Wê ew weke kesekê mazin û serokekî civakî ê herêmê wê, sderkeve li pêş. Bandûra wî, pîrr zêde mazin bûya û wî rêveberîya merwanî li ser bakûr-rojava li kurdistanê avakir û sînore wê, bi ya şadadî re kir yek. Piştê jî wê, xalîfetiya baxdadê wê, ew jî wê, ji dijberîya wan derkeve û wê bikeve bin kontrola wan de.

(*)Merwanî-şadadî wê weke desthilatdarîyekê wê piştê wê, kurdistanê weke bi yekdestî wê bi rêvebibin. Wê li herêmê wê desthilatdarîyek giştî a mazin wê avakirin.

navê wî jî wê kifş dikê ku wê, kalkên wî merwan bin. Di wê rewşê de wê, ew wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê.

Malbata Eyûbî wê ji bakûrê kurdistanê wê bi herikê bi ber başûr û rojhilatê kurdistanê ve. Wê bi demê re wê, xwe pirr zêde wê mazin bigirê. Ber ku wê bi dergehî wê ew herikin bibê wê, ne zor bê ku ew zû mazin bibin. Wekî din wê berî bavê Selahadinê Eyûbî, bavê wi necmeddin wê, desthilatdarîyê wê dewrbigirê ji destê bavê xwe. Wê tékiliya wan bi kurdên zengî ên başûrî re jî wê hebê. Lê wekî din mirov nikarê bahse tiştêkê din bikê.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, kalkê selahadîne eyûbî şadî û heta wê bigihijê Yusufê merwan ê bavê şadî jî wê, li herêmê wê bi dergehî wê hebin. Selahadîne Eyûbî bixwe jî ew wê, dem bi dem wê di dema xwe de wê, bi navê kalkê xwe wê werê li ser ziman û wê ji wi re wê bê gotin 'yusuf' û ankû 'Yusufê şêr.'

Di aslê xwe de wê dema ku mirov li ser rewşa malbata selahadîne eyûbî bihizirê wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, weke ku wê çawa wê, ji bakûrê kurdistanê wê herina wir wê, bihemana rengê wê di demên dawî ên şadadîyan de wê, werina bakûrê kurdistanê. Bavê Selahadîne Eyûbî û kalkên wî weke şah û rêveberîyna şadadî bûn li wê herêmê û wan herêmên xwe bi rêve dibirin. Lê di demên dawî de wê, ji herêmên qafqasan wê zêdetirî wê kom hov ên ku ew hêrişî herêmê dikin wê zêdetir bibin û wê werina herêmê. Çendî ku wê, di dema xwe de wê, Menûçeher kurê Ebi'l-Eswar Şawur yekem(*) wê heta dema şadadê kurê Mehmûd wê dem bi dem wê li herêmên li dora kurdistanê û heta herêmên weke yên hazarê û hwd wê, oparasyonên leşkerî ên aramkirin û paqijkirina herêmê ji komên herîşker wê bikin jî lê wê, di wê rewşê de wê, zêde serkevtin wê nebê. Wê pêşîya wan wê newê girtin. Ber vê yekê wê, desthilatdarîya şadadîyan wê di dema fadilê çarem ê kurê savûr de wê biryara ji van herêmên qafqasya vekişînê wê bidin. Wê sînor wê piçûk wê bikin. Li ser wê biryara navendî wê malbata Selahadîne Eyûbî jî wê, werina herêma bakûr-rojava û ankû nava sînorê dewleta merwanî. Wê li wir wê bicih bibin. Wê dema ku ew wê werina wê bandûra wan wê bi tevgerî wê li herêmê wê bibê. Di wê demê de wê, di aslê xwe de wê, rewşek weke ya taqtikî wê ji aliyê desthilatdarîya şadadî ve wê were pêşxistin. Wê di wê demê de wê, xwe vekişênina li herêmên ku ew li wan xort in. Ew bi wê zan dikin ku wê ew bi wê karibin pêşîya hêrişên li herêmên din jî wê bigrin. Di wê demê de wê, dewleta merwanî wê, giringiyê wê bide herêmên weke libnanê ku ew li ser wan karibin serdestîya xwe biparêzên bin. Ber wê yekê wê dema ku wê, malbata eyûbî wê were wê herêmê wê amê Selahadîne Eyûbî Şerko wê, seferekê wê li wê herêmê wê bikê û wê heta ber Misrê wê herê. Şerko wê weke kesekê ku ew di hûnere şer de ew pirr zêde bizane û pêşketî wê heta roja me jî wê, di nava kurdan de wê jî wî wê were bahskirin. Ev rewşa ku wê fadilê çarem(*) wê dema ku ew li desthilatdarîyê ya wê pêşbixê wê piştî wê, di dewama wî de wê, Mehmûdê kurê

Savûr û şedadê kûrê Mehmûd jî wê bidina domandin. Wê di wê rewşê de wê, rewşa desthilatdariya şedadîyan wê biparêzê. Lê yê ku wê baxtê wê rewşê ji temen ve wê bide gûhartin ku wê piştî Şahînsahê kurê Mehmûd wê Fadilê pêncem yê kurê Mehmûd bê. Wê ew wê, bi carekê wê stretejiyek giştî a serdestbûnê wê pêşbixê wê ji çar aliyan ve wê artişên mazin wê bide avakirin û wê, bi awayekê ku ew dikê xelatê dorpêçê de wê, herê bi ser van herêmên qafqasya de û wê wan ji aliyê xwe ve wê paqij bikê. Wekî din wê, heta ku wê were gelek herêmên bakûrê kurdistanê ên roja me jî. Ji wê rewşê ku wê pîrr bi baldarî dişopênê wê Dewleta bizans wê weke ku wê bikeve tirsê de wê, bikeve nava rewşekê de. Fadilê pêncem rewşek wusa li herêmê da afirandin ku wê, weke ku wê ji nûve wê vejinkirinekê jî wê bikê. Wekî din wê, artişeka xwe wê bişênê bi ser baxdadê de wê baxdadê jî wê bikê bin kontrola xwe de. Li herêmê komên tirk ên ku ew goçî herêmê kirina wê zêdetirî wê li herêmê wê, nemênin. Wê ew jî wê, herina herêmên di nava sînorê rojavayê kurdistanê û bizansê de. Li wir wê gelek komên wan wê biafirin. Ev komên ku ew misilman bûna wê ber kurdan û herêmên din ên misilman wê bizans wê zêde wê wêre nekê ku ew bi ew herê bi ser wan de. Ev jî wê, bê sedema ku ew li wir bi rehetî karibin bijîn bê. Lê bizans bixwe jî ji wan pîrr ne rehet a. Ber wê yekê ew jî li çareserîyan digerihe ku ew wê çawa wê ji wan xilas bibê bê. Fadilê pêncem wê rew herdû dewletên kurd merwanî û şedadî wê weke ku wê bikê yek. Ji wê aliyê ve wê, herêmê wê bigihênê hevdû. Wê cihê valahiyê li ti deveran wê nedê hiştin ku ew ji wan li herêmê hêrîş bibin. Ev rewşa dewleta şedadî wê ji ya herêma botanê a merwanî re jî wê bê weke rewşek pîrr zêde baş. Wê bandûra wê, li serkevtinên şerko ên li li libnanê û herêmên din jî wê bibê. Wê di wê rewşê de wê, ev rewş wê, weke rewşek giştî a herêmê bê. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê demê de wê rewşa dewleta merwanî û lawazbûna wê, bi xwe gihandina wan herêmên bakûrê kurdistanê a şahê şedadî re wê, ji nûve wê, tevgerîyek xort wê bi xwe re wê bijî. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, rewşa merwanî wê, weke rewşek teybet wê, di nava rewşa şedadî û ya pêşketina selahadinê Eyûbî û derketina wî ya li pêş re wê, xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, merwanî wê, çendî ku wê, demek zêr wê, di dema Mensurê kûr nasr de wê bijî û wê piştê wê, bikeve rewşek bêdeng de jî lê wê, rewşa wê, bikeve ser milê mirgehên kurd ên weke ya mirgeha botanê û hwd ku ew wê bidina domandin. Gelek dîrokzan wê rewşa merwanî a piştî ya Mansurê kûrê Nasr(*) wê, weke dawî li dewleta merwanî hatinê ku wê şîrovebikin jî lê wê, di

 (*) Menuççir kurê bavê aswar Şawûrê yekem wê şahê kurd ê desthilatîya şedadî bê ku wê li dora 1072 û wan wê li ser taxtê şedadîyan wê rûnihe.

(*)Fadilê çarem wê şahê dewleta kurd a şedadî bê û wê li dora 1124-1130 wê li ser taxt rûnihe. Wê kurê şahê kurd Sawûrê duyem ê kurê Menuççir bê ku ew jî li dora 1118an li ser taxt rûniştiya.

(*)Mensurê kurê Nasr, her çendî wê weke şahê dawî ê merwanî were nîşankirin jî wê, piştî wî re wê, domandina wê hebê. Nîşankên wê piştê mirov dibinê.

aslê xwe de wê, vajî wê, rewşek wê li herêmê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Merwanî wê, rewşa wê, xwe piştî wê re wê, bi rewşa Eyûbîyan re wê bikê yek. Malbata Eyûbî wê dema ku ew divegerihê wê, xwe li herêmên rojava ên weke yên serêkahnîyê û hwd wê bicihbikin. Wê ji wir heta şamê wê di qadaka fireh de wê serdestîya xwe wê hin bi hin wê pêşbixin.

Piştî hatina wan ya li herêmê wê ji aliyê amê selahadinê eyûbî şerko ve wê, rewşa leşkerî wê hemû wê bê xistin li dest. Di wê demê de wê xanadana Emewî ku wê şahê wê Nuredin bê wê, xwe tabîî malbata Selahadin wê bikin. Ber ku malbata selahadin wê malbatek kurd bê û wê kurd wê xwe li pişt wî bigirin. Wekî din jî wê, kevneşopîya xelifetiyê wê heta wê demê jî wê, di destê malbatên kurd ên weke yên malbata xaroreşîd û hwd de bê. Li hemberî wê kevneşopîyê wê zêde ti kesekî nikariba xwe li herêmê bide sekinandin. Pêngava şedadîyan a serdestbûnê li herêmê wê bê temenê rewşên nû li herêmê. Wê wê di wê rewşê de wê, mirgehên kurd jî wê, ji nû ve wê weke ku wê bi tevger û çalak wê bibin. Wê hêzên xwe wê derxina li holê. Li herêmê wê rewşa şedadîyan wê weke rewşek nû bê. Di aslê xwe de mirov dikarê di dewama hevdû de wê, şedadî, merwanî û eyûbîyan bi desthilatdariya wan ya wê demê û piştê jî li ser temenekê wê hilde li dest bê.

Malbata selahadinê Eyûbî wê, di wê rewşê de wê, piştî şedadîyan wê destpêkek nû wê bi xwe re wê bidina destpêkirin. Her wusa wê, di wê rewşê de wê, ew wê were dîtin ku wê, li herêmê wê, di wê demê de wê, cûdahiyên olî jî wê, xwe wê ji nûve wê bi rêxistin bikin. Di wê demê de wê, siltan sahaq wê derkeve û wê kurdên yeresanî wê li dora xwe û hizrên xwe wê, bide civandin. Wekî din wê keseyetên weke şêx Adî wê derkevin û wê rewşa êzîdîyên demê wê li gorî demê wê şîrovebikin û wê bînina li ser ziman. Wekî din wê piştî hemû komkujiyên weke yên kurdên êzîdî ku wê di dema mîr caferî ceşnî û hwd de wê bijîn wê bandûra wan komkujiyan wê bi derketina şêx Adî û hwd re wê ji ser xwe wê bidina avêtin. Di dewama wê de wê, ev jî wê were dîtin ku wê, ew jî wê, bi êl û aşîrên xwe wê, tevî rêveberiyên demê wê werina kirin. Ya ku wê, hem rewşa şedadîyan wê xort bikê û hem jî ya ku wê rewşa merwanîyan û piştê ya selahadinê Eyûbî bi xwe jî wê xort bikê wê di aslê xwe de wê, ev bê. Selahadinê Eyûbî wê, cûdahiyên din wê di çerçoveya têgîna 'xwedî pirtûkbûnê' de wê rednekê û wê bi wan re wê, têkiliyê wê dênê. Ev wê di rewşa baweriyên din ên weke cihûtiyê û mesilhiyê de jî wê wusa bê. Minaq wê weke rewşek ku wê bi selahadin re wê were jîyankirin û wê weke navê wî û ku ew nêzîkatîya wî dihênê li ser ziman ku wê hertimî wê bahse wê were kirin wê, bê gotin ku ew dema ku di şerê qûdûsê de ku ew bi serket û ket nave bajêr de wê, hingî wê xaceka ku ew ketî ardê wê bibînê û wê ew wê herê wê bidestê xwe wê ew wê rakê jî ardê li ser wê. Ev wê, di nava kurdan û misilmanên herêmê de jî wê, weke nêzîkatîya başîyê a nava bawariyan jî wê were şîrovekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di vê rengê û awayê de wê ew wê were hanîn li ser ziman.

Di serê qûdûsê de wê, selehadin wê rewşa wî di aslê xwe de wê, pîr cûda bê. Di wê rewşê de wê, rewşa şedadîyan a xort wê, dema ku wê di dema şerê hîtîfînê ku wê di 2 çirîya 1187 de wê serkeve wê, weke şerekê giran ê bi xaciyan re bê wê, di wê de jî wê, selehadin wê, hêzên mazin wê ji şahê şadadiyan ê demê Siltan şah wê, hêzê bixwezê û wê ew jî wê, hêzek mazin wê bişênê. Di vî şerî de wê, selehadin wê dawiyê li serdestîya xaciyan a 88 salan ku ew heta wê demê bûya wê bînê. Heta ku wê, wê di demê de wê, zane û filosofên kurd ên demê ên qasra şedadîyan ên weke 'kûrê şedadî' jî wê, herina wir û li dora selehadin wê xwe bidina li hevdu. Wê ev filosofê kurd wê binavê '**behedinê kurê şedad**(*)' jî wê, were bi navkirin û wê weke dîrokzanekê mazin ê dema şedadîyan wê mohra xwe wê, li dîrokê bixê. Wê bi navê 'siratul selehadinê Eyûbî' wê pirtûkekê jî wê li ser jîyane selehadinê eyûbî wê binivîsênê û wê atfî wî û mazinahiya wî bikê.

Li vir emê hinekî din bi şûn ve herin û emê dema hatina ser taxt a selehadin wê hinekî wê werênina li ser ziman. Her çendî ku wê, bê gotin ku wê piştî Nureddin wê selehadin wê, were ser taxt û wê dewleta eyûbîyan wê avabikê jî lê di aslê xwe de wê, di nava nureddin û selehadin de wê, di demên dawî de wê levnekirin wê derkevin. Di wê demê de wê, nakokiyên şîitîyê wê bi mezhebî wê zêdetirî wê xwe bidina dîyarkirin. Dema ku wê, Selehadin wê, xûtbê li navê xalife mustadi wê bide wê, ew nakoki wê zêdetirî wê xwe bidina dîyarkirin. Lê têkiliya Nureddin û selehadin wê mirov nikarê wê weke têkiliyeka xort wê werênê li ser ziman. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov rewşê bi têkiliyên rêveberî û ramiyarî dahûr dikê wê mirov kifş dikê ku wî Nureddin wê, temenê wê xwe bi sipêrê Selehadin. Li herêma giştî a botanê ê rojavayê kurdistanê wê, heta şamê wê di wê qadê de wê mirgehên kurdan wê serdest bin. Ê ne bi piştgirî û destê wan bê wê, nikaribê xwe li ser lingan bigirê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman.

Rewşa selehadin weke hêzekê wê rojavayê kurdistanê wê ji xwe re wê bikê navend. Wê bi wê re wê, şamê jî wê kontrol bikê. Lê bi rojava re wê, bakûrê kurdistanê û ji wir jî wê xwe bigihinê li rojhilat û başûrê kurdistanê jî. Ev jî wê, weke aliyekê din ê teybet bê. Dewleta merwanî wê demê ku ew li bakûrê kurdistanê ku ew navend û paytaxta wê '**mayafarqin**' a wê, temenê wê rêveberî û ankû desthilatdariya eyûbîyan û xortbûna jî wê, bi rewşa şedadîyan a bi pêşketin û serdestîya wan a wê demê re wê, biafirênê. Di wê rengê û awayê de wê, rewşa selehadinê eyûbî wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di rewşa eyûbîyan a li rojavayê kurdistanê de wê, di aslê xwe de wê, temenê wê bi awayekê vekirî wê were dîtin ku wê bakûrê kurdistanê wê biafirênê. Di

 (*)**Bahadinê kurê şedadî** wê, filosofekê kurd ê li dora 1145-1234an wê bijî. Wê bi navê "yusifê kurê rafi" jî wê, were naskirin. Wê demên xwe li qasra selehadin wê derbasbikê. Wê gelek pirtûkan wê binivîsênê. Pirtûka wî ya giring wê li ser jîyane selehadin a bi navê "Suratu selehadin bin Eyub" bê. Di nava kurdan de wê, bi navê "kurê şedad" jî wê were naskirin.

wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Rêveberîya mezbabota a nava herdû çemên mazin ên diclê û firatê wê, xwediyê kevneşopîyeka ku wê, bandûra wê, hetimî li hemû beşên kurdistanîyan wê bibê bê. Ev jî wê, weke aliyekê din ê giring bê ku mirov wê, werênê li ser ziman bê. Herêma botanê wê, di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê teybet wê, bi serdestîya wê ya teybet a navxweyî ya wê re wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Rewşa rêveberîya şamê a şah Nureddin jî wê, di wê demê de wê bi piştta xwe dayîna wê re wê, xort xwe bide domandin. Lê hê ku ew li jîyanê ya wê, rêveberîya şamê a olî wê bixwezê ku ew xwe bikê weke rêveberîya serdest a bi serê xwe. Çendî ku wê dizanî ku bêî kurdan wê ew ne bi derfet jî bê lê wê, di nava wê hewldanê de bê. Şah Nureddin ev rast weke ku wî didît wê, xwe bi malbatên kurdan ên weke ya selahadin ve wê girêbide. Lê piştî wî re ku wê, kurê wî ku ew hê zaroya wê werê hanîn li ser taxt wê nikaribê rêveberiyê bi rêvebibê. Wê hingî wê demê Selahadin li Misrê li îskenderiya bû û wê dema ku wê agahi ji wî re wê herê wê ew wê di cih de wê were û wê desthilatdarîyê hilde li dest. Lê ev rewş wê, gelek kesên ku ew li dijî wî na wê, hewlbidin ku ew Melik el-selih ismail bin Nureddin wê, derxina li pêş. Lê dema ku ew wê, di wê rewşê de wê, bi sernevin û wê nikaribin li hemberî selahadin bi serkevin wê, serî li rêyên weke yên kuştina wî bidin. Hewldanên sûîqastan ku wê, bi dest haşhaşîyên wê demê wê li hemberî Selahadin wê werina kirin wê, dîrokzan wê gelek ji wan wê bahs bikin.

Melik el-selih ismail bin Nureddin Wê li herêmên din ên şamê ên weke ye hamayê, himsê, şamê û hwd wê, weke şah wê werê herê kirin. Lê zêde wê bandûra wan nebê. Lê bi wê re jî wê, dizanin ku ew heta ku selahadin ji holê ranekin wê nikaribin bibina serdest. Ber vê yekê wê, Melik el-selih ismail bin Nureddin serî haşhaşîyan wê bide û wê bi wan re wê, bikê ku ew levbikê. Wê bi wê re wê, ji wan bixwezê ku ew selahadin bikujin. Di wê rewşê de wê, gelek caran wê kesna ku ew bi armanca sûîqastê li selahadinê eyûbî bikin wê bên şandina li konê wî ku ew wî bikujin. Çendî ku wê ew bi sernekevin jî lê wê weke hewldanna ku mirov dikarê bi wan rewşa ramyarî a demê bi wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê rewşa selahadinê eyûbî wê, di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Heta roja me jî wê gelekî wê li ser wî û dema wî û kirinên wî wê were nivîsandin. Lê ji ber ku wê ji aliyê dîrokî, derûnî, civaknasî û civakî ve wê ji rastiya civake wî dîr wê were hanîn li ser ziman wê, di fahmkirina wê pêşketina wî de wê, hertimî wê mirovên ku ew wî dinivîsênin wê bikevina zorê de. Ya wê tenê li ser temenê olî re wê, ew wî şîrovebikin û wê werênina li ser ziman û yan jî wê, bi hinek aliyên din ên dîrokî wê werênina li ser ziman. Di vê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa selahadin wê, dema ku mirov wê, dema kurdistanê û pêşveçûn û pêşketinên li kurdistanê ên weke bi

rêveberiyên kurdistanî ên weke bi şedadî û merwanîyan û hwd re wan baş di nava rastiya wan de wan fahmnekê mirov wê, nikaribê wê rewşa wî û serdestiya wî jî baş fahmbikê. Di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Dema ku wê dîroka wê demê wê were hanîn li ser ziman wê çendî ku wê bahse kurd û kurdistanê û demên wan wê werina kirin jî lê wê, bi awayekê ku wê were sensûrkirin wê navê kurd wê ji wê were derxistin. Wekî din wê, rewşa civake kurd û hebûna wê, bi awayekê ku ew newê ser ziman wê li ser wê bisekin in. Ji aliyekê din ve jî wê, yan wê, dagirkirinên ku ew di wê demê de ew bûna wê yan wê weke dîroka wê demê a 'rast' wê werênina li ser ziman û yan jî wê newênina li ser ziman. Ev jî wê, bi awayekê wê weke bi mantiqekê metingerî nivîsandina dîrokê ku ew dihê kirin wê, were dîtîn bê. Bi wê rengê şaş ê nivîsandina dîrokê jî wê, ne rastiya dîrokê û civakê wê baş wê were fahmkirin û ne jî wê mirov karibê wê demê bi awayekê rast wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Dîrok ne tenê ji serdestî û ketinên rêveberîyan pêktên. Ya ku wê, bi esasî wê temen bi afirênê jî wê hebûna wan civakên ku ew temenê wê di afirênin û ew hena bin. Dema ku mirov ji van rastîyan dûr hanî li ser ziman wê, hingî wê, rastî newê fahmkirin.

Selahadinê Eyûbî ew piştî ku ew li ser taxtê xalifetiyê rûnişt û bû serokê cihane islamê jî wê, piştî wê, weke mihatabê hemû hêrişên ku ew li wê werina kirin jî wê ew derkeve li pêş. Di wê demê de wê, komên xaciyan wê dem bi dem wê li herêman wê hêrişên xwe li komên kerwan bin û ankû bajarên ku ew dikarin bikin wê bikin bin. Lê selahadin wê, dizanî ku ew heta ku temenê xwe baş çenekê wê nikaribê ew bi serkeve. Ber vê yekê wî pêşî ew komên ku ew hin bi hin li dijî serokatîya wî na ên ku piştî mirina Şah Nureddin re ku ew bi navê Melik el-selih ismail bin Nureddin re ku ew birêxistin wan ji holê rabikê. Wê jî dikê. Wê bandûra wan wê bişikênê. Wê, di serî de wê, li rojava û bakûrê kurdistanê wê rêveberî û desthilatdarîya xwe wê, xort demezrenê. Wê bi wê re wê, dema ku wî ew demezrend wê, rêveberîya şedadîyan wê ew jî wê xwe tabîî wê rêveberîya selahadin wê bikê. Heta wê demê amê wî şerko wê, ji libnanê heta misrê wê serdestiya xwe wê, denezênê. Piştî wê re wê, amê wî li Misrê wê, weke siltan wê li ser taxt wê rûnihê û ew jî wê, pêşî çê îskenderiya û piştî ku wî ew der kir bin kontrola xwe de wê, vegerihê rojavayê kurdistanê. Di wê demê de wê, ew wê hingî wê bo ku ew komên dijberî xwe wan bêbandûr bikê û wan ji holêrabikê wê navenda xwe wê Amed û rehayê wê bi herikênê li Şamê. Wir jî wê, weke navendekê wê di destê xwe de wê pêşbixê. Di wê demê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, ew jî wê, xwe li wir bicihbikê. Selahadinê Eyûbî wê serdestiya xwe ya li şamê wê ne tenê bo desthilatdarîya xwe di cihane îslamê de wê giring wê bibînê wê, her wusa wê bo parastina temenê xwe yê li rojava-bakûrê kurdistanê û giştîya wê jî wê, ew wê giringiyê di wê de dibînê. Ber vê yekê wî ewder kir bin kontrol xwe de. Wê ji wir wê, hêrişên weke yên di

bin fermanderiyê key Baudouin IV û Raynald de Chatillon de dibin de wê li hemberî wan bisekinê û wê wan bişikênê. Wextê ku Selahadîn serweriyê xwe li ser Sûriyê didîne bi Xaçperestan re jî car bi car dihê hembera hevdû. Ew bi gelemperî wan bi bin dixê jî di 25'ê kewçerê sala 1177'a de ji hêla Keyaniya Qudisê û Şovalyeyên Peresgehê, yên ku di fermanderiyê key Baudouin IV û Raynald de Chatillon de bûn, tèn bin xistin. Selahadîn li vê binketinê şunda bo hêrişeka dinê ser wan re xwe amade dike û di sala 1178'a de Xaçperestan di Şerê Jacob's Ford de bin dixê. Lê êrişên Xaçperestanê ser misilmanan xelas nabin û Raynald de Chatillon hêrişî kerwanên misilmanan dike. Selahadîn jî li hemberî vê di 1182'a de Bêrûtê dorpêç dike. Raynald jî diceribîne ku hêrişî bajarên misilmananê pîroz Mekke û Medîneyê bike. Selahadîn dîsa li hemberî vê bajar û kelaya Kerakê ku Raynald tê de di 1183 û 1184'a de dorpêç dike. Raynald jî vê gavê kerwaneka ku dere Hecê talan dike.

Di dewama wê de wê dema ku wê dem wê were sale puşpere 1183an wê hingî wê, selahadin wê ew wê fahmbikê ku ew wê bi vê rengê wê nikaribê pêşîya hêrişên xaciyan bigirê. Ber vê yekê ew seferekê li herêmên şedadîyan dikê û li wan digerihe. Hingî ew dihê herêmên başûr û rojhilatê kurdistanê. Wê rêveberîya şedadê a demê şah siltanê şedadî wê girêdanên xwe wê bi selahadinê Eyûbî ve wê girêdabin û wê hêzên xwe wê bikina bin fermandarîya wî de. Wê ew jî wê, xwe bi wî ve wê bidina girêdan. Ev rêwîtiya ku wê selahadin wê li van herêmên kurdistanê wê bikê wê, di aslê xwe de wê, weke rewîtiyeka ku wê ji gelek aliyan ve wê, weke amedekarîya şerê hettîne ku wê were kirin jî bê. Di wê demê de wê, rewşa selahadin wê xorttir wê bibê. Rêveberîya bakûr ku wê weke ya merwanî wê hebê wê ew jî wê, weke rêveberîyan eyûbîyan a demê wê hin bi hin wê reng û awa wê bi xwe re wê bide gûharandin. Lê pêşketina herî mazin wê di wê demê de wê bi wê rêwîti û gera selahadin a li kurdistanê re ku wê, hemû hêzên piçûk û mazin wê selahadin wê wan bi xwe ve wê bide girêdan bê. Di wê rewşê de wê, rewşa selahadin wê pirr zêde wê, xort bibê. Ji qûdûsê jî wê, ev tevgeriyên li kurdistanê ên bi gera selahadin re wê werina şopandin. Wê ber vê yekê wê, berî wê, ew jî wê, kifş dikin û fahm dikin ku wê, sefere selahadin wê li ser qûdûsê wê bibê. Ber vê yekê ew jî wê, peyamê ji keyaniyên rojava re dişênin ku ew zêdetirî hêz ji wan re rêbikin.

Bi wê re jî wê dema ku wê, hêzêb selahadin wê hêzên ku ew di bin fermanderiyê key Baudouin IV û Raynald de Chatillon de bûn ku wan têbir wê, weke ku wê peymanakê wê di nava wan û xaçperestan de wê çêbikê ku ew hêrişên xwe yên li herêmên islaman dawî li wê werênin. Li ser wê, dema ku wê di şer de wê Raynald de Chatillon ku ew dil dikeve wê, were berdan. Lê ev peyman wê zêde wê, ne keve jîyanê de. Wê dawî li hêrişên li kerwan û bajarên misilmanan wê weke ku wê were ser ziman wê newê. Di dewama wê de wê, piştî wê, êdî selahadin wê biryara çûyina bi ser qûdûsê de wê bide. Wê di wê demê de jî wê, çareyê bi dest xistina qûdûsê de wê bibîne. Qûdûs wê, weke

bajarekê ku wê, hersê olên semewî wê ji xwe re wê pîroz wê bibînin û wê herinê de. Lê ev rewşa bajêr a weke pîrozîya wê bi hersê olan re wê, piştî seferên xacîyan wê weke ku wê ji holê rabikê. Ev jî wê, weke rewşeka ku wê bê temenê hatina berhevdû jî bê. Wê pêvajoya ku wê heta şerê hittînê ku wê herê wê, hinekî jî wê, bi wê ve wê girêdayî wê mirov dikarê wê, di dewama wê de wê, werênê li ser ziman.

Di wê demê de wê, rêveberîyên kurdistanî wê bina yek di bin fermanariya selahadinê Eyûbî bê. Wê, bi wê re wê, rêveberiyek giştî a weke ya herêmî wê li giştîya kurdistanê wê ava bibê. Ev rewş wê, ji binî ve wê, xwe bi sipêrê mirgehên kurd û ji serî ve wê, xwe bi sipêrê pêşketinên giştî ên ji serî ve weke ya bi selahadinê Eyûbî û hwd. Selahadinê eyûbî wê, di wê demê de wê, di aslê xwe de wê, demekê wê bi xwe re wê bide destpêkirin. Ew di kirinên xwe de ew, hertimî dikê ku ew ya rast bikê. Bo vê yekê wê, li cem wî gelek şewirmend jî wê hebin. Zane û filosofên kurd ên weke **Behadinê kurê şedadî, Elî herîrî, kurê êsirê cizîrî, Mecdedinê bavê seadet, Izedinê elî, Aliyê Êsir ankû îbnûl esir** û hwd wê, di wê demê de wê, hebin. Weke wan wê gelek zane û filosofên kurd ên demê wê hebin û wê ew jî wê, xwe li dora rêveberîya eyûbîyan wê bigihênina li hevdû. Di wê warê de wê kevneşopîya şêxetiyê wê weke kevneşopîyeka ku wê yekana wê tenê wê li kurdistanê wê di nava civake kurd de wê pêşketî wê hebê bê. Wê ew jî wê, weke renekê ku wê mirov dikarê wê, bi awayekê giring li vir di wê çerçoveyê de balê bikişênê li ser wê û wê werênê li ser ziman.

Sefera li Misrê

Di aslê xwe de wê misir wê di wê demê de wê weke aliyekê giring ku mirov wê hilde li dest bê. Di wê demê de wê, weke aliyekê ku wê li ser bahrê re wê xacî wê xwe zêde wê bigihênina li wir bê. Ev jî di hat wê wateyê ku ew der hatiba bidest xistin wê, bû herêmê giştî wê bûba weke telukeyekê.

Vê yekê wê, selahadin jî, amê wê şerko jî û şahê Nûredin jî wê bidîta. Ber vê yekê wê, di serî de wê, ev kar wê bikeve ser milê amê selahadin ku ew wê çareser bikê. Misir wê, di wê demê de wê, di desthilatdariyê de wê gelek rewşên ne baş jî wê bibin. Wê, di wê demê de wê, Wezir Sawar wê li ser serê rêveberiyê bê. Lê ew jî wê, di tîkiliyeka levkirinî a bi xacîyan re bê. Ev yekê wê jî aliyê selahadin û amê wî şerko ve jî wê bi heta zanîn. Aliyê êsir wê werênê li ser ziman ku wê tirs wê ew bê ku ev dever bikeve destê xacîyan de. Misir wê, di wê demê de wê, bi cengên desthilatdarî re jî wê bi wastihê. Wê, li hemberî Wezir Sawar wê, Dirgam wê ew wê, hêzêkê ji nava xalkê wê bi rêxistin bikê û wê derxê li hemberî wî. Wê ew wê, Sawar wê bi hêzên wî re wê derxê dervî misrê. Wê ev jî wê, bê sedem ku wê, ew wê, xwe li xacîyan bigirê. Wê alikariyê jî wan wê bixwezê. Bavê şedadî wê werênê li ser ziman ku wê, Dirgam wê hasabê şikandina sawar bikê ku ew piştî wî li şûna wî li ser taxt rûnihê bê. LI

misrê wê ti kesek wê weke ku wê bavê şadadî wê werênê li ser ziman wê ne li dijî wê ba. Kê bi hêz ba wê ew hatiba li ser taxt. Li ser wê rewşê wê, şerko wê di sale 1163an de wê hêzekê wê ji kurdistanîyên wê herêmê ên herêma botanê wê avabikê û wê berê xwe bide misrê. Selahadin wê, di wê demê de wî, ne dixwest ku ew derkeve li seferê. Ber vê yekê ew neçû.

Sawar wê, dema ku ew dibînê ku şerko bi hêzek mazin tê, wê herê herêmê û wê, bixwezê ku ew xwe nêzî wan bikê. Di wê demê de wê, demê wê, hêzên şerko ku ew dihêna ber çiyayê sîna wê, hêzên dirgam wê, werina hemberî hevdû û wê, wan bişikênin. Sawar dema ku wê, serkevtina şerko dît, xabar li ser xabarê ji wi re dişênê ku ew were û ji wî re bibê berdest. Şerko, ne dixwest ku ew xwe ne di nava şerekê de bibînê. Wê, ew wî herêbikê ku ev vegehihê li misrê. Lê piştî ku ew vegehiya misrê wê, rewşên dijberî û xiyanetî wê bidomênê. Wê têkiliyên xwe yên xacîyan re wê bidomênê. Bandûra sawar li misrê hebû. Ber vê yekê wê şerko wê hevpeymaniyekê wê li ser misrê wê bi wî re wê bide çêkirin ku ew li gorî wê tevgerihê. Li gorî wê hevpeymaniyê wê e wjî wê, siltaniya şerko wê herê bikê. Lê piştê wê, sawar wê, wê hin bi hin wê li levkirina hevpeymaniyê wê gûharnekê. Şerko bo ku ew sawar bi nîyeta wî re fahmbikê wê, ji wî bixwezê ku ew ji xacîyên ku ew bi wan re di têkiliyê de ya û li misrê bicihbûna ew misrê bi terikênin. Sawar wê, ew wê yekê nekê. Lê di wê demê de wê tiştêkê din bikê. Wê dema ku şerko wê dikê, ew wê, hêzên şerko ên li qahireyê wê dorpêçbikê bi alikariya hêzên xacî ên li welêt.

Di wê demê de şerko bi plan tevgeriya bû. Xaber ji selahadin re şandibû ku ew were aikariya wî. Li ser wê yekê wê selahadin wê ji herêman botanê û kurdên kurdîstana bakûr wê, hêzek mazin wê, avabikê û wê herê û li bilbisê wê bicih bibê. Şerko jî wê, gelek hêzên xwe wê bişênê wir û wêbikê bin fermenderiya selahadin de.

Bi wê re wê, selahadin wê binyasê jî di nav de wê gelek herêman wê di cih de wê, ji destê hêzên sawar û xacîyan wê derxê. Ev jî wê, bê sedem ku wê xacî wê xwe ji herêmê wê bidina vekişandin. Hêzên swar ku ew bitenê mazn wê zêde li berxwe nedin û wê sawar jî wê, bi hêzek mazin re wê, xwe bide deverên bej ku ew karibê amedekariya xwe ya hêrîşkê bikê. Di wê navberê de jî ew şerwanan ji xwe re dide li hevdû.

Piştî wê serkevtinê wê şerko wê vegehihê li şamê. Swar wê dibihîzê û ew dikê ku ew wê weke firsend bikarbênê û ew her dîsa rêveberiya wêlêt hilde li dest. Di wê navberê de wê, sawar bi frankan re wê name li ser nameyan wê bişênê û alikariyê ji wan bixwezê ku ewbi hevdû re misrê ji hêzên şerko û selahadin rizgarbikin.

Şerko heya wî ji van planên sawar çêdibê ew nakeve tevgeriyê de. Wê ew wê planê çêbikê û wê li bendê bê ku wê sawar wê bihêzên xwe wê bikeve tevgerê li misrê. Piştî sawar ew kir û pê de wê, selahadin û şerko wê bi hevdû re wê, hêzek mazin wê çêbikin û wê, di misrê li navenda wê de wê ew wî, dorpêçbikin

û wê hêzên wî bişikênin. Vê carê şerko wê, leşkergeha xwe wê li Cize wê avabikê. Wê bi wê re wê, dema ku wê şerko li Cize leşkergeha xwe avakir û pê de wê, bi rêya sîxorên xwe wê, agahiyê wê hilde li wê, hêzek mazin a xacîyan wê bi ser wî ve tê. Şerko wê, li ser wê, planekê wê çêbikê. Wê bi rêya mirovekî xwe wê, xaberê ji sawar re bişênê û wê ji wire bêjê ku ew aşîtiyê bi wî re dixwezê û ew bi hevdû re li hemberî xacîyan şerbikin. Wê dema ku şerko mirov dişênê ji sawar re wê, heya hemû şerwan û mirovên li dora wî çêbikê bo ku ew nakokiyê bike nava wan. Sawar wê fahmdikê û bo ku wê plane şerko vala dervê wê mirovê ku wî xaber haniya wê bikujê û wê laşê wî bi nilê ve wê dalaqênê. Aliyê êsir wê li ser vê rewşê wê bîne li ser ziman ku wê, piştî gelek danûstandinan wê şerko wê biryara şerkirinê wê bide li hemberî hêzek bi deh hezarî wê hêza şerko wê ser du-hezarî re bê. Aliyê êsir wê, bahse wê serkevtinê bikê û wê bêjê ku wê hêzek du-hezarî wê li hemberî hezek bi deh-hezarî wê serkeve û wê dîrokê binivîsênê. Di wê dema ku wê şer bibê de wê, hêzên selahadin wê bi fermane wî, li dora yrablusê wê keleha frankan an bi navê "Muneytira" wê bidest bixin û ev jî wê bê sedema tirs û ji hevdû belavbûn û ne şerkirina hêzên xacî ku ew bi amê selahadin re di şer de na. Ev jî wê bê sedema serkevtina wan.

Piştî wê serkevtinê wê, xacî wê, keyê wan ê Amaury wê bi israre xacîyên nû ku ew dihên herêmê wê bixwezin ku ew seferekê li misrê bikin û wê bidest bixin. Ji xwe piştî wê serkevtinê wê Sawar jî wê, weke ku ew têkiliya xwe ji xacîya qût bikê wê tevbigirihê û wê, xabera ji selahadin û amê wî re wê bişênê. Di wê demê de wê Şah nûredîn jî wê, heya wî ji wan çêbibê. Ew jî wê, ji Sawar wê nexweş bê. Di wê rewşê de wê, weke ku wê bavê şedadî wê werênê li ser ziman wê misrî jî wê, ji kirinên Sawar wê êdî wê gelekî aciz bibin. Wê ber vê yekê wê, rêya ji wî xilasbûnê wê, bixwezin. Wê yekê wê, piştê wê, xalife Azid wê, ew hêzên Sawar pêşî bikê bin kontrola xwe û wê piştê wê, ew wî dewetî cem xwe bikê. Piştî ku ew çû wê, ew wê fermanê bikê ku ew, wî bigirin û sserê wî lêxin. Wê hêzên xalife jî wê ew wê bikin. Piştî ku ew hat kuştin wê li şûna wî şerko wê pêşî weke wezir û piştê weke siltanê welêt wê, were destnişan kirin. Ji xwe piştî ku amê selahadin mir wê ew wê li şûna wî rêveberîya welêt wê hilde li dest. Piştê ji xwe ne bi gelekî re wê, xalife jî wê bimirê. Ew jî wê, bê sedem ku wê selahadin wê li ser taxtê xalifetiye wê rûnihê weke xalife. Wê birayên xwe wê werênê welêt û wê rêveberîya welêt wê di nava wan de wê beş bikê. Ji xwe piştê wê, xalife baxdadê musterûd jî wê bimirê û ne bi gelekî re wê, şah nûredîn jî wê bimirê. Ev rewş hemû wê, di destê selahadin de wê bigihijina li hevdû. Wê selahadin wê, bi wê re wê, weke xalife hemû cihane islamê wê derkeve li pêş.

Hêrîşên li kurdistanê dibin û serketina li hemberî wan

Komên ku wê ji herêmên din ên Asya wê werina herêmê ên weke yên tirkan û hwd wê, piştîre jî wê hêrîşên wan li herêmê wê zêdeyî wê bidomê. Di wê demê de wê, kurdistan li wê ji aliyê sê rêveberiyên xort ve wê were bi rêvebirin. Yek ya şedadiyan a. Ya duyem jî wê, rêveberîya Merwanîyan bê. Ya sêyem jî wê, rêveberîya selahadinê Eyûbî a ku ew hin bi hin pêşdikeve û bilind dibê bê. Wê ji bili van hersê rêveberîyên giştî ên kurdistanî wê rêveberiyên herêmî ên weke ya mîrgeha botanê û ya badînan û hwd jî wê hebê. Di wê rengê û awayê de wê, şêwayekê rêveberinê wê hebê. Ev rêveberiyên herêmî ên weke ya ya botanê wê ji aliyê xwe ve wê, weke dewletekê wê di nava xwe de wê bijîn. Wê li kurdistanê wê, valahi wê wusa zêde wê nebin. Lê hêrîşên ku ew dibin li kurdistanê ji derve wê, di wê demê de wê ji aliyê van hersê rêveberiyên kurdistanî ve wê werina pêşwazî kirin. Ji aliyê başûr û rojhilatê kurdistanê ve wê, rêveberîya şedadî wê, sînorê xwe wê derbas bikê. Herêmên ku weke yên qafqasya ên weke yên azarbeycana roja me û ermenistana roja me(*) jî wê, çendî wê hêrîşên van komên ku ew derve dihên wê, di bin hêrîşên wan de bin.

Di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, rewşek din jî wê hebê. Ew jî wê, ew bê ku wê komên weke yên tirk ku ew dihên herêmê wê, xalîfê baxdadê û piştîre yên din ên herêmî ku wê wan wê weke leşker wê bikarbênin di hêrîşan de wê ew jî wê bê temenê ku ew li herêmê bibina xwediyê cihekê. Wekî din mirov nikarê bahse wê bikê ku ew bi awayekê dagirkirinî ku ew karibin werina herêmê û dagirbikin û serdestîyên xwe çêbikin. Di roja me de wê, çendî ku wê ev alî wê ji berçavan wê werina dûrê kirin û wê weke ku ew hatina û hemû dever kirina bin dest û wan kirina weke ya xwe wê, di aslê xwe de wê, weke manipulasyonêka ku ew di nava rûpelên pirtûkên dîrokê de ew dihê kirin û pê de ne tiştêkê din bê.

Di rewşa hatina tirkan li kurdistanê bixwe de jî wê, ev rewş wê, weyna wê hebê. Her wusa wê, dema ku ew pêşî ola xwe bigûharênin û piştîre ew xwe tabîî rêveberîya giştî a kurdistanê bikin û bi wê re bijîn wê, weke aliyekê ku wê, bikin bê. Wê bi wê rengê wê temenê xwe yê jîyanê wê bidina jîyankirin. Heta ku wê li hin herêmên keviya anatolia ku wê bicih bibin ku ew dîsa ne bin parastina kurdistanîyan de ban wê, nikariban bijîn. Lê dema ku ew li wan deveran dijîn de jî ew, bihevdu nakin. Mînaq dema ku weke ya dema beyazid û yildirim han bi navkirin wê nakokiyên nava wan wê, ji çemişgerekê wê şêxên kurd wê herin ku ew nava wan çêbikin. Wê ev rewş wê weke rewşên ku wê bi dîrokî wê werênina hanî li ser ziman bin.

Dîroka kurdistanê a rêveberiyê wê, di aslê xwe de wê, ji vê aliyê ve wê weke aliyekê teybet ku mirov wê dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Wê, di wê rengê

 (*)Ev herêm wê weke herêmna ku wê di bin kontrol û destjilatdariya şedadiyan de bin. Wê Divin wê weke navendek jî wan herêman re wê, were bikarhanîn. Lê di wan deman de wê, gelek komên ku ew ji herêmên din ên Asya tîn wê werina van herêman û wê talanê bikin. Wê di wê çerçoveyê de wê, ev herîş wê desthilatdariya şedadiyan wê li van herêman wê kêmbikê. Heta dema fadilê sêyem ku ew wê, sefer û ankû oparasyonna leşkerî wê li van koman wê bikê li van herêmên qafqasya. Wê heta hazarê wê herê.

û awayê de wê, rewşa kesên ku ew weke şervan dihên bikarhanîn û ku wê piştire wê çawa wê xwe weke 'xwedî' wê rawabikin wê, piştire wê dîrok wê weke dîroka wan wê were nivîsandin. Di aslê xwe de wê, di vê çerçoveyê de wê, weke ku wê, ji rastiya wê dûr wê, were nivîsandin.

Çendî ku wê piştî dagirkirina kurdistanê wê hemû tiştê bi navê kurd û kurdistanê wê were qadaxakirin û wê navê kurdan wê bixwe jî wê bikarhanîna wê were qadaxakirin lê ber ku wê referansên dîrok û jîyane civake kurd wê xort bin wê nikaribin zêde ew werina tûnakirin û ji holê kirin. Ber vê yekê rêya bişavtinê wê li ser wan re wê werina bişavtin. Wê ew dîsa wê, tevî hemû astangiyan wê rastiye xwe wê bidina dîyarkirin li berçav. Di wê rengê û awayê de wê, dîroka roja me ku wê weke dîroka herêmê ew dihê nivîsandin wê, di aslê xwe wê ji hanîna rastîya herêmê a dîrokî û civakî wê pîr dûr bê. Heta ku mirov dikarê bêjê ku wê zêde ti alaqa wê jî bi wê re wê, zêde nebê. Ev jî wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di rewşa selahadinê Eyûbî de jî wê, mirov dikarê wê bêjî. Her wusa zane û filosofên kurd ên weke eliyê êsir û birayên wî ku wan dîroka îslamê bi ansiklopedîkî nivîsandina wê, heman tişt wê were dîtin. Di dewama wê de wê di hemû lîteratura nivîsandi de wê ew rewş wê, were dîtin. Wê reng û awayekê metingerî wê, were dîtin. Keseyetên serok ên kurd ên weke selahadinê Eyûbî wê, dema ku wê rastiya wan wê werênina li ser ziman wê çawa ji rastîya civake wan dûr wê werênina li ser ziman mirov wê, bi awayekê vekirî wê dibînê. Her wusa wê, ev alî û gelek aliyên din ên ku mirov wan dikarê wê werênê li ser ziman wê, werina dîtin.

Mijara me rastiya selahadinê eyûbî ya bi fahmkirina wî re. Li vir emê ji mijare xwe hewl bidin ku em dûrnekevin. Wê rastîya wî werênina li ser ziman. Rastîya selahadinê Eyûbî di aslê xwe de em ku rastiya demê a civakî ya kurdistanî wê fahm nekê emê, nikaribin wê bi awayekê vekirî wê werênina li ser ziman. Her wusa wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê li ser ziman. Li herêmê ku wê, taqabûl dema serdestîya li başûr-rojhilatê kurdistanê serdestîya dewleta kurd a şedadî bikê û li bakûr-rojava dewleta merwanî û mirgeha botanê bikê ku wê, bahse 'şerê malazgirtê' dihê kirin wê, di aslê xwe de wê, li vir wê, gelek rastiye dîrokê ên ku ew dihên kifşkirin wê vajî wê rengê vegotina ku ew bi wê re dihênina li ser ziman wê were dîtin. Di wê rengê û awayê de wê mirov kifş dikê ku wê, weke aliyekê din ê giring wê, mirov dibînê ku rewşek bi vê rengê qawimî ya û ankû ne qawimî ya ew, mijareka din a. Lê cihê wê rengê vegotinê di nava rewşa ramyarî û serdestîya xort a herêmê de wê bi regekê vegotinê a dîrokî wê newê dîtin. Ji wê zêdetirî wê, rewşên cûda wê hebin. Li gorî wê rengê vegotina 'şerê malazgirtê' diviyabû ku herêmên ku ew bahse dihê kirin kurdistan, divê ku ti kesek li wan neji û ti dewletên kurd ên weke şedadî û merwanî li ser wan bi serdestî nebin. Yan jî divê ku kesekê weke selahadin temenê wî nebê ku ew derkeve. Di wê rengê û awayê de wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Lê vajî vajî

wê ev rewş hemû hena û wê demê divê ku mirov wan rengên nivîsandinî ê weke dîrokê mirov bikê berlêpîrsînê de.

Wekî din jî wê ji belgeyên nivîskî ên ji van deman mirov wê wusa bi awayekê nivîskî rastî ti rengên bi vê rengê ê ku ew weke dîroka wê demê dihê hanîn li ser ziman jî newê ku ew hatîya nivîsandin. Di wê demê de lê wê pirr zêde wê hêriş li herêmê wê hebin. Minaq wê, fadilê pêncem ê şahê şedadî wê li herêmên qafqasya û hazarê wê di qadaka berfireh de wê, oparasyonên leşkerî wê li dijî van komên hov ku ew dihên herêmê û talanê dikin wê li darbixê. Wê di dewama wê de wê, rewşên bi wê rengê wê, piştî jî wê bidom in. Her wusa di wê rewşê de wê, ev wê bi awayekê vekirî wê were dîtin. Dema ku mirov rewşa sehadinê eyûbî bi rewşa wî ya civakî û rengê pêşketina wî re wê dihilde li dest û wê şîrove dikê û wê dikê ku wê fahmbikê mirov wê weke aliyekê giring wê kifş dikê.

Selahadinê Eyûbî wê rast bê ku mirov bêjê ku wê rojavaya roja me a kurdistanê wê ji xwe re wê bikê navend. Wê di demên berî wî de wê, herêmên rojava wê, weke herêmna navend jî bin ji pêşketinên demê re. Wê Şam û dora wê, û heta ku wê bigihijê cizirabota wê, di qadaka berfireh de wê ew pêşketin wê rûbidin. Ev herêm wê, weke herêmên botanê jî wê, werina bi navkirin û wê ev herêm wê dem bi dem wê di bin hêrişên ku ew ji derve dihên de jî wê bimênê. Lê wê, karibê rewşa xwe wê biparêzê. Bi teybetî wê herêma serêkahnîyê ku wê demekê wê di destpêkê de wê ji abbasiyan re jî wê navendîyê wê bikê wê, piştî jî wê ewder wê ew wê rewşa xwe wê bi awayekê wê biparêzê. Wê Selahadin wê, piştî şerê **hittinê**(*) jî wê, were û wê li wir wê bimênê. Wê ev herêm wê ji şamê û heta cizirabota wê, weke qadaka ku ew li wê serdest bin. Wê Malbata Selahadin wê, xwe ji wê herêmê wê, dûrnekin. Wê dema ku wê wê amê wî Şerko wê li Libnanê wê seferê wê bikê wê, ji kurdên wê herêmê wê artişa xwe wê mazin bikê û wê herê seferê. Dema ku ew diçê seferê û dibînê ku ew hêza wî têrê nakê ew, di cih de xaberê ji selahadin re dişênê ku ew bi hêzekê were bi wî ve. Selahadin jî wê dikê. Hêzekê avadikê û ew diçê bi wî ve. Di wê demê de wê, rêveberîya merwanî wê, ew dever jî wê, di nava sînore wê de bin. Mazin bibê. Ji xwe wê bi ya şedadîyan re wê bigihijê li hevdû û wê piştî wê bi wê re wê bê temenê pêşketina selahadinê eyûbî bixwe jî. Di wê temenê de wê selahadinê Eyûbî wê, hin bi hin wê mazin bibê. Wê temenê wî

(*):Şerê hittinê wê, di 4ê temûza 1187an de wê, li dora çiyakê hittinê ku wê bi leşkerên xacî ên lezinyayîyên guylî re ku wê were kirin bê. Wê li herêma çemê taberiyê wê li kontara çiyê li hemberê keleha dorpêçbikê û wê li wir wê, bikeve şer de û wê xaciyan wê bişikênê. Wê ev şer wê piştî hin hêrişên kontê Kerekê Renaud ku wê li herêmê wê bikê wê, selahadin hêzên xwe biherikênê wir û wê bi wan re wê cengekê wê bikê. Ev şer wê, bê weke şerê destpêka têkçûna xaciyan jî. Di wê demê de wê, kontê Trabluyê Raymondê sêyem wê hertimê wê di xateka nerm de wê tevbigerihe. Lezinyayî wan, dixwest ku ew wî jî û selahadin bişikênin. Lê dema ku ew li dora Aqqa ku ew dihên wê Selahadin bi hêzek mazin wê navbera taberiyê û şamê wê bigirê. Selahadin wê, dişopand ku ew ki di kelehê de na. Wî planak çêkir û dema ku wê hêzên xacî wê werina ber çemê taberiyê wî di cih de farmanê hêrişê li kelehê da û wî di rojekê de keleh bidest xist. Ev bû derbeyek mazin li xaciyan. Piştî jî wê, li qada şer wê, wan xwe bîne li rewşek serwer. Piştî jî wê serkeve.

yê malbatî û civakî wê di wê çerçoveyê de wê bi pêşketina wî ya li kurdistanê re wê bigihijina li hevdû û wê hevdû temem bikin. Di wê rengê û awayê de wê karibin êdî ew biserkevin. Piştî ku wê selahadin wê hin bi hin wê bilind bibê wê, piştî wê, bi gerên xwe yên ku ew li kurdistanê dikê re wê temenê xwe wê pêşî wê li wir wê xort û baş çêbikê. Di wê rengê de wê, pêşketina şedadiyan jî û ya merwanîyan jî bi fêr û ezmûnên wan re wê di temenê pêşketin û bilindbûna selahadinê eyûbî de bin.

Selahadinê Eyûbî li herêmê wê bi wê rengê wê pêşî wê temenê xwe wê bi zaxmî wê çêbikê û wê piştî wê, bidest pêşketinên xwe yên li herêmê wê bikê. Di wê demê de wê, di aslê xwe de wê, bi awayekê wê, nivgrava arab jî wê, bi rêveberî û pêşveçûnên xwe ve wê li ser hebûna îslamê û pêşengîya wê ya ku ew dikeve destê kurdan de wê, Selahadin wê li ser wê re wê derkeve li pêş. Kevneşopîya kurdan a weke ya li ser malbatên kurd ên weke ya malbata xaroreşîd û hwd wê di wê çerçoveyê de wê di temenê wê pêşketinê de bê. Wê di serî de mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman.

Li herêmê Ew çêkirina yekbûnekê di nava cihane îslamê de ku ew wê selahadin wê çêbikê wê, hinekî jî wê ev rewşên pêşketinê wê di temenê wê de bê. Şahên kurd ên dema şadadî ku wan çî kirina wê di nivîs û nivîsandinên weke ên eksiklopediya îslamê û hwd de wê, baş bahse wan wê were kirin. Wê jî wê rengê bahskirinê mirov wê baş fahmbikê ku wê di rewşa xwe de wê, xwedi hêzek xort û mazin û bandûra giştî a li herêmê jî bin. Ev jî wê, weke aliyekê giring ê din ku mirov wê dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di wê warê de wê, jî aliyê zanebûnê ve mirov dikarê çend gotinan werênê li ser ziman. Zane, filosof û alimên kurd ên weke weysel qaranî, bavê henifê dinwerî, Bavê tahirê uryanî, kûrê rûst, kurê sina, kurê heysem û hwd wê, weke wan gelek zane wê derkevin. Wê bi hizrên xwe wê, bandûraka mazin wê bikin. Kesên weke imamê gazalî wê jî herêmên rojhilatê kurdistanê ên weke xorasanê û hwd bin. Weke van wê gelek zane û filosofên demê ên hizir wê derkevin. Wê temenê wan jî wê, bi dergê û medreseyan herêmê ku ew hena re wê hebê.

Ev zaneyên bi wê rengê ên ku ew derdikevin wê çerçoveyek têgîhiştinî wê bi bandûra hizrên olzanî ên demên berê û felsefeya demên kevnera wê biafirênin û wê werênina li ser ziman. Hizrên wan wê, bandûrek mazin wê bikê. Jiv ê aliyê ve mirov dikarê wê, bêjê ku wê, jî aliyê hizir, aqil û felsefeyê ve ku wê temenê wê were çêkirin wê di serî de wê, ev herêm bin. Ber vê yekê ya ku wê li vê herêmê wê zêdetirî û zûtirî wê derketina li pêş wê bibê. Di wê de jî wê kurd wê bi temenê xwe û kesên zane ên ku ew derdixin re wê bandûra wê, weke ku wê were dîtin wê li pêş bê. Di aslê xwe de wê, dema malbata xaroreşîd wê çend nîşan wê li ser taxtê xalifetiyê wê li ser taxt wê bimênin wê, bandûra wan wê zêdetirî wê li wê pêşketinê wê hebê. Wê ew bi wê rengê wê navendekê giştî a zanebûnê wê biafirênin. Wê kesên zane ên li herêmê wê xwe li wan bigirin. Ber vê yekê ya ku wê herêmên weke baxdadê û piştî şam, cizirabota û hwd wê

weke navendna ku wê zane, filosof û alimên demê wê bikin ku ew xwe bigihênina wan deveran.

Ji destnivîsa selahadin jîyane wî

Selahadinê Eyûbî wê dema ku em bahse wî bikin wê bê gotin ku ew mirovekê zane ya. Ev rast a. Ber ku wî ji piçûkatiya xwe ve wê, li cem bavê xwe wê ji destê gelek mamosteyên demê ên mazin wê perwerdeyê wê hilde. Ji aliyê hunere leşkerî, dîroka ol û felsefeyê, matamatik, gaometriyê û hwd ve wê, bizane bê. Di destnivîsa wî ya ku wî bixwe tê gotin ku wî nivîsandîya û di pirtûkxaneya iskenderîya de hatîya dîtin wê ew bixwe wê bîhê ser ziman ku «ez kurd im, ji aşîra kurd a rawadîya me. Ev aşîret wê yek ji wan aşîrên kurd ê herî kevn û bi kok bê. Kalkê min şadî û bavê kalkê min merwan a.» Ev destnivîsa wî(*) ya bi navê **ez selahadin im** wê ji aliyê nivîskarê firansîzî ê bi navê **Genevieve Chauvel** ve wê bê firansa û wê bê kirin weke romanekê di derbarê jîyane wî de jî. Di wê dest nivîsa xwe de wê selahadin wê bahse wê jî bikê ku ew li herêmên weke ku ew di roja me de bi navê azarbeycan û ermenistan hatina bi navkirin ew li wir jî serdest in û bicih in û di dema ku ew li wir in wê, diwê destnivîsê de wê bahse hêrîşên tirkan ên li wan û malbata wan jî wê bikê. Li gorî ku mirov ji wê destnivîsa wî fahmbikê ku wê, di wê demê wê pîrr hêrîşên hov wê tirk wî li wî û malbata wê bikin. Piştî wê, malbata wî wî ji wê herêmê wê di bin serokatîya amê wî şerko de wê werina bakûrê kurdistanê herêma botanê ku wê, weke herêma qada desthilatdariya merwanîyan bê. Di wê rengê û awayê de wê, ew êdî li wir wê bijîn. Lê selahadin wê di destnivîsa xwe de wê bahse hêrîşên tirkan li kalkê wî şadî jî wê bikê. Di wê rengê û awayê de wê, werênê li ser ziman ku wê, kalkê wî bi rojhilat de wê herê. Lê wê serdestîya xwe wê bide domandin. Wê piştî wê, wezîr bahrûz ku wê, li baxdadê wezîrê xalîfetîyê bê ku wê weke ku wê selahadin wê bîhê ser ziman ku wê gelek qanciyên bavê wî şadî wê li wî wezîrî wê bibin û wê ew wê piştî wê, ji wan re wê bê alîkar ku ew ji hêrîşên tirkan û serçûqîyan ku ew xilasbibin. Selahadin wê di wê destnivîsa xwe wê werênê li ser ziman ku wê bahruz wê di wê demê de wê li isfahanê bê û wê, dema ku wê kalkê selahadin şadî ji hêrîşên tirkan wê biravin û wê herina wir wê, ew wê wan pîrr baş wê pêşwazî bikê. Selahadin wê di wê destnivîsa xwe de wê bîhê li ser ziman ku wê bavê wî piştî bi demekê re ku wê dîsa wê hêzên kurd wê aramiya herêmên weke tikrîte wê çêbikin wê vegeirihê wir û wê piştî wê ne bi gelekî re wê, herî ber dilovaniya xwe. Piştî wî re wê, bê ku wê bavî wê bi navê necmeddin wê were nasîn û wê bi keça aşîreka kurd a navdar a başûrê kurdistanê re wê bişawicê û navê wê kecika rind wê

(*)Ev dest nivîsa selahadin ku wî bidestê xwe nivîsandîya wê di dema ku wê pirtûkxaneya dîrokî a îskenderîya wê bê restorekirin wê di wê de wê were kifşkirin û dîtin. Piştî jî wê, ev destnivîs wê, bê birin li firansa. Li wir wê ji aliyê Genevieve Chauvel ve wê, bê kirin roman-pirtûk di derbarê jîyane selahadin de jî

Herimî bê. Di destpêkê de wê, weke ku wê salahadin di wê destnivîsa xwe de wê werênê li ser ziman wê, pêşî birayên wî şahîn şah û tûran şah wê werina dinyê û piştê wê, ew wê were dinyê.

Di destnivîsê de wê salahadin wê werênê li ser ziman ku wê, piştî ku wê amê wî li dadvanekê wê bi hêrs bibê û wê bi derbeye şûrekê wê serê wî jêbikê wê piştê wê, vegehihina li musilê. Ev herêmên kurdistanê ên ku ew di wê demê de wê ji wan re wê ewlatir bin. Li gorî ku salahadin dihênê ser ziman wê di wê rêwîtiyê de wê di roja duyem de wê ew(selahadin) wê ji dayika xwe bibê û wê were dinyê. Wê weke ku wê salahadin wê werênê li ser ziman wê di wê demê de wê, Zengî wê li ser rêveberiyê bê û wî gelek qanci ji bavê salahadin dîtin û wê herina wir. Weke ku mirov ji destnivîsê fahmdikê wê bavê salahadin wê zengî û mirovên wî ji mirinê wê carekê wê xilasbikin û wê ew wê ew wê qanciyê wê bi wan wê bikê û wê bîne û li musilê wê bicih bikê.

Selahadin wê dema ku ew tîne musilê wê li wir wê li ber diclê wê cihekê wê ji wan re wê were dayin wê li wir wê bi malbatî wê bicih bibin. Ji destnivîsê mirov wê fahmbikê wê dema ku ew digihijina musilê wê weke ku wê kurdên bakûr û başûr wê artişek mazin wê di nava xwe de wê avabikin û wê hêrîşên firankan ku ew li herêmê dibin ku wê herina bi ser wan de û wê pêşîya wan bigirin wê, bo wê di seferê de bin. Ji nivîsê mirov fahmbikê ku wê heta keviya herêmên rojava ên ku ew digihijina bahre sipî wê li wan wê komên firankan wê bibin û wê bixwezî ku ew li wir serdestiyê çêbikin. Ev herêm wê weke herêmên ku ew nêzî bizansê na û wê li wan wê hêrîşan wê pêk bînin. Wê kurd wê seferê li wan herêman wê bikin û wê serdestiya xwe bi paqijkirina wan ji wan herêman wê çêbikin.

Selahadin di wê destnivîsa xwe de wê bahse rengê cil lixwekirina bavê xwe jî wêbikê û wê bîne li ser ziman ku wê, hertimî wê cilûbegên kurdî wê li xwe bikê. Wê bîne li ser ziman ku ew li ew di wê demê de wê bavê wî deverên mazin ên xwandinê û bergkirinê wê çêbikê û wî li wan xwandiya û wî zaneyên demê ên weke bavê heniffî, imamê gazalî û hwd wî xwandina. Selahadin wê bîne li ser ziman ku wî birayên wî hertimî wê li cem amê wî bin wê amê wî şerko wê hunerên şer wê fêrî wan bikê. Selahadin wê, di wê demê wê bîne li ser ziman ku wê ji aliyê şamê ve wê hêrîş wê gelek li wan wê bibin û wê amê wî şerko wê di cih de wê, xaberê ji aşîrên kurd re wê bişênê ku ew ji wî re hêzên xwe bişênin û ew dihênê li ser ziman ku wê hemû aşîrên kurd wê, hêzên xwe wê ji wî re wê bişênin û wê amê wî şerko wê di encama wê de wê artişek mazin wê avabikê û wê, bi wê êdî wê herê şamê û ji wir wê herê libnanê. Wê di dewama wê de wê salahadin wê werênê li ser ziman ku wê ew jî wê piştê wê herina rojava û şamê û wê li wir wê fêrên matamatik, dîrok û ardnigariyê wê hilde û wê filosofên kurd ên weke **bavê Taman**(*) ku wê weke filosof û

(*) Bave Tamen wê di destnivîsa salahadin de wê weke mamosteyekî wê derbas bibê. Weke zaneyekê kurd ku salahadin bixwe dibêje ku wê ew ji wî bi zimanê kurdî, orf û adetên civakî wê, bi wî fêr û kûr bibê bê.

zaneyekê demê bê wê selahadin wê ji wî fêrên zimanê kurdî, orf û adetên wê hilde. Selahadin wê bahse bandûra wê zaneyê kurd Bavê Taman ku wê zêde li ser wî çêbibê wê bikê. Wê di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku qûdûs hatibû girtin û artişên firankan wê heta dora şamê jî wê werin û wê hewlbidin ku ew wan deveran bikina destê xwe de. Di wê demê de wê, selahadin wê, li ser serê artişê bê û wê şer bikê li hemberî wan di 24 temuza 1148an de. Wê selahadin wê bêtê li ser ziman ku wê di wê demê de wê, dema ku wê artişên firankan ku wê bibînin ku wa hêzên alikariyê ji me re hatin wê, bi şûn ve wê vekişihin û wê bi ravin. Di wê şerê de wê werênê li ser ziman ku wê birayê wî yê mazin Şahîn şah wê jîyane xwe wê ji dest bide. Di wê demê de wê, selahadin wê werênê li ser ziman ku wê wezîr jî wê bimirê û wê bavê wî hemû karê wê hilde li dest û wê ew jî wê, êdî bidest fêrbûna hunerên şer bikê weke kurdekê kurê serokfermandar.

Piştî wî şerî wê serekfermandarê helebê Nureddin wê xabarê bi rêya şerko wê ji bavê selahadin re wê bişênê ku ew hêzên xwe bikina nava yên wan û bikina yek. Wê bavê selahadin wê ew wê yekê wê herê bikê û wê piştî wê weke waliyê şamê jî wê bê serokê herêmê. Piştî wê re wê, weke ku wê werê li ser ziman wê, Ji aliyê şah Nureddin ve wê, Selahadin jî wê weke serokê hemû hêzên ewlahiyê wê were 'şîna' wê were destnîşankirin. Wê bi wê re wê, berpîrsîyarê hemû hêzên herêmê wê di destê wî de bê. Piştî wê selahadin wê li ser amê xwe wê seferekê wê herê qahirê û wê wegerihê. Selahadin wê di destnivîsa xwe de wê bêjê ku wî dema xwe bi nêçîrkirina şer, çûk, kiftar û hwd re derbas dikir. Wê piştî wê, dema zewaca wî wê were û wê nîbî keçeka kurd a bi navê **Semsê** re wê, nîşana wî were kirin û wê piştî wê bizewicê. Di destpêka sale 1167an de wê selahadin wê bi amê xwe re wê, seferekê wê li qahirê wê bkin û wê di wê demê de wê bi firankan re wê hevpeymanê wê çêbikin ku ew hêrişê nekin. Lê di dawîya heman salê de wê, weke ku wê selahadin wê di destnivîsa xwe de wê, werênê li ser ziman wê ew wê hevpeymanîya di nava wan de wê, xirabikin û wê piştî amê selahadin wê bi hêzeka mazin ku ew ji sûwariyên kurd çêbikê wê, bi wan wê seferê li qahirêyê wê bikê. Wê dema ku ew diçina qahireyê wê bi nîyete çûyina şer wê herin. Lê wê dema ku ew diçin wê firank wê xwe vekişênin û wê fahmbikin ku ew bi wan re bikevina şer de wê, windahiyan mazin wê bidin. Li ser wê, ew jî wê vekişihin û wê hêzên kurd wê qahireyê wê bikina bin kontrola xwe de. Li wir di wê seferê de wê di 23 adare 1169an de wê amê selahadin şerko wê herê berdilovaniya xwe(*). Serko wê di wê demê de wê cem xalîfetê fatîmî wê weke wezîr jî wê were li ser ziman di destnivîsê de. Wê piştî wê selahadin wê bêtê li ser ziman ku wê li şûna wî

 (*)Selahadin wê dema ku ew amê wî şerko herê berdilovaniya xwe wê, ew herê û li dewsa wî karê dewletê û rêveberîyê hemûyan hilde li dest. Piştî ne bi geleki re wê xalîfe jî herê berdilovaniya xwe. Wê li wir wê xalîfetîyê jî wê, hilde li dest. Selahadin wê, di wê demê de wê, birayên xwe wê bibê misrê û wê wan dênê li ser rêveberîyê. Ew jî wê, weke serokêk giştî ê hizrî wê li ser serê hemûyan wê bisekinê û wê rê şanî wan bide.

ez wê weke wezir wê werima destnişan kirin.

Di heman salê de wê tabaxa 1169an de wê birayê Selahadin turan şah wê, malbata xwe û xanima Selahadin Semsê wê bi xwe re wê bibê û wê herê qahireyê. Li gorî ku wê were ser ziman wê li wir wê bizewicin bi hevdû re. Piştî ku ew zewicin wê piştire wê ne bi gelekî re wê di sale 1170 de wê, kurê selahadin ê bi navê afdal Elî wê bibê ji dayika xwe re wê selahadin wê weke ku ew jî wê werênê li ser ziman wê hêsta havitiyê wê bi wî re wê carew pêşî wê tahmbikê.

Di wê demê de wê malbata selahadin wê rêveberîya misrê wê hildina li dest. Wê birayê wî turan şah wê, bê serokfermanderê iskenderiyê û wê birayên xwe yên din jî wê li deverên din ên misrê wê bicihbiikê wê di nava wan de parvebikê. Selahadin wê weke ku wê werênê li ser ziman ew bixwe weke ku wê di nava hemû kurdan de wê hebê wê şaffî bin. Lê hê jî bandûra abasî û fatimiyên wê hebê. Di wê demê de wê, hê ku ew li misrê de wê xalifê fatimi wê bimirê. Di wê esnayê de wê xalifê abasî mustarud jî wê bimirê. Piştire gelek têve naçê wê Şah nûreddin jî wê bimirê. Wê kurê wî melik şah ismail wê weke were li ser taxt. Lê ew zaro bû. Wê demê wê selahadin wê xalifêtiyê wê giştî wê hilde li dest û wê, xalifetiya baxdadê jî wê ji wir wê hilde û wê navenda wê dîsa wê rojava û ankû serêkahnîya roja me wê bikê. Selahadin wê, di sale 1171ê de wê weke xalifê giştî ê islamê wê di wê demê de wê derkeve li pêş. Selahadin wê di wê demê de wê dema ku wê şah Nureddin wê bimirê wê vegehihê li şamê û wê rêveberîyê hilde li dest û wê piştire wê, cardin ku wê herdu kurê wî afdal Eli û Azizutman ku ew li cem wî na wê bi hevdû re wê herina wir. Li vir wê, demekê xwe ya xweş wê derbas bikin. Di wê rewşê de wê, weke ku wê selahadin wê werênê li ser ziman wê, çûyina wî ya li wir wê bi armanca ku ew bahriyekê nû avabikê. Wê ji wê jî wê ji daristanên li dora urdunê wê ji wan sûdbigirê.

Selahadin wê di dewama wê de wê dema ku ew bahse jîyane xwe wê bike di destnivîsa xwe de wê bîne ser ziman ku ew piştire wê ne bi gelekî re piştî şah Nureddin mir wê were şamê û wê rêveberîya wir jî wê hilde li dest. Wê piştire wê, li herêmê wê, herêmên ku ew hatina windakirin wê, wan dîsa kontrola xwe li ser wan çêbikê. Di devereka destnivîsa xwe de wê, bîne ser ziman ku «kilicaslanê ku wî konya bi dest xistiya û meletiya ku wî ji kurd û ermeniyên wî cardin ev herdû der jî bidest xistina. Ji wê, mirov wê fahm dikê ku wê, komên tirkên ên ku ew dihên herêmê ew seferên hêrişkirinê wê ji van herêman wê li herêmên kurdan wê li darbixin. Ji wê yekê wê, selahadin wê li dijî kilicaslan bixwe jî wê li konya û meletiyê ku wî hewldide ku bikê destê xwe de wî li wan deveran sefer li darxistiya û ew serdestîya wan kiriya destê xwe de. Di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê xalife mustazî wê ew wî siltanê kurdistanê û misrê wê denezênê.

Piştî wê re wê, ne bi gelekî re wê selahadin wê, weke xalife jî wê ser taxt wê rûnihê. Di wê demê de wê, Selahadin wê demek dirêj wê li iskenderiyê wê

bimênê. Di wê demê de wê muharabaya xwe bahrê wê pêşbixê û wê xort bikê. Selahadin wê, di wê demê de wê, gelek kiştiyên avê wê bide çêkirin ew dema ku ew li iskenderiyê bê. Ji xwe armanca wî ya sereka a li wir jî wê weke ku ew jî di destnivîsa xwe de wê werênê li ser ziman ku «ew keştiyên xwe zêde bikin û wan nû bikin» bê. Wê di wê rengê û awayê de wê, armanca vergerîna li iskenderiyê a xwe wê werênê li ser ziman.

Iskenderiya wê di wê demê de wê weke bajarekê xweş û ku wê di wê de wê gelek zanebûn wê berhev bibê jî wê were nasîn û dîtin bê. Selahadin wê, li wir wê, demekê wê bimênê. Wê li wir wê amaedekeriyên artişa xwe ya li ser avê wê xort çêbikê. Wê wan pêşbixê. Dema ku wê selahadin wê bahse «nûkirina keştiyên xwe li iskenderiyê» wê bikê wê, bênê ser ziman û wê bêjê ku wê ji daristanên li dora Urdinê jî wê, pirr zêde wê, sûdwergerin. Wê «ji wan wê kêmesiyên xwe wê temem bikin.»

Selahadin di wê demê de wê, artişa xwe wê mazin bikê. Wê dema ku ew li misrê dimênê wê vala nesekinê. Wê herêmên weke yemenê, hicazê, libya û bakûrê sûdanê jî wê bikê destê xwe de. Ev herêm wê ew wan weke herêma stretejikî wê bibînê û wê wan bikê bin kontrola xwe de.

Mirov dikarê li ser rengê hizirkirina selahadin jî wê bênê li ser ziman ku ew di serî de dihê dîtin ku ew giringiyê dide xwandin û fahmkirinê. Di wê warê de wê, xwandinê û fêrbûnê wê derxê li pêş. Di temenê kirinên xwe de wê aqil û hiş wê bênê ser ziman. Wê ew di wê têgihîştinê de wê kirinên xwe wê bikê ku mirov kirinek kir mirov wê piştî goç dunya din kir wê hasabê wê bidê. Ber vê yekê wê, giringiyê wê bide zanebûnê ku mirov çi kir ku mirov di farq û hişmendî û zanîna wê de bê. Wê li ser wê re wê bihizirê û wê werênê li ser ziman ku ew dema ku mirov ket nava dozekê de mirov wê xwe li wê girêbide. Wê hingê wê temenê serkevtinê wê ji mirov wê were û biafirê. Girêdana li armancê wê, weke temenê serkevtinê wê di nava hişmendîya selahadinê eyûbî de wê xwe bide dîyarkirin. Mirov wê, bi awayekê vekirî wê bi wî re û bi kirinên wî re wê kifşbikê.

Gotineka ku ez li dawiyê bêjim ezê li vir wê bêjim. Heta roja me jî wê, di nava kurdan de wê bo selahadinê eyûbî wê were gotin ku «ew dema ku çû ber dilovaniya wê, berî ku ew herê wê, ji mirovên li dora xwe wê bixwezê ku ew şûrê wî jî bi wî re bikina tirba wî de bo ku ew ji kirinên wî re şahidyê bikê. Wê di wê rengê û awayê de wê, dema ku wê selahadinê eyûbî wê, herê ber dilovaniya xwe wê, şûrê wî jî wê bi wî re wî di qabra wê de wê bicih bikin. Wê ev li ser xwesteka wî were kirin.

Selahadinê Eyûbî wê, di wê warê de wê, weke ku mirov wê dibînê ku wê balê bi zanebûna xwe re wê bikişênê li ser xwe. Wê di wê demê de wê, ew wê, bi aqilê xwe re wê derkeve li pêş. Di warê zanîna rêveberiyê û hişmendîya hunere şer de jî wê, ew wê xwe perwerde bikê. Wê ji gelek kesên zane wê, perwerde wê hilde. Di piçûkatiya xwe de wê, weke birayên xwe yên din wê ew

jî wê dem bi dem û ankû roj bi roj wê ji amê xwe şerko wê fêr û ankû dersên hunera şer wê hilde. Wê çawa wê şûr bikarbênê û xwe biparêzê wê ji wî fêrî wê bibê. Selahadin wê vê jî wê, di destnivîsa xwe de wê balê bikişênê li ser wê û wê bênê li ser ziman.

Selahadin wê weke ku mirov wê ji destnivîsa wî fahmbikê wê, gelek kesên weke şah û rêveber ên ji malbata şahê şadafîyan jî wê li cem xwe wê bigirê. Wezir û ketibê wî yê navê wî fadil wê, di wê rengê û awayê de wê, têgihiştinekê wê bide me. Wekî din wê **birayê wî melik adil, biraziyên wî ên weke tekiyeddîn û Ferruşah** wê, hertimî wê li cem bin wê di pêşketin û mazinbûna wî de wê, weyn û rola wan jî wê pîrr zêde wê mazin bê.

Pêşketina civake kurd a wê demê û serdestîya wê ya xort ji gotinên filosofên wê demê ku mirov wê fahmdikê

Me li jor hinekî li ser kirin û nêzîkatîya wî re gotin hanî li ser ziman. Li vir em wê jî dikarin weke aliyekê din di dewama wê de wê werênina li ser ziman ku wê selahadin wê kesekê dilnizm bê. Çendî ku ew mazin dibê wê xwe li ser kesekê re nebînê û wê xwe ji wan çêtir wê nebînê. Wê di wê warê de wê, ew nêzîkatîya wî di demên wî yê piştre wê dema ku ew bi kesên li dora xwe re diaxifê û ew axiftinên wî ku wê gotin bi gotin wê werina ser ziman wê, ji wan wê were ser ziman. Al wahrami ku wê jîyangerîya selahadinê eyûbî wê binivîsênê wê di wê de wê bênê ser ziman û bêjê ku 'selahadinê wê di warê stêznanî, wêze û riyazîyê wê bizane bê. Wê weke din jî wê ji van aliyên din ve jî wê balê bikişênê li ser kirin û tevgerên wî yê bi wate.

Di wê demê de wê, ne tenê wê di nava zane û filosofên kurd wê, her wusa wê zane û filosofên demê ên islamî jî wê, li ser kurdan û ardnigarîya wan wê hizrên xwe wê, werênina li ser ziman. Zaneyên demê ên weke Bavê hasan Ali kûrê Huseyinê mesudî(piştî zayini 956), Abubekirê mihemedê kurê mihemedê kurê feqiyê hemedênî(piştî zayini 913), bavê ali ahmedê kurê omerê kurê Rusteh(piştî zayini 912), Ahmedê kurê ishak kurê cafer kurê Wehb ku weke 'wehibê yakubî' tê bi navkirin(piştî zayinê 905), Bavê qasimê ubeydulleh kurê abdullah kurê hurdazbih(piştî zayinê885), Bavê ishake birehimê kurê mihemedê îstahriyê farsî(piştî zayini 957), Bavê qasimê kurê mihemedê aliyê havkal(piştî zayini 977), Bavê abdulehê mihemedê kurê ahmedê muqqadesi(piştî zayini 990), Abdulahê kurê abdulazizê kurê mihemedê bekri(piştî zayine 1095), Kurê belhi(piştî zayini 1107), Mihemedê kurê mihemedê kurê abdulehê kurê idrisî (piştî zayinê 1165), Yakutê hemewî(piştî zayinê 1229) û hwd wê çend ji wan zaneyên demê ku wê di nivîs û pirtûkên xwe wê bahse kurdan, ardnigariya wan û rewşên ku ew bi mazinahi dijîn wê bikin bin. Weke van dema ku mirov nava pirtûkên zaneyên demê ên kurd û ne kurd gerînekê dikê mirov di derbarê wê demê kurdan de wê rastî dîmenekê berfireh ê di derbarê jîyane kurdan û rewşên wan ên jîyanî ên li kurdistanê wê

werê. Di aslê xwe de wê, ev rewş wê, bi demê re wê, tenê wê tişteke wê bidina nîşandin. E wjî wê, ew bê ku wê, di wê demê de wê, rewşa kurdan wê çawa wê li pêş bê. Wê di wê rengê wê de di derbarê jîyane wan de wê, têgihîştinekê wê bide me. Ji van aliyan ve kesên ku wê ser ardnigariyê wê binivîsênin wê, di derbarê ardnigariya kurdan de wê, di dema selahadin de jî û berî wî jî wê, binivîsênin. Di wê rengê û awayê de wê, ji demên selahadin û yên berî wî jî wê têra xwe wê nivîs û pirtûkên ku wê di wan de wê bahse kurdan wê were kirin wê hebin.

Ev rewş wê bi xwe re wê di derbarê jîyane demê a kurdistanê de wê têgihîştinekê bide me. Ev zaneyên ku me navê wan nivîsandin û gelek zaneyên dema selahadin û yên demên berî dema selahadin ku me navê wan li vir ne nivîsand, di dema nivîsandina wê lêkolînê li ser jîyane selahadin de ku me kir me li wan nerî û çavek heta ji me hat me gerand. Ev armanca me hebû ku em di wê demê de rewşa kurdan û kurdistanê û temenê ku selahadin li ser wê mazin bûya ê kurdistanê wê fahmbikin bê. Wê her zaneyin ku weke yên ku me navê nivîsand û yên ku me navê wan ne nivîsandî ên weke wan di pirtûkên wan de wê, li ser rewşa jîyane civake kurd, rengê aşîrîya wan, rêveberîyên wan ên herêmî û giştî wê, têgihîştinekê wê bide me. Di encama wê de me pîrr baş dît û fahmkir ku wê di wê demê de wê li kurdistanê wê rewşek serwer a giştî û pêşketî wê bi civakî wê li dika dîrokê wê hebê. Di wê rengê û awayê de wê, di dewama wê de wê, were dîtîn û fahmkirin ku mirov wê bi teybetî wê werênê li ser ziman ku wê, rewşa pêşketina li herêmên kurdistanê wê bi ya dora wan re wê, bi zelalî wê were dîtîn. Di wê rengê û awayê de wê, ev wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov li nivîsên yakûtê hemewî dinerê wê di wê de wê, çawa wê hebûna civake kurd wê bi civakî wê di çerçoveyek berfireh de wê were li ser ziman wê mirov bi wê re wê kifşbikê. Yakûtê hemewî wê bênê li ser ziman ku wê selahadin wê bixwe wê, artişa xwe ji kurdan wê çêbikê û wê wan bi erkbikê ku ew wê biparêzên. Ew wê selahadin wê di pirtûka xwe ya bi navê «mûcem el buldan» de wê, zanînen berfireh wê di derbarê kurdan û jîyane wan ya civakî a demê de wê bide. Wê yakûtê hemewî wê di derbarê şahê şadadî Mezurûban û wê bahse serkevtinên wî yên li hemberî hêrişên komên ku ew dervê dihên herêmê û hêrişan dikin wê bênê li ser ziman. Ew wê kurdan wê bi ardnigariya wan re wê bişibihênê kelehekê wê, li ser wê re wê bêjê «keleha kurdan pîrr zaxme.» Yanî bi gotineka din ya ku mirov ji wî fahmbikê wê, bi wateya «nayê hilweşandin» de wê werênê li ser ziman. Wê li ser herêmên botanê wê werênê li ser ziman wê bênê li ser ziman ku wê kelehên wê herêmê wê di destê «kurdên botî» de bê. Wê rewşa kelehên kurdan û parastina wan wê di pirtûkên xwe de wê li ser wan bisekinê.

Zekeriya kurê mihemedê **kezwinî** li dora 1283an de wê, bahse kurdan bikê di pirtûka xwe ya bi navê «**asarul bilad**» de wê bahse kurdên başûr bikê. Wê bahse serdestîya wan ya li wê herêmê a xort bikê. Mirov ji wê rengê hanîna li

ser ziman wê, fahmbikê ku wê kurd wê weke civakekê wê li herêmên kurdistanê bi giştî wê bijîn û wê zimanê wan kurdî bê û wê di nava xwe de wê, pîrr zêde wê bikarbênin. Di wê rengê û awayê de wê, mirov wê piştire wê, weke mirov bi berhêmên weke yên feqe hisênê bateyî û ahmedê xanî mirov dibîne ku wê, pirtûkên pîroz û pirtûkên din jî wê karibin bi zimanê xwe wê bixwênin. Di wê rengê û awayê de wê, di medreseyên kurdan de wê heta demên piştire jî wê, pirtûka pîroz a islamê «kuran» wê, weke kurd wê werênina li ser ziman wê «hicir» wê bi arabî xwandina wê bê û «sirakî» û ankû «sirayî» wê bi kurdî xwandina wê bê. Wê di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di wê warê de wê dema ku mirov li dema perwerde hildana selahadinê eyûbî jî dinerê wê mirov dibîne ku wê, ew wê bixwe di destnivîsa xwe de wê werênê li ser ziman ku ew ji mamosteyên xwe yên weke bavê Taman wê fêrbûna zimanê kurdî, orf û adetên civakê fêr dibê di wê de kûr dibê. Wê wê nîşanaka wê bê ku wê zimanê kurdî wê weke zimanê nivîsandin û xwandinê bê.

Di dema selahadinê Eyûbî de wê, selahadin wê biqasî ku mirov wê ji rewşên herêmê wê fahmbikê wê, piştira xwe wê bi zêdeyî wê bide kurdan. Wê yekê mirov wê kifş dikê Li bakûrê kurdistanê wê kesên weke Zeyneddinê kurê Isayê Hakarî ku wê di heman demê de wê bijîn wê ji herêma çolemerga roja me bin û wê bi alimti û zanetiya xwe wê pîrr zêde wê bale bikişênina li ser xwe wê, hertimî wê li rex selahadin bin. Ev kesê ku me navê wê ji herêma çolemergê hanî ser ziman wê, weke kesekê ku wê di demên dawî ên amê Selahadinê Eyûbî şerko de wê li rex wî bê. Wê di seferiya li misrê de jî wê li cem wî bê. Piştî ku wê amê Selahadin Şerko wê her berdilovaniya xwe wê, piştire wê, ew wê, wê li cem xwe wê li cem selahadin wê bide domandin. Li vir weke nîşeyeka giring em li vir bi nivîsênin û wê werênina li ser ziman ku em dema ku li vê dema selahadinê eyûbî dihizirin em wê dibînin ku herêma botanê ku heta ku wê bigihijê herêmên çolemegê û serhadê wê li wan wê xwedi temen û piştgirî bê. Wê xalk û hêzên kurd ên van herêman wê zêdeyî wê, di yekîtîyeka aşîrî û civakî de wê, bi wî re wê tevbigerihiin. Di sefera şerko a dawî a li misrê de wê wezirê wê demê ê misrê Sawar ku ew wê weke kesekê ku ew xiyaretê dikê û bi xacîyan re tevdigerihê jî wê were dîtin ku wê, piûştî kuştina wî re wê siltantiya misrê wê ew bikê. Wê ew weke siltan wê, were denezendin û wê derkeve li holê. Ji bili zane û filosofên kurd ên weke Zeyneddinê kurê isayê hakarîyî wê, hinek zane û filosofên kurd ên demê ên weke bi navê Muvaffaküddînê kûrê Kudame û İzzedinê kurê Abdüsselam wê çend ji wan zaneyên wê demê ên vê herêmê bin ku wê navê wan derkeve li pêş bê. Em ji pirtûkên filosofê kurd ên weke kurê êsir û ankû 'aliyê êsir' navê wî, wê bahse Zeynedinê kurê Isayê Hakarî wê bikê û wê ji wî bi başî wê bahs bikê. Biqasî ku mirov wê bahse aliyê êsir ku em li berçav digirin û wê dibêjin em wê fahm dikin ku wê, ew weke kes û mirovekê ku ew navê wî zêde derketiya bê. Zeynedinê kurê Isayê Hakarîyî wê, dema ku ew ji wî were bahse kirin wê ji wî weke kesekê ku ew di zanîna

hunera leşkeriyê de xort û li pêş a wê, ji wî were bahs kirin. Ji wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, ew wê di nava artîşa selahadin de wê, weke astna bilind jî. Artîşa Selahadin a wê demê wê mirov dikarê di derbarê wê de wê bènê li ser ziman ku wê, di bin navê «hêzên nurîya» û «hêzên Esedîya» wê, di bin wan navan de wê, were beşkirin. Beşa pêşî wê, weke ku mirov fahmdikê wê ji aliyê malxalanên Selahadinê eyûbî û ankû malbata dayika wî wê, ji wan wê biafirê bê. Yê ku wê, li ser serê wê beşa pêşî jî bê wê, xalê wî Şihabadinê kurê mihemedê Herimî bê. Li rex wî jî wê, kesên weke Qudbedinê xosrewî ê kurê telil, **Seyfedin Ali kurê Ahmed mustubê Hakariyî** bê. Ji vê rengê kesên ku ew di nava artîşa Selahadin de ku ew derdikevina li pêş weke serekfermander wê kurdna ji herêma çolemergê jî wê, di nava wan de wê zêde wê hevbin. Di wê rewşê de mirov dikarê wê jî wê, werênê li ser ziman ku wê di dewama wê sde zaneyên weke **Zeynedinê kurê Isayê hakariyî**(*) wê, ji aliyê zanebûna xwe ve wê derkeve li pêş. Wê li medreseyan û deverên cûda ên kurdistanê û dervî kurdistanê wê ramiyariya piştgirîya selahadin wê bimeşênê. Heta ku wê, bo wî were gotin ku wê, çawa wê pêşîya kesên ku ew li dijî selahadin ku wê derkevin wê bigirê wê, li ser wê jî wê serî wê biwastênê. Di wê çerçoveyê de wê weke keseyekê ku ew bi aqilê xwe li dora selahadin dikê ku ew mertalekê bo parastina wî çêbikê jî wê navê wî were ser ziman.

Di wê demê de wê, di rewşên weke bijartina wezîr û kesên li pêş de jî wê, ramiyariya civakî wê di wê de wê zeynedinê hakariyî wê li pêş bê. Heta ku wê, ew herê cem Kûrê Tafîlê Harimî û Yâruki ku ew hertimî bi zanebûna xwe piştgiriyê bidina selahadin û kesên li dora wî piştgir bikin. Wê ev kesên ku wê serî wan were xistin jî wê kurd bin û wê li ser xizmtiyê û malbatîti jî wê ew wê têkiliyê dênê. Di rewşa selahadin de wê, hingî wê bi navê Selahadin re wê, navê xalê wî Sibahadinê herimî jî wê, weke wezîr wê bo selahadin wê derkeve li pêş. Lê ew wê yekê herê nakê. Ew naxwezê ku ti kesek derkeve li pêşîya selahadin û ew dema ku ew ji wî dihê pirsin ku ew çima nabê wezîr, ew dibêjê «doza selahadin doza min a. Ezê heta mirinê li cem wî bim. Lê ez nexwezim ku ti kesek min derxê li pêş li hemberî wî.» Bi wê rengê wê helwesta xwe wê werênê li ser ziman. Selahadin jî wê kesên li dora xwe wê baş nasbikê. Kesên weke Zeyneddinê Kurê isayê Hakariyî wê weke kurdna ku wê, hertimî wê li dora wî bin. Heta ku wê, dema ku wê ew herê misrê bixwe jî wê, ew wî bixwe re wê bibê misrê û wê l imisrê wê karê qadîtiyê li wir wê bide wî. Li vir tiştekî din wê

 (*)Zeynedinê kurê isayê hakariyî wê weke alim, zane û filosofekê kurd ê demê wê derkeve li pêş. Dema ku mirov jîyane selahadin lêdikolê wê, ew zatê kurd wê weke kesekê giring û di gelek rewşên rêveberiyê de diyarê wê derkeve li ber me. Wê di rewşa sazkirina dewletbûnekê di dema selahadin de û li dora wî civandina hemû pêşeng û mirên kurd wê, ew di wê de wê, weyn û rol wê bileyizê. Yek ev zat bê û yê din jî wê bahadinê şadadî bê. Ev herdû kes wê di dîmenê jîyane selahadin de wê weke kesna şêwirmend wê derkevina li pêş. Lê di aslê xwe de wê, dema ku mirov li kirinên wan dînerê wê, ji wê zêdetirî wê, bê dîtin ku ew rol dileyizin di pêşketina selahadin û dema wî de. Zeynedinê hakariyê wê, ji herêma bakûrê kurdistanê a çolemergê bê.

mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku gelek kes wê bênina li ser ziman ku wê, Zeynedinê Kurê Isayê Hakariyê wê, hizrên ku ew bi wan şîayan ji nava ramyarîya herêmê dûrbikê wê bide kîrin û wê hizrên bi wê rengê wê bide selahadin jî wê, dema ku mirov li kîrinên wî dinerê mirov wê dibînê ku wê vajî wê, rewş wê werina dîtin. Minaq wê qadîyê Şamê wê kurdekê bi navê kemaledinê şehrezorî bê. Ew jî wê, weke kurdekê şîi wê were dîtin Ew wê heta dawîya jîyane xwe wê li wir wê qadîtyê wê bikê û wê piştî mirina wî wê, biraziyî wê, Zeynedinê şehrezorî wê, weke qadî li şûna wî bê avêtin. Ji aliyekê din ve jî wê, hinek dîrokzanên demê ên herêmî ên weke bavê hadim ku ew ji dora helebê na wê, werênina li ser ziman ku wê «kesekê bi navê îsa wê hebê û wê ew di nava hewldana serdestkirina şafîtyê de bê. Heta ku wê bênê ser ziman ku wê, «amê min kurê maalî wê ji katibîtyê wê were dîrkirin û wê li şûna wî wê, bavê bereketê saidê kurê haşimî wê werênê li şûna wî. Ev kesên ku ew dihên gotin ku ew ji kar hatina dîrkirin jî wê, weke kesna ku ew dihên gotin ku ew henifî na. Di rewşa qadîtyê de wê mirov dibînê ku wê ev zaneyê ji dora hakariyê ê bi navê isayê hakariyî wê erkên payabilind wê li cem selahadin wê, hilde û wê, karên giring û kifşkar wê bikê. Bavê şamê ku wê weke dîrozkanna ji dema selahadin in wê ji kurê bavê tay wê werênê li ser ziman wê bêjê ku wê, selahadin wê bo ku ew rewşa aborî û malî a misrê kontrol bikê wê raporekê wê bide amedekirin. Wê ew jî wê, raporê wê kesekê navê kaysaranî wê bide amedekirin û wê, raporê wê Isayê hakariyî wê, ew were bi erkkirin ku ew raporê taqdimî şah Nureddin bikê. Selahadin wê, dema ku wê dema destpêka kirina sefera li dijî xacîyan wê were wê, ew mayafarqinê ku ew navend û pauytaxta merwanîya wê hîlbijêrê ji wê re û wê ji wir wê ji gelek aliyan ve wê, bikê bin kontrola xwe de. Wê di wê demê de wê, ji mirê Xelata bedlise roja me re jî wê nameyê bi destê Isayê hakariyî wê bişênê ku ew jî wê, xwe tevlîbikin û wê heta wê qadê wê qadaka ewlehiyê wê çêbikin. Ber ku wê bandûra Isayê hakariyî wê zêde hebê wê ew wî weke kesê ku ew nameyê bibê wê bê şandin. Di wê demê wê kurdekê bi navê pehlawan wê xwediyê serdestiya wê herêmê giştî bê û wê ew wê, dema ku wê nameya selahadin wê ji wî re wê herê, wê di cih de wê, weke ku wê di nameyê de wê werênê li cih. Pehlewan wê weke kesekê ku wê hêrişên hov ên li herêmê dibin wê bişikênê û wê herêmên li dora Divînê û gelek herêmên din ên li dora wê ew wê, aramiyê wê, çêbikê û wê serdestiya şedadîyan wê li ser wan wê cardin wê bide avakirin bê. Wê siltanê mihmud şahê şadadî wê ji wî pîrr dilxweş bê. Weke kesekî xwedî hêz û di hunera şer de jî pîrr bi zane wê ji wî were bahs kîrin.

Weka aqildan û şewirmendekê demê filosofê kurd Zeynedinê hakariyî û rol û bandûra wî di dem û pêşketina selahadin de

Isayê Hakariyî wê, weke kurdekê ku em wî di dema selahadin de wî, ne tenê weke zane dibînin bê. Wê di nava artişa selahadin û şerên wan ên li hemberî firankan de wê, weke serekfermanderekê jî wê derkeve li hemberî me. Weyna vî kesî wê ji gelek aliyên ve wê, weke ku mirov dibîne wê hevbê û wê derkeve li pêş. Filosofê kurd eliyê Êsir wê bîne ser ziman ku wê di şerê li hemberî firankan de wê, isayê hakariyî wê weke zane û piştê weke şervanekê mazin wê şerbikê wê hebê. Di şerê ramle de wê, filosofê kurd aliyê Êsir wê ragihênê ku wê isayê hakariyî wê bi birayê xwe Zahiruddin re wê şer bikê. Lê dihênê li ser ziman ku wê birayê wî di şer de wê were kuştin û ew jî wê, birindar wê bikeve destê hêzên xacîyan de. Piştê wê selahadin wê ber ku wê gelekî wê ber isayê hekarî wê bikeve wê, di berdêle beşek mazin de wê, ew wê, ji destê wan wê rizgarbikê. Piştî ku wê, isayê hakariyî wê were rizgarkirin wê ew dîsa wê ji cem selahadin wê qût nebê. Wê bi wî re wê di rêwîtiya xwe ya dawî de wê herê Aqqayê. Li wir wi di leşkergehê de wê, ew jî li cem selahadin bê. Lê ew li vir wê nexweş bikeve û wê di di 20 kanuna 1189ê de wê herê ber dilovaniya xwe.

Selahadinê Eyûbî wê dema ku mirov li ser wî dihizirê wê, wê dibîne ku wê, ew weke kurdekê ku ew ji malbateka kurd a bi kok tê. Filosofên dema Selahadin ên weke kûrê şadadî ku wi bixwe katibitiya desthilatdarîya dewleta eyûbîyan bixwe jî kiriya wê bi zimanekê zelal wê werênê li ser ziman ku wê selahadin wê ji malbateka kurd a bi kok bê. Her wusa wê kalkên wî şadî û berî wan merwan wê, di wê çerçoveyê de wê, weke ku wê were hanîn li ser ziman wê li herêmê wê bi sedsalan wê serdest bin. Ji xwe weke ku mirov ji dîroka Zeyneddinê hakariyî fahm dikê wê ber ku ew kurd a û ji malbateka kurd a wê, ew wê li ser navê wî wê, serî li mirgeh, aşîr û malbatên mazin ên bi kok ên kurd wê bixê bo alikarî û pişgriyê. Di aslê xwe de mirov nikarê di van deman de zêde bahse aşîryekê di nava civake kurd de bkê. Wê di wê demê de wê êlên kurdan wê hebin ku ew her yekê wê gelek aşîran jî wê keribê di nava xwe de bi hawênê û wê weke dewlet wê bijî bê. Di wê rengê û awayê de wê, li herêmê wê, serdestiyeka kurdistanî wê giştî wê hebê. Kes û zaneyên kurd ên weke Aliyê Êsir, Zeyneddinê Hakariyî, Êli herîrî, Bavê Isa, Ismailê cizîrî û hwd wê, gelek zaneyên kurdistanî ên weke wan wê hebin. Wê ew wê bihizrên xwe re wê, çerçoveyekê giştî a birdozikî jî wê, bi hizrên xwe wê biafirênin û wê ser wan re wê kurd wê bigihijina hevdû. Şîroveyên li ser temenê gotina «aşîrtiyê» wê, ku ew vê dema dîroka kurd û demên berî wê û ankû hin demên piştî wê jî dihên kirin wê, zêde wê, nikaribin rewşa civake kurd vebêjin. Vajî wê, dema ku ew zêde dihêna li ser ziman wê, bina weke rewşna sernûxûmandinê a rastiya civakê a ku ew heya jî bê. Wê bê sedem û temen ku wê, rastiya civakê ew li gorî ku ew heya bi asta pêşketina xwe re ew newê dîtin. Minaq wê, şadadî jî û merwanî jî û piştê merwanî jî wê, ji temenekê aşîrî û êlî zêdetirî wê li ser esasê têgihîştineka felsefikî, olî û ankû bi wê rengê ê birdozikî wê pêşkevin. Dewleta şadadîyan wê, di destpêka xwe de wê, rojhilat û başûrê kurdistanê wê giştî wê li ser wê

serderst bê. Wê piştire wê, herêmên qafqasya jî wê bikina bin kontrola xwe de. Wê rewşa şedadîyan wê, di ahengekê de wê, pêvajoyeka ku wê li ser esta pêşketina herdû dewletên kurd ên weke ya kekoyidi û eyeridiyan ku wê, pêşkeve û wê ew wê pêşketina wan wê bi hebûna xwe û pêşketina xwe re wê, derxê li ast û pîvaneka din a hê bilindtir. Rewşa kurdan wê, weke ku mirov ji nava nivîs û pirtûkên zaneyên kurd û yên ne krud ên herêmî ku mirov wê fahmbikê wê asteka civakî a pêşketî ku e wbi giştîya xwe serdest a wê, hebê li holê. Komên weke yên mogolan ku wê, hêrişêan wê bikin di wê demê û piştire jî wê, ji aliyê serekfermanderên kurd ên weke *haycanê kurdê umawî* ve wê, derbeyên giran li wan bixin û wê pêşîya wan bigirin ku ew werina li herêmê. Wê di wê çerçoveyê de wê, rewşa wan wê werê dîtin. Di rewşeka bi wê rengê ku wê, karibin xwe biparêzên û bi desthilatdarî xwe bi rêxistin bikin ku mirov, li ser wê re bahse aşîrtiyekê bikê ku ew ne bi niyeteka xirab bê wê, bi niyeteka ku ew weke wê ku ew di aqilê jî bê wê, bi armanca ji berçav dûrkirina pêşketina kurdistanê û civake kurd a ji berçav bê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov li malbatên kurd ên weke ya xaroreşîd binerê û rol û weyne wan ya di avakirin û pêşxistina abasiyan de û bi wê re di dest de girtina taxtê xalifetiyê wê, zêdetirî wê vegotinbar bê. Tenê ku mirov pêşketina selahadin û serdestîya wî ya li herêmê li berçav bigirê wê, bi serê xwe wê, vegotinbar bê û wê têrê bikê ku wê bersiveka rast û qanc ji van şîroveyan bi vî rengî ên ne rast jî re bê. Di aslê xwe de li herêmê ji aliyên rejimên ku ew di roja me de avabûyî hena ew, şîroveyan ku ew li ser rastîya selahadin û wê demê dikin bi zanebûnî bê û ne bi zanebûnî bê, wê pirr zêde wê ji vegotina rastiya herêmê û wê demê wê dûr bin. Vêca nexasim ev şîrove di bin navê «aqadamisyeniye» û ankû «zanistitiye» dihên kirin. Dema ku selahadin bi xwe jî ew bi pêşketina xwe ji temenê xwe yê civakê ê kurdistanî dûr were şîrovekirin wê, di aslê xwe de wê, mirov ne karibê wî fahmbikê û ne jî wê, karibê pêşketina wî ya wê demê werênê li ser ziman. Di vê demê de wê, li şûna têtîgînên malbatî û aşîrî zêdetirî wê, têtîgînên rûmetê, aqil, felsefe, ol û bawerî û hwd wê li pêşbin û wê, temenê kirina mirov wê biafirênin. Aşîrî wê weke ku wê, di wê demê de jî wê, bi malbatî wê hebê wê di her demê de jî wê, hebê. Di demên piştire de jî wê heta roja me jî wê hebê. Lê ev nikarê bibê weke şîroveyekê ku em bi wê giştîya kurdistanê wê fahmbikin bikin bê. Di aslê xwe de ew rengê têtîgînî ê bi gotina «aşîrîyê» re ku wê, li herêmê wê were li ser ziman bo kurdan wê kurdan hê di dema gûtîyan de ew li şûn xwe hiştina. Piştire wê, dema ku mirov li dema qasît, lolo, hûrî, mitannî, med û hwd binerê wê, di dewama wê de wê were dîtin ku wê rewşek din wê hebê. Piştire jî wê, di demên piştî zayinê de jî wê, ew wê hebê. Wê olên dema aqil wê di nava kurdan de wê pêşkevin wê reng bidina kirinên wan. Weke êzdayitiyê, zerdeştî, mitrayî, piştire manîyî û hwd wê pêşketin. Heta ku wê dem were dema selahadin wê, ev wê bi olî wê pêşkeve. Di dema selahadin de wê, bi vê rengê wê, kurd bi serdestîyeka xwe ya bi têtîgînî wê

derkevina li pêş. Tenê ku mirov li rewşa zaneyên demê ên civake kurd û şîroveyan wan binerê mirov wê, rengê pêşketina wan bi wê rengê wê fahmbikê û wê zêdetirî jî wê, karibê bi wan werênê li ser ziman. Minaq wê, di dema selahadin de wê, kesên weke Şêx Adî(*) ên ola êzdayî û yên yeresanî weke sultan sahaq wê derkevin. Wê ev wê nîşanaka wê rêxistinîya wan ya xwe bi tîgînî pêşxistina wan jî bê. Her çendî ku wê, weke olek serdest wê islam wê derkeve li pêş jî lê wê, li kurdistanê wê, bi wê rengê wê rengên din ên cûda jî wê hebin û wê heta deverê wê mafê pêşketinê jî wê ji xwe re wê bibînin. Yê ku van şîroveyan bi gotina «aşîrî» dikin li ser ser kurdan wê, van rengên pêşketinê kurdan ên demên berê û yên wê demê û yên demên piştê wê li kûderê bicih bikin? Wekî din wê, mirov karibê pêşketineka selahadin tenê weke ya aşîrekê kurd werênê li ser zimanê? Bêgûman ku mirov wê bikê mirov wê bikêve wê şaşîya bi rengê şîroveyan bi wê rengê ên weke yên bi gotina aşîrîyê re dihên kirin jî bê. Li kurdistanê rastiya aşîrîyê mirov wê çawa wê fahmbikê, di aslê xwe de mirov wê divê ku bi serê xwe wê weke minjarekê wê hilde li dest di nava wê rewşê de. Minaq ku em bahse aşîrîyê bikin wê selahadin bixwe jî wê bi koka xwe wê kurdekê ji aşîra rawadî a girêdayî êla hazbanî bê. Di wê rengê û awayê de wê, mantiqê aşîrî wê li ser girêdayîna bixwûnê ku wê, çawa wê koka xwe bibîne wê bi wê re wê, hilde li dest. Lê ev ne rewşeka giştî a ku mirov wê, werênê li ser ziman bê. Wê minaq wê dema ku mirov wê rewşa dewletên kurd ên weke ya şedadî û merwanî jî şîrovebikê wê mirov dibîne ku wê, xwediyê tîgîn û desthilatdarîyek giştî bê. Wê li dora wê, hemû civak wê bigihijê li hevdu. Lê wê ji binî ve jî wê li herêman wê weke mirgeh û hwd wê, hebin. Mirgeh bi xwe jî wê, di aslê xwe de wê, weke rewşna li ser rewşa aşîrî a a li kurdistanê bin. Wê di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Dema ku em van rastiyan bi dîrokê re dibînin em wê fahmbikin wê, hanîna li ser ziman gotina aşîrîyê wê ne bi niyetek baş bê. Wê çawa wê, weke astengiyekê wê ew wê dênina li pêşîuya hizirkirin û mejî wê, bi wê mantiqê wê weke tîgîneka derûnî û bi refarans û kodên wê re wê, bê hanîn li ser ziman. Bi gotineka din wê, renekê hizirkirinê ku wê, çawa wê qatkin wê di mejî de wê bi wê were çêkirin û wê bi wê pêşîya pêşketina tîgîneka civakî wê, bê girtin wê, mirov wê bibîne. Ev şîrove wê, bi vê rengê wê weke şîroveyna bi armanca hêrişkirina li hebûna civakê ên birdozîkî jî bin. Ev şîrove wê nikaribin rastiya civakê werênina li ser ziman. Lê wê çawa wê civakê wê bikina nava wê de û wê di wê de zindan bikimn wê, bi wê rengê wê, ew werina pêşxistin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser **ziman**.

Di wê rengê û awayê de wê, rewşek vekirî wê xwe bi wî û dema û jîyane wî re

 (*)Şêx Adî wê oldar, filosof û pêxemberekê ola êzdayîyê bê. Li herêma çolemergê hatiya dinyê û li şengalê li lalêşê çûya berdiloviya û li wir hatiya bicihkirin. Li dora 1073 û 1162an jîya ya. Wî êzdayî li gorî demê jinûve şîrovekirî û pêxist. Yek ji wan kesê kurd ê ku wî di wê demê de rolek girîng leystiya. Çolemeg wê, di wê demê de wê, gelek aûşîrên êzidî wê li wê bijîn. Wê di nava wan de wê, demek dirêj wê, di wê demê de wê bijî û wê, hizrên xwe wê bîne ser ziman.

wê bide dîyarkirin. Lê weke ku me li jor jî hanî li ser ziman wê, komên tirkmen ên ku ew hêrîşî herêmê dîkin û wê gelek hêrîşên wan wê li malbata sehahadin wê bixwe wê bibin wê ew wê di destnivîsa xwe ya ku ew li pirtûkxaneyê iskenderiya hatîya dîtin de wê bahse wê bikê. Di wê demê de wê mirov dibînê ku wê dema ku wê ji ber hêrîşên tirkan ên li herêmê ku wê malbata sehahadin wê pêşî barî herêmên li dora musilê wê bikê wê, li vann herêman wê di demek kin de wê serdestîya xwe wê avabikin. Ber ku wê ev herêm wê herêmên sînorê dewleta kurd a şedadî bin. Wê di nava sînorê wê de wê piştî ku wê bavê sehahadinê eyûbî wê werina musilê û dora wê, wê li wir wê gelek keleh û kirmanên mazin jî wê bidina çêkirin. Bavê sehahadin wê demên pêşî de wê dema ku ew dihê wir wê bi navê xwe wê, kirmana baalbekê wê bide çêkirin. Wê ew jî wê, weke nîşanaka mazinahiya wî wê were dîtin. Malbate Sehahadin wê weke ku mirov wê bi amê wî û bavê wî û demên wan de wê bibinê wê di ti demê de wê ne kevina bin xizmeta ti kesekî de. Ji xwe ew xwedî rêveberî na. Wê hêza wan ya leşkerî wê hebê. Wê li herêmê wê piştî ku wê werina herêmê wê kurdên zengî jî wê, hêz û herêmên xwe wê ji wan re wê vekin. Heta ku wê, mazinahiya wan wê herê bikin.

Li vir li ser mijare hebûna malbate sehahadin li hin herêmên qafqasya jî mirov divê ku di dewama wê de çend gotinan wê bibêjê. Ew jî wê, weke aliyekê din ê ku mirov wê bi teybetî wê li ser wê bisekinê bê. Heta ku wê ev bê sedema ku wê bê gotin ku 'sehahadin kurdekê ji herêmên qafqasya derketiya' jî wê bê gotin. Heta roja me wê, ti tişt nemênê ku wê bi başî û nebaşî ku wê bi navê sehahadin re wê newê gotin. Ber ku ew kurdeke û hebûna kurdan hatîya qadaxakirin ku wê ew xwe werênina li ser ziman wê, çawa wî werênina li ser ziman wê, hemû pirsgirêka wan ya zêhnî a di derbarê sehahadin de wê, bi wê ve girêdayî wê xwe bide dîyarkirin. Lê ev dema ku mirov wê dîroka herêmê nizanibê wê, wusa wê wre gotin. Ber ku wê ev herêm jî wê bikevina bin kontrola desthilatdarîya demê a kurd de. Wê malbatên kurd ên weke malbate sehahadin bixwe jî wê yek ji wan malbatên kurd bê ku wê rêveberîya wan herêman wê li ser navê rêveberîya demê a kurd ya şedadî ku wê bide kirin bê. Ji xwe weke ku me li jor li deverekê hanî li ser ziman wê, ber ku wê gelek hêrîşên tirkan wê li wan herêman wê bibin wê, malbate sehahadin jî wê ji wan hêrîşan wê nesibê xwe bigirê wê, piştê wê, barî başûr û bakûrê kurdistanê wê bikin. Di aslê xwe de wê, ev rewş hemû wê dema ku mirov wê dîroka dewleta kurd a merwanî û qadên wê serdestiyê û yên ku ew kontrol dikê wan fahmbikê wê bi hesanî wê were dîtin û fahmkirin. Sehahadin wê, ji malbateka kurd ku wê ji bakûrê kurdistanê bê. Lê ev malbat wê li rojhilatê kurdistanê jî wê, hebê û wê serdest bê. Wê di aslê xwe de wê, herikina malbatê li wê aliyê kurdistanê ê rojhilat-başûr ve wê, hinekî wê, bi rewşa desthilatdarîya islamî a abasiyan ve wê girêdayî bê. Di wê demê de wê, dema ku ew desthilatdarî wê pêşkeve wê, kesên ku ew misilmanin wê xwe li wê bigirin. Wê li dora wê bigirin. Û ji aliyekê din

ve jî wê, malbatên weke malbata xaroreşîd ku wê ji temen ve wê temenê wê desthilatdarîyê wê biafirênin li herêmê wê malbatên kurd ên weke yên malbata xaroreşîd bê. Di wê çerçoveyê de wê, rewşek teybet wê, derkeve li holê. Di aslê xwe de wê, Wê ev malbat, xortbûna wê, weke dewlet pêşketina wê bê ku wê, bê temenê wê jî ku wê navenda abasiyan wê ji herêmên bakûrê kurdistanê ên weke reheyê ku wê bide herikandin bi ber baxdadê ve.

Dema ku wê seferên xacîyan wê li herêmê wê destpêbikin wê, herêma misrê wê weke devereka ku wê ji wir ve wê hewl bê dayin ku ew serdestîya xwe çêbikin. Ankû wir bikina bin kontrola xwe de. Xiristiyanîyên li dora misrê û iskenderiya jî wê ji xwe re wê bo wê bikarbênin û wê, ji wan herêman wê, bikin ku ew werina herêmê. Lê Selahadin wê dema ku wê ew wê kifşbikin wê, pêşî wê amê wê wî, wê seferê li Libnanê û wê piştre wê, li Misrê wê li darbixê. Piştî libnanê wê amê wî fahmbikê ku wê hêzên wî têrê nekê wê, demê wê, aganihiyê wê ji selahadin re wê bişênê ku ew bi hêzekê werê û xwe bigihênê wî. Di wê demê de wê, selahadin wê di demek pîrr kort de wê de wê ji aşîrên kurd ên herêmê wê hêzek mazin wê avabikê û wê, bi ber amê xwe şerko ve wê bide ajotin û wê herê. Wê ew wê bi hevdû re wê, ew wê, libnanê û piştre wê, misrê jî wê, bikina bin kontrola xwe de. Hêzên xacîyan ên li herêmê ku ew dikirin ku ew hêrîş bikin li dora misrê wê, ew jî wê wêre nekin ku ew wê bikin li hemberî wê hêza wan û wê xwe bi şûn ve wê bidina kişandin. Li herêmên weke yên li belbisê ku wê bi alikariya wezir sawar wê xacî li wir hebin wê ew jî wê bêî ku ew şer bikin wê xwe ji wan deveran wê vekîşênin. Di wê dema ku wê misrê bikina bin kontrola xwe de wê wezir sawar wê ji were kuştin û wê piştre wê amê selahadin şerko wê weke siltanê misrê wê were denezendin.

Piştî wê re wê, selahadin wê li herêmê wê weke hêzekê wê derkeve. Selahadin wê dema ku ew misrê dikê destê xwe de wê, weke ku wê hin kes wê werênina li ser ziman wê dawiyê li rêveberîya fatimiyan(*) wê neyênê. Heta ku wê, weke rêveberîyekê wê, bi hevdû re wê çawa wê bide meşandin wê, di nava hewldana wê de bê. Ev jî wê, were dîtin. Wê piştî ku wî misir kir dest det wê, piştre wê, xalife Abasiyan jî wê di heman demê de wê bimirê. Piştre ne bi gelekî re wê, şah Nureddin jî wê bimirê. Wê di wê demê de wê, rêveberî hemû wê di destê selahadin û malbata wê de wê bigihijê li hevdû. Wê di wê çerçoveyê de wê, gotina ku wê piştre wê bo wî bê gotin ku «wî yekîtiya nava islamê çêkiriya» wê

(*)Fatimî, dewleteke misilmanên şîi, navbera 909 û 1171an de li Mexrib, Misir û Sûrî serwerî ajotî bû. Piştî dema Hz. Elî misilmanan wek şîî û sunî parve bûn. Piştî vê parvebûnê, xelîfetiya şîiyan bi navê fatime re wê piştî Hz. Elî dewam kirin. Lê piştre jî şîa wek Îmamî, Îsmâîlî û Zahidî parve bûn.

Di sedsala 9'an de Ebdela el-Ekber dest bi pêşengîya Îsmailîyan kir. Ismailî jî wê, bi pêşeng û girseyên wan re wê bi zêdeyî wê kurdên şîa bin, weke zahidiyan. Lê wî paşwerên xwe ji bo qedexeyan misyonên xwe veşartî dewam dikirin. Li Îraq, Yemen û Mexribê veşartî mezheba xwe bela dikir. Ji pê wan li Mexribê mezheba xwe nav berberan de belav kir û dijwar dest xwe xistin re wan li Mexribê serwerîya xanedana Exlebî ya Ifrîqiyyeyê leqand û Ebdela el-Mehdî dewleta Fatimî demezrand. Ebdela el-Mehdî xwe wek xelîfe da zanîn û bajarê bi navê xwe El-Mehdiye ava kir. Di dema el-Mehdî de Sîcîlya, Misir, Cezayêr û Fas hat dagir kirin.

temenê wê li ser wê rengê pêşketina wî bê. Selahadin wê, weke kurdekê wê, pêşî wê li ser temenê xwe wê desthilatdarîya xwe wê xort bikê.

Li kurdistanê serdestî û desthilatdarîya şedadî-merwanî di wê demê de

Li kurdistanê wê, piştgirîya hêzên kurdan û herêmên wan wê bigirê. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, ji dema şedadî-merwanîyan wê heta dema avabûna dewleta eyûbîyan wê demeka ku wê, mirov dikarê weke demeka dewletî a kurdistanî a giştî jî wê dikarê wê werênê li ser ziman. Wê li ser temenê dewleta kurd a şedadî û ya merwanîyan wê, mazin bibê û wê wan bi ramyarî wê bigihênê li ser hevdû. Di ramyarîya rêvebirinê de wê, ne tenê wan wê wan bigihênê li ser hevdû wê. Mirgehên kurdistanî wê hemûyan jî wê di bin desthilatdarîya xwe de wê bigihênê li hevdû. Di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê, bahse rûxîna dewleta kurd a merwanî û ya şedadî wê hinekî piştî wê re wê were kirin jî lê wê, dema ku mirov li rengê pêşveçûnên demê dinerê wê, di awayekê de wê vajî wê, têgih, dêmen û nîşanakan wê bidina me. Heta wê demê wê hêrîşên serçûqîyan wê pîrr zêde wê li herêmê bin û wê di encama hêrîşên wan de wê gelek herêm wê ji naqşayê wê werina birin. Lê dîsa wê nikaribin dawiyê li desthilatdarîya herêmê wê werênin. Di aslê xwe de ew dihê dîtî ku wê, piştî wanqas hêrîşên ku ew li herêmê bûna wê, derketina selahadin wê hem vala derxistina wan hêz û hêrîşên wan jî bê û hem jî wê ji aliyekê din ve jî wê, temenê domandina desthilatdarîya herêmê a kurdistanî ku ew di bin navê olî de jî bê. Di vê rengê û awayê de wê, mirov kifş dikê ku wê heta dema selahadin jî wê rêveberîya merwanî ku ew xwediyê serdestiyê li bakûr-rojavayê kurdistanê ya û şedadî ku ew xwediyê serdestiyê li rojhilat-başûr a wê, heta wê demê wî jî wê hebûna xwe wê bidina domandin û wê piştî wê re wê, di bin serokatîya wî de wê, bi hemû hêzên piçûk û mazin ên kurdistanî û herêmî re wê bigihîna hevdû. Di wê demê de wê, temenê ti valahi wusa zêde nebê ku ew komên weke yên tirkan ku ew ji herêmên din ên Asya dihên hêrîş dikin wê nemênê. Hinek aşîrên ku ew dihên jî wê, bi destûra rêveberîyên kurd ên herêmî û bi şartê ku ew jî bi wan re tevbigirîhin wê mafê bicihbûnê wê bigirin.

Malbata selahadin bixwe jî wê nesibê xwe ji wan hêrîşên komên tirkan wê bigirê wê di encama wan hêrîşên ku ew li herêmên wan dibin de wê, barî bakûr û rojava wê bikin. Lê wê piştê wê, karibin hemû hêrîşan bidina şikandin. Di wê demê de wê, herêmên ku wê dervî sînorê herêmên kurdistanê bin wê, weke herêmên ku wê di serdestbûna li wan û kontrolkirina wan de wê zorê bikişênin bin. Herêmên qafqasya wê hinekî wê herêmna bi vê rengê bin. Lê rêveberîya şedadîyan wê weke rêveberîyek kurdistanî a giştî wê xwediyê serdestîyek xort bê. Hêrîşên ku wê li wê bibin jî wê nikaribin serdestîya wê bidina şikandin. Lê wê bi demê re wê zîrerên mazin jî wê karibin bidinê de. Ev jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman. Rengê civaketîya wê demê, asta pêşketina wê demê û serdestîya kurdistanî wê, di aslê xwe de wê,

pirr pêşketî bê. Di zane û filosofên demê ên ku ew bahse civake kurd a wê demê dikin de wê, bi astek civakî û pêşketina wê re wê bahse wê bikin.

Di dewama wê de wê, li herêmê wê bi islamê re wê, rêveberîyek giştî wê pêşkeve. Lê ew herêm bi herêm a. ne xort û di yekitiyekê de ya. Fatimî, abbasî, şafîî, hembelî, şîî, henifî û hin komên din ên ku ew weke bi mezhebî mirov dikarê wan werênê li ser ziman wê pêşkevin û wê bi rewşa ramyarî wê loi hemberî hevdû wê xwe xwediyê rewş û posisjonekê jî bin. Kurd wê weke ku mirov bi malbata selahadin re dibîne wê, şafîî bin. Wê zêdetirî wê, abbasî wê, bo ku ew li herêmê bijî wê temenê wê bi malbatên kurd ên weke xaroreşîd bin û wê, ji wê re wê vekirî bê. Ji aliyê din ve jî wê fatimî jî wê di wê rewşê de wê, kurdên şafîî re wê ne girtî bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê selahadin herê misrê ku ew li gorî mantiqê wê li dijî hevdûbûmnê tevherîyaba wî, divîyabû ku wî dawî li fatimîtiyê wê bihanîya. Lê wî ew ne kir. Vajî wê, wî, fatimîti jî û abasîti jî wê, di astekê de wê çawa wê bi hevdû re wê bijîn wê rengê wê bide çêkirin.

Kurdên weke Zeynedînê Hakariyî wê di warê pêşketina selahadin û temenê wî yê bi ramyarî li herêmê de wê, weynek mazin wê bileyizin. Her wusa zaneyên wê demê ê weke filosofên kurd ên weke eliyê êsir, êli herîrî û gelek zane û filosofên din ên demê wê xwe li dora wî bigirin. Wê bi zanîna xwe re wê têgihîştin, hişmendi û felsefeyek giştî a mazin wê bi xwe re wê biafirênin. Ew felsefeya wan wê, di aslê xwe de wê, hem rengê islame piştre wê bide diyarkirin û hem jî wê ji aliyekê din ve jî wê temenê pêşketina selahadin û dema wî bixwe jî bê. Di wê warê de wê, dema selahadin wê di aslê xwe de wê, weke demek bi ronahi a wê xate baweriyê jî bê. Çendî ew heta roja me bi awayekê rast hatîya fahmkirin û ankû ne hatîya fahmkirin ew aliyekê din a. Di aslê xwe de wê, di roja me de jî wê, ji rengê pêşketinên herêmê mirov wê fahmbikê ku wê, ew hê jî bi rastî ne hatibê fahmbikê. Weke kirdeyekê felsefeyî û olî wê selahadin bi xwe jî wê hem serokatîya wî, kirinên wî û rengê pêşketina ku wî di dema xwe de dabû çêkirin wê baş newê fahmkirin. Di roja me de mirov, dikarê wê weke aliyekê din ê giring dikarê binê wê xatbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê selahadin û pêşketina wî, wê demekê wê bide girtin û wê demekê wê bixwe re wê bide vekirin. Lê bo fahmkirina selahadin û pêşketina wî jî heta dema kurdistanê a wê demê bi pêşketina wê re rast newê fahmkirin wê selahaddin jî wê rast û baş wê newê fahmkirin.

Selahadin wê, piştî ku ew li kurdistanê ew bi giştî serdestiya xwe çêdikê wê piştre wê, li herêmên li dora xwe wê serdestiya xwe wê mazin bikê û wê pêşbixê. Di pêşketina selahadin de wê, fêr û azmûnên demên şedadîmerwaniyan ên li kurdistanê wê weke temenekê giring û xort wê hebin. Wê dema ku wê, ew wê bi wê re wê xwe xort bikê wê piştre wê kontrolkirina herêmên weke misrê jî wê bikê. Wê dema ku wê ew herê misrê wê, li deverên

weke ”ramle” ku wê di 25 mijdara 1177an de wê bibê wê, artişa wî rastî hêrişê wê werê û wê windahiyên mazin jî wê bide wê, têkneçê. Lê ev şerê vê demê ku wê di wê bikê wê ji selahadin re wê bê ders û ankû fêrek mazin wê, di wê demê de wê, ew zêdetirî wê giringiyê bide kontrolkirina hewirdora xwe. Di wwarê têgina streteji û taqtiqên şer de wê, xwediyê temenekê baş bi selahadin. Aliyê êsir wê li ser wê demê wê hizrên xwe wê binivîsênê û wê bênê li ser ziman ku «selahadin wê piştê wê, bi heytir wê tevbigerihe.»

Biqasî ku mirov ji nivîsên filosofê kurd Aliyê êsir fahm dikê wê tevî ku wê artişa selahadin wê di şerê ramle de wê windahiyên mazin bide jî lê wê, têkçûneke mazin wê bi hêzên xacîyan wê bide çêkirin. Wê piştê wê selahadin wê firsende nedê wan ku ew li herêmê xwe bigirin û li hev bidina hevdû û wê hêrişî li wan wê bide çêkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, selahadin wê fahmbikê ku ew komên ku ew dervû qûdûsê ku ew hena li deverên cûr bi cûr ew pêşî wan ji holê radikê. Piştê wê, dema ku ew ewlehiya wan dikê û kontrola xwe çêdikê wê piştê wê, herê bi ser qûdûsê de.

Di wê demê de wê, kesên weke Zeyneddinê hakariyî wê di aslê xwe de wê, ji aliyê pêşxistina stretejiyên şer ve ku wê weke ku wê werina dîtin wê xort bin wê, di wê warê de wê, li cem selahadin bin. Wê selahadin wê wan wê, ji wan wê sûdbigirê. Wê bi wê rengê wê weke ku wê, were dîtin wî li dora xwe lijneyeke ji aqilmendên bi wê rengê çêkiriya. Di wê de jî wê kesên ku ew bi zane û bi hunere şer baş in ji aşîrên kurd wê di wê de wê li cem wî bin.

Wê heyva mijdarê a sale 1177an wê weke heyveke giring bê bo selahadin û artişa wî. Di wê de wê gelek cengên ku wê bikevîne de wê bibin. Hêzên xacîyan wê di wê heyve de wê weke ku wê pêlek hêrişan wê bidina destpêkirin. Li herêmên weke hama, helebê û hwd wê hêrişên wan wê bibin û heta ku wê, hewlbidin ku ew dorpêçkirinê jî çêbikin. Lê wê çendî ku wê ew wê hewldanê wê bikin jî wê, bibînin ku ew li hemberê artişa selahadin a ku wî ji hêzên herêmê ên aşîrên kurd daya avakirin wê li hemberî wan wê nesekinê. Piştî wê re wê, dema ku wê selahadin wê misrê wê bikê bin kontrola xwe de wê, li wir jî wê gelek kesên ku ew wê tevî artişa wî bibin wê bibin. Lê ya giring ew bû ku ew hêzên herêmî li ser temenê wan bi rêxistin bikira bû. Selahadin jî ew baş kiribû. Piştê jî wê komên xacîyan wê li herêmê wê hebin. Bi teybetî wê, di sale 1182an de wê, komeka mazin a xacîyan wê bin serkêşî û femandariya key Baudouin IV de wê, werê herêmê û wê rastî artişaka selahadin a ku ew ji hêzên kurd afirandîya û li ser serê wê, izeddin ferruşah wê hebê wê werê. Lê wê dema ku ew mazinahiya hêza artişa izeddin ferruşah ji ya maztir dibînin wê bêî ku ew bikevîna cengekê de bi wan re wê bi şûn ve wê vegehihin û wê vekişihin. Li gorî hinek dîrokanne jî wê bînin li ser ziman ku wê di wê demê de wê artişa izeddin ferruşah û ya key Baudouin IV wê, bi hevdû re wê şerbikin û wê artişa key Baudouin IV wê windahiyek mazin wê bide.

Di wê demê de wê, keleha baalbekê de wê, dema ku wê selahadin wê bi wê ve wê alaquadar bibê wê, hêzên xacîyan wê ji wê firsend wê bibînin wê li dora urdunê li ser çemê wê, «beytul ahzan» wê, bidest çêkirina kelehekê bikin ku ew wir wê xwe bicih bikin. Ew dever jî wê, weke deverek stretejikî bû. Di aslê xwe de wê, hêzên xacîyan wê fahmbikin ku ew hin bi hin ew winda dikan. Bi wê re wê fahmbikin ku wê hin bi hin wê tenê qûdûs wê di destê wan de wê bimênê û wê, selahadin wê hêzên xwe wê bi ber wir ve wê bişênê. Ew jî li ser wê, serî li bergirên bi wê rengê didin bo xwe.

Filosofê kurd Aliyê Êsir wê di derbarê wê demê de wê di bin navê «**serketinên kurdan**» de wê, bahse wê demê wê bikê û wê bînin li ser ziman ku wê, serkevtina selahadin û di dewama wê demê de wê çendî ku wê serkeve jî wê, ew endama ku selahadin hizir fikir wê zêde wê negihîjê li wir. Minaq wê di dema «mercul-l Huyunê» de wê, artişên selahadin wê, serkevtinek mazin wê bidest bixê. Di derbarê wê serkevtinê de wê Aliyê Êsir wê werênê li ser ziman û wê bêjê ku «wê, artişa selahadin wê serkevtineka mazin wê bidest bixê. Lê ji ber ku wê, di wî şerî de wê, gelek serekfermanderên selahadin wê, bikevin û wê piştê wê, zêdebûna mirîyan û zêde li ardê mayîna wan wê, bêhnê bi herêmê bixê û di dewama wê de wê, nexweşiyên pêketinê wê zêde derkevin. Wê ji ber van sedeman wê ev serkevtin wê dilê selahadin wê xweş nekê. Li gorî wê, wê were ragihandin wê, di encama wê de wê, gelek ji artişa selahadin jî wê, jîyane xwe wê di wê rewşa nexweşî pêketinê de wê jîyane xwe wê ji dest bidin. Bi teybetî jî gelek kesên leşker û yên payabilind ku ew birindbûna wê, ji ber bi nexweşî ketinê wê, ji wê xilas nebin. Wê ew jî wê bê weke windahiyeke mazin a aertişa selahadin bixwe jî. Wê aliyê Êsir wê werênê li ser ziman ku biqasî ku selahadin di wê şerê de windahî dan wê, di ti şerên din de wê nedê. Wê serkevtina di wî şerî de wê, bi nexweşiyên di encama mayîna terman li ardê ku wê derkevin wê bê sedema mirina bi sadan kesên sîvil, leşker û payabilind a artişa selahadin.

Selahadin wê, rewş di wê demê de wê bibînin ku wê, hinek zorî derdikevina ber wan. Wekî din wê, di wê demê de wê, hem ji ber sedema hêrişan û hem jî ber zêde germehiyê wê, zêde zad wê li herêmên rojhilat wê newê hildan. Wê kêmbûna zad wê herêmê bînin ber sînorê jîyankirina xalayekê jî.

Li herêmê wê, ji aliyekê din ve jî wê, rewşa selahadin wê ji bilî hêrişên xacîyan wê tişteke jî wê bikê zorê de. Ew jî hatina komên tirk û yên serçûqîyan li herêmê û hêrişên wan ên talanê bin. Wê di wê demê de wê, selahadin wê ji dû aliyan ve wê, mecbur bimênê ku ew hevpeymaniyekê bi xacîyan re çêbikê. Li gorî wê hevpeymaniyê wê, hêrişî hevdû wê newê kirin. Li gorî ku Aliyê Êsir radigihênê wê, komên tirkan ên ku ew dihêna Anatolu ku wê, piştê wê, di bin serkêşîya «kilicaslanê duyem de wê, werina cem hevdû wê, hêrişî herêmên kurdistanê û yên din ên herêmê wê bikin. Wê hêrişên talanê wê pirr zêde wê, li herêmê wê bikin. Wê dîsa wê mirov ji Aliyê Êsir û ragihandinên wî fahmbikê ku

wê selahadin wê, di serê xwe de wê stretejiyekê wê pêşbixê. Wê ew jî wê, ew bê ku wê pêşî wê bi levkirinê wê, hêzên xacıyan wê bikê rewşek ne hêrişkirinê de û wê dikê jî. Wê piştre wê, berê artişên xwe wê bide bi ser herêmên anatolu ên ku ew komên tirk û serçûqî li wan bicihbûna. Wê sefera kontrolkirin û wan ji rewşa hêrişkirinê xistinê wê bikê. Wê biqasî wê, hêrişên xacıyan wê hêrişên komên tirk û serçûqî wê, zirerê wê bidina herêmê. Di wê çerçoveyê de wê, selahadin jî ew wê vê yekê wê bibînê. Wê li ser wê berê xwe wê, bide herêmên anatoliya û wê, sefera leşkerî li hemberî van komên tirk û serçûqî wê bikê. Di wê sefera xwe ya di salên 1180 de ku ew li hemberî van komên tirk ş serçûqî ku ew talanê dikin sefera ku wê selahadin wê bikê wê, di encama wê de wê hemû hêzên wan û yên kilicaslanê duyem hemû bide şikandin.

Di aslê xwe de wê, bizans bixwe jî wê, di wê rewşê de wê, ji wê sefera selahadin wê razî bê. Wê ber vê yekê wê, heta ku ew ji wan were wê ew jî wê bikin ku ew rewşê hesan bikin bo selahadin. Ber ku wê ev kom wê hêrişên talanê wê li herêmên wan jî wê bixin. Selahadin wê piştî ku wê wê, van koman wê bişikênê wê piştre wê, vegehihê kurdistanê. Di wê demê de wê, selahadin wê, ew wê nedê berçav ku ew hem bi xacıyan re şer bikê û hem jî ew bi van komên serçûqî û tirk re şer bikê. Ji aliyekê din ve jî wê, piştî ku wê selahadin wê ji seferê wê vegehihê wê, li dora helebê wê, hin komên ku ew li dijî selahadin ew dikin ku xwe bi rêxistin bikin ên ku ew kurê şah Nureddin ew jî xwe re derdixina li pêş wê bibin. Wê melik şah ismail kurê Şah Nureddin wê, heta ku wê, ne tenê wê komna bi vê rengê wê bi alikariyan hin dordorna wê bide çekirin wê, wekî din wê, têkiliyên bi haşhaşiyên re jî wê dênin û wê ji wan bixwezin ku ew li dijî selahadin bisekin in. Selahadin wê dema ku ew divegehihê wê, xwe li hemberî vê pirsgirêkê wê bibînê û wê ber vê yekê wê, wê pirsgirêkê wê çareser bikê. Haşhaşî wê, zêde ew qûdreta wan nebê ku ew li dijî selahadin û hêzên wî bisekin in bin. Wê demê wê li herêmê wê zêde mafê jîyanê wê ji xwe re wê nebînin. Hin komên piçûk ku wê di destpêkê wê qasî jîyane selahadin jî wê bikin wê, ew wê werina şikandin. Wê piştre wê, ew wê, werina kirin bin kontrolê de.

Aliyê Êsir wê, ragihênê û wê bênê li ser ziman û wê bêjê ku wê Selahadin hem bi xacıyan re û hem jî bi van komên ku ew hêrişî herêmê dikin û talanê dikin wê nikarîba bi carekê bi herdû aliyan re şer bikira. Wê ji aliyekê din ve jî wê, ji gotinên Aliyê Êsir(*) mirov fahmbikê ku wê, di encama wan hêrişên talanê de

 (*)Aliyê Êsir û ankû weke ku ew dihê bi navkirin wê ‘Eli bin el esir’ wê filosofekê islami ê bi aslê xwe wê kurd bê. Wê li dora cizirê û nisêbinê wê were dinyê. Malbata wî, malbateka kurd a ji vê herêmê bê. Dîrokzaneke mazin ê dema xwe tê zanîn. Dema hatina wî ya li dunyê çendî ku ew zêde ne dîyar jî bê wê li dora 1150-60 wan de wê, hasibandin. Dema mirina wî wê 1233an wê were destnişankirin. Lê dema ku em rola wî ya di dema selahadin de li berçav bigirin û kirinên wî bi gotinên wî re li berçavbigirin em wê dibînin ku wê, kesekê ku ew berî wê demê hatibê dinyê wê were dîtin. Heta ku ew were dema xwe ya ku ew rol bileyizê û pêşengiyê bikê wê, demên dirêj bi jîyane xwe re wê derbasbikê. Ber vê yekê temenê wî yê hatina dunyê li dora demên hatin dunyê a selahadin de mirov divê ku wê lê bigerihê. Ev jî tê wê wateyê ku ew ji wê dîrokê berêtir hatiya dunyê.

wê, li herêmê wê rewşa kêmbûna zad wê rûbide û wê were ber xalayê.

Lê di wê demê de wê, ev hevpeymanîya bi xacîyan re wê, dema ku wê selahadin wê were herêmê wê, bibînê ku wê, hêrîşên wan jî wê cih bvi cih wê bidom in. Wê çendî ku wê, li Ramlê wê hêzên selahadin wê serkevtinekê wê bidest bixin jî wê, weke ku wê Aliyê êsir wê, bide ragihandin ku wê hêzên selahadin jî wê, di wî şerî de wê windahiyên pirr zêde wê bidin. Wê ber vê yekê wê, ew zêde windahiyên wan wê, bê temenê wê hizirkirinê bi hêzên xacîyan re ku ew hêrîşên xwe bidina domandin wê, derbeyê li selahaddin wê bixin. Ber vê yekê wê li dora misrê û heta ku wê bigihijê li herêmên li dora rojavayê kurdistanê û şamê wê cih bi cih wê hêrîşên paritandinê wê li hêzên selahadin û herêmên ku ew di bin kontrola wî de na wê, bikin. Lê wê di wê demê de wê, piştî serkevtina li "mercu-l huyumê" a hêzên selahadin wê, bê sedema ku ew êdî hinekî xwe bi şûn ve bikişênin. Wê di wê serkevtinê de wê, kelehên xacîyên ên li wir û ya li "beytu-l ahzanê" ku wan nû çêkiribû wê, wan bi rûxênê. Wê ev wê, bê weke destpêkekê nû. Di aslê xwe de wê, ev rewş wê, bina weke rewşna ku wê, rengê serkevtinên selahadin ên piştre jî wê, bidina dîyarkirin bin.

Sefera selahadin a li anatolia li hemberî komên tirk û serçûqî û serkevtina wê û bandûrên wê

Di wê demê de wê, di çerçoveya wê hevpeymanîya bi xacîyan re wê, aliyê hêzên xacîyan jî wê pirsgirêkan wê bijîn. Wê key Baudouin IV wê, êdî ne di wê hêz û qûdretê de bê ku ew karibê kontrola xwe li ser hêzan çêbikê. Ew çareyê di rewşek din de dibînê. Dixwezê ku ew xwûşkên xwe bi hin kesna rast re wan bide zewicandin ku ew karibê wan di wê rewşê de li rex xwe bibînê û bi wan re ew serdestîya hêzên xacîyan li qûdûsê bide pêşxistin û domandin. Selahadin jî ev dizanî. Wî ew levkirina herêkir û ew mohlet da wan ku ew pirsgirêkên nava xwe çareser bikin. Ev rewş wê, ji aliyekê din ve wê, rewşa selahadin wê, werênê li rojevê. Piştî sefera selahadin a li anatoliya li hemberî komên serçûqî û tirk ên ku ew talanan li herêmê dikin ku wê, serdestî û kontrolkirina wî bide çêkirin. Wê li dora herêmên rojava ên anatoliya wê, serdestîya hêzên selahadin wê bibê. Wê di aslê xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê, weke valahiyekê wê xwe ji wê aliyê ve wê bo hêzên selahadin wê bide dîyarkirin. Ew qad wê, di serî de wê bizans wê, bixwezê ku ew hin bi hin xwe li wê zêdetir bi hêz bikê. Wê pirsgirêka ku wê, bi komên serçûqî û talanê re dijî wê, nexwezê ku ew bi hêzên selahadin û kurdistanî re bijî. Lê wê, ji aliyekê din ve jî dixwest ku ew li wan herêman bibê xwedî hebûn û serdestî. Wê di nava van herdû aliyan de wê, hêzên bizansî wê, dudiliyê wê bijîn. Selahadin wê ji iznikê û heta ku wê bigihijê qonyayê wê, li wê qadê wê seferê wê bikê û wê serdestîya xwe wê saz bikê. Di wê demê de komên serçûqî û tirk ku ew li wir ghiştina hevdû wan, li hemû herêmên li dora xwe wê, hêrîşên talanê wê li darbixin. Wê ev jî wê, bo herêmê giştî wê bê temenê nexweşî û nearamiyê. Ev serkevtina selahadin a li anatoliya

li hemberî komên serçûqî û tirk wê, bê temenê di wê demê de xwe bi rêxistinkirina bizans bixwe jî. Di sale 1181ê de wê, weke encamaka wê jî wê, xanadana komnenos wê, were avakirin û ev xanadan wê, piştire wê, heta salên 1185an wê bi awayekê xort jî wê li anatoliya wê serdestîya xwe wê, bide domandin. Komnenosî wê, nexwezî ku ew bi kurdistanîyan re di wê demê bi merwanîyan û şedadîyan ku wan ew di bin desthilatdarîya selahadin de bûna yek were hemberê hevdu. Xanadana komnenos wê di aslê xwe de wê, weke xanadana demeka xwenûkirinê a bizans û wê dema wê xwe jî bê. Împaratorê xanadana komnenos Alaksiosê yekem wê di wê demê de wê nameyên têkiliyên baş wê, ji selahadin re wê bişênê. Di wê demê de wê, bahse levkirinê li hemberê û jîyankirina li rexhevdu wê di nameyên xwe de wê, werênê li ser ziman. Lê çendî ku wê nameyên bi wê rengê wê, bişênê jî wê, xwesteka wî ya serdestîya li giştîya anatoliya wê hebê. Wê di wê demê de wê komên norman wê, berê xwe wê bidina wî. Serkevtina selahadin wê, di aslê xwe de ku wî di dema xwe de bergirên xwe negirtiba wê, kariba bûba temenê tekçûneka dîrokî a ji wî re jî. Ber ku wê piştî ku wê. Alaksiosê yekem wê ji sînore xwe wê zêdetirî wê çavê xwe wê berdê serdestîya li qûdûsê jî. key Baudouin IV jî ew êdî ne weke berê xwedî hêz û qûdret bû. Wî jî dixwest ku ew ji wê sûdbigirê û wê ji xwe re weke firsendekê bibînê. Herêmên weke yên iznikê û heta digihişt qonya ku wê, komên serçûqî û tirk wê li wan bicih bibin wê, ew jî wê, bi alikariya kurdên wê herêmê wê bibin. Wê berî ku ew herina wan herêman wê ola xwe bi bigharênênin û wê xwe weke misilman wê denezênin. Wê ev jî wê, ji wan re wê bê weke mirtalek parastinê. Lê di dema selahadin de wî dît ku ew rewş wê, weke rewşek istismarkirinê bê. Ber vê yekê wî, li wê nehisand. Wî sefer li wan kir û wî ew li wê herêmê şikandin. Xanadana dukas jî wê, ji xwe wê di encama hêrişên van koman de wê, birûxihê.

Ji aliyekê din ve jî wê, Alaksiosê yekem wê, xabatên xwe wê, zêdetir wê bikê. Di wê demê de wê, ew wê dema ku ew wan nemayan ji selahadin re bi xweşî û zimanekê baş dişênê wê, ji aliyekê din ve jî wê, bi rêveberîya watikanê a papa urbanusê duyem re wê, dênê. Wê di wê danûstandinên di nava wan de wê, ew wê bawerbikê ku ew wê, dema ku ew artişên mazin bi banga wî werina herêmê wê, ew bi wan wê hem li giştîya anatoliya û qûdûsê jî wê bê serdest. Di wê çerçoveyê de wê, Alaksiosê yekem wê, di aslê xwe de wê kûmaraka mazin wê li herêmê wê bileyizê. Wî hizir fikir ku wê, ew dema ku wê kêlikê bi zimanê xwe derbas bikê wê, ji aliyê din ve wê, amaederiya xwe wê bikê. Wê bi wê re jî wê, ew wê, împaratore giştî ê xwediyê giştîya anatoliya û qûdûsê. Wî xewna roma dema nû û împaratoriya wê didît. Wî bawer fikir ku wê, di encama banga papa Urbanusê sêyem de wê norman og firankiyên ku wê werina herêmê wê ew bi wan wê hêztir bibê. **Papa urbanusê sêyem** jî di aslê xwe de wê, çendî ku wê, wê qûdûs wê di wê demê de wê, di bin desthilatdsarîya xacîyan de jî bê wê, bangî hemû monarkî û xanadanên ewropî wê bikê û wê bènê ku ”xakên pîroz

xilasbikin.” Wê di wê encama banga wî de wê, artişên mazin wê werina herê mê. Di wê rewşê de wê, Alaksiosê yekem wê weke ku ew gihiştibê armanca xwe wê, di rewşekê de wê, xwe dibînê. Wê piştî ku wî ji nûve xanadana komnenos avakir û nûkir wê, çavên wî li deverên din bê. Wî hizirkiribû ku wê artişên selahadin wê, dema ku ew hatina herê mê wê, ti carî li hemberî wan wê nesekinê. Ber vê yekê wê Alaksiosê yekem wê, serkevtineka teqez wê ji xwe re wê, bidîta û wê, xwe bi wê weke imparatorê giştîya anatoliya xakên pîroz hemûyan wê bidita. Şikandina serçûqîyan û komên tirk ên li herê mê ji aliyê selahadin ve wê, ew wê, rewşê wê ji xwe re wê bi wê rengê wê bihasibênê û wê li ser wê, hasaban wê bikê. Lê hêzên selahadin jî vala ne disekin in. Selahadin wê, di cih de wê, artişek mazin wê ji kurdan wê avabikê û wê, bişênê wan herê mên ku wî di wan de serçûqî û tirk şikandina ku ew bi wan wê wan herê man bikê bin kontrola xwe de. Wê piştî wê şandina artişê a selahadin wê, bi zor û teşwîka Alaksiosê yekem Papa urbanusê sêyem wê ew wê bangê wê bikê. Wê bi wê re wê, ew pêvajoya hatina xacîyan wê di encama wê de wê, weke hêzên ku wê, werina herê mê û wê bo Alaksiosê yekem wê şer bikin û wê wan herê mên ku selahadin li anatoliya serdestîya xwe li ser wan avakirîya wê ew wan bi wan rizgarbikê û wê bikê destê xwe de. Wê ev hasab wê di temenê hatina xacîyan pêşî ên destpêkê de jî bê. Gotinên **papa urbanusê sêyem** ên weke ”xiristiyan di bin zilmê de na” wê, xirabî wê rewşa serdestîya selahadin wê bikê. Alaksiosê yekem wî bi hêzên xwe nedikarî herê bi ser selahadin de. Wî hêzên norman û firank bikardihanîn. Wî wusa hizirkiribû ku ew hêz bi serketin wê ji xwe wê, ew serkevtin wê bê weke serkevtina wî. Lê ku ew sernekevin jî wê, ew dîsa wê, weke xwe cûda girtibê bê, wê di rewşekê de wê xwe bigirê. Di wê rengê û awayê de wê, ew wê, di rewşekê de wê, bisekinê. Hêzên ku wê werin weke norman û frank weke hêzên pêvajoya xaca pêşî wê, li dora herê mên ku ew hêzên selahadin li wan serdest a ên weke qonya û iznikê û hwd, Alaksiosê yekem wê bixwe ku wan li wan deveran bicih bikê. Ew jî wê, demê wê dema ku selahaddin wê rewşê bi wê rengê ew dibînê wê, hêzên taqwîya û ankû alikar wê di cih de wê bide amedekirin û wê bide şandin. Wê, Alaksiosê yekem wê weke şartê pêşî wê ji hêzên xacîyan wê bixwezê ku ew herê mên anatoliya ji hêzên kurd û misilman bistênê û ew serdestîya wan li wê li şûna wan çêbikê. Wê di destpêkê de wê hatina wan wê, soza dorpêkçkirina herê ma antakya wê ji wan bigirê. Lê hêzên xacî wê dema ku ew dihên û rewşê di cih de dibînin wê, ew fahmbikin ku ew wê nikaribin û ber wê yekê wê, soza ya xwe ku wan dabûbû Alaksiosê yekem(*) wê newênina li cih. Wê piştî wê, pirr demek dirêj wê kurê Alaksiosê yekem Ioannisê duyem ku ew di sale 1118an de tê ser

 (*)Alaksiosê yekem wê weke avakarê xanadana komnanosê jî wê were dîtin. Piştî sefera selahadin a li anatolia li dijî komên tirk û serçûqî wê, navê wî derkeve li pêş. Wê bi kirinên xwe re wê balê bikişênê li ser xwe. Li gorî ku mirov fahmdikê wê, di pêşxistina sefera xacîyan a di wê demê de bi dana bangkirinê a bi papa urbanusê sêyem re wê, derkeve li pêş. Wê ew wê weke temeneê xwe serdestkirina li giştîya anatoliya wê bibînê

taxt wê, ew hewlbide ku ew xewna bavê xwe werênê li cih û wê bixwezê ku ew weke bavê xwe bikê û banga hatina xacıyan li herêmê bide kirin û wê ew jî wê piştire wê ew wê bide kirin. Hemû sedem wê di temenê wê armanca wî ya bavê wî a bakirina xacıyan wê, derxistina hêzên kurd û ankû hêzên selahadin ji herêmên anatoliya bê.

Şikandina hêzên serçûqî û kilicaslan(*) ji aliyê selahadin ve li anatoliya wê, bê temenê demeka dirêj a weke sedsalakê bê hêrîşên talanê li herêmê. Di aslê xwe de wê, ev serkevtina selahadin wê, bê temenê kêmbûna hêrîşên serçûqîyan û komên tirk ên ku ew ji herêmên din ên Asya dihêna sînorê herêmên desthilatdarîya şedadîyan jî wê kêmbikê. Siltanê kurê Mahmûd(*) şahê şadadî wê, di wê warê de wê, bê şahê demek biaram jî.

Rêveberîya demê a kurd wê, li kurdistanê wê bi selahadin û pêşketinên ku ew li herêmê dide çêkirin re wê, bigihijê ast û pêvejoyek nû a astbilid. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku Wê sefera Selahadin a li anatoliya ku wî li hemberî serçûqî û tirkên dabûbû kirin wê serkevtineka mazin wê bi xwe re wê, bêtê. Wê ne tenê wê, serdestîya wî û kontrola wî li wê herêmê wê zêdetir wê pêşbixê. Wê wekî din wê, ji aliyekê din ve jî wê, pêşîya hêrîşên wan ên bi armanca talanê ku ew li herêmê dem bi dem dikin jî wê bigirê. Di wê rengê û awayê de wê, demek nû wê xwe bide nîşandin. Wê, di wê demê de wê, li kurdistanê ku wê herdû dewletên mazin ên li ser axa kurdistanê a şedadmerwanî ku wê, li ser temenê wan desthilatdarîya wê mazin bikê wê, di reng û awayekê de wê, li herêmê wê, pirr zêde wê derkeve li pêş. Wê serdestîya wî ya li anatoliya wê, tirsê wê bkê cilê bizansiyan de. Wê bizansî wê di du deman de wê, tirsê xwe ji serkevtinên kurdistanê wê bidina dîyarkirin. Dema ku wê di dewama dema Aliyê askerî de wê, fedile sêyem weke şahê taxtê şadadî ku wê seferê li dijî komên serçûqî û tirkmen wê li herêmên asya wê bide destpêkirin û wê wan herêman wê bi awayekê wê, paqij bikê û wê, serdestîya xwe wê, heta bakûrê kurdistanê kurdistanê wê werênê û wê, derbas jî bikê wê, ew tirsê bikê dilê wan de. Ya din jî wê dema selahadin û sefera wî ya bi heman rengê a li dijî serçûqî û tirkên herêmê ku ew hêrîşên talanê dikin bê. Wê ew hêrîşên wan wê di aslê xwe de wê, temenê zayıfîya hêzên kurd û misilman ên li hemberî hêrîşên xacıyan jî bê. Ber vê yekê wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê teybet wê binxatbikê û wê werênê li ser ziman ku wê selahadin wê, dema ku ew levkirina bi xacıyan herê dikê di slaên 1180 de wê, sedemeka wê ya giring jî wê ev bê. Di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Selahadin wê dema ku wê levkirinê ew dikê ew li şert û mercên wê jî dinerê ku wê, hêzên xacî jî wê, di rewşa xwe de wê, pirsgirêkan di nava xwe de wê

(*):Şikandina van komên serçûqî û tirk ji aliyê selahadin ve wê, ji wî re wê bê weke alikarîyek mazin bo serkevtinên wî yê piştire. Wê bi wê seferê wê pêşîya seferên wan ên talanê ên li herêmê wê bigirê. Wê bandûra wan li herêmê wê bişikênê. Wê ji aliyekê din ve jî wê, pêşîya mazinbûna wî de wê, ne piçûk û ne jî mazin wê ti hêz wê ne sekin in.

(*):Wê siltanê kurê mehmed wê, li dora 1175 û wan wê were li serê dewleta şedadîyan.

bijîn û wê ji aliyekê din ve jî wê, rewşa key Baudouin IV jî wê ne baş bê. Ew jî wê, nikaribê weke berê herêmê bi rêvebibê û kontrola xwe li ser komên xacîyan çêbikê. Piştî wê, selahadin fahmbikê ku ew çendî hêrişên şelihandinê bikin jî wê, zêde ne mazin bin. Ber vê yekê ew wê weke firsendê dibînê ku ew komên serçûqî û tirk ên li anatoliya ku ew wan bişikênê û bikê bin kontrola xwe de. Ew ji bizansê zêdetirî ew hêrişî herêmên kurdistanê dikin û talanan pêş dixin. Di aslê xwe de wê, zêde Bizansî wê li hemberî wan deynekê wê bi rewşa wan ya weke ya hêrişên talangeriyê ku ew li herêmê dikin ve wê girêdayî bê. Ber ku ew dibînin ku bi wan hêrişên talanê herêmê hêza hin bi hin kêmbê û dişikihê. Selahadin jî wê, dibînê ku ew heta ku wan nekişênê û bi wê pêşîya hêrişên wan negirê wê nikaribê êdî li herêmê ti serkevînên mazin bidest bixê. Ber vê yekê wê, selahadin wê li ser xate rojava ve wê heta wê bigihijê Afrînê wê berê xwe wê bidina wan û wê, seferê li wan wê bikin. Wê hemû hêzên wan yê piçûk û mazin wê bişikênin. Piştî wê re wê, kurd wê, weke berê wê li wan herêmên anatoliya wê serdestîya xwe wê, çêbikin. Xanadana komnosê wê hem jî aliyekê ve wê jî wê rewşê wê xweş bê û hem jî wê jî aliyekê ve wê nexweş bê. Wê jî wê xweş bê ku weke ku me li jor hanî li ser ziman wê ew komên ku ew talanê li wan dihênin wê ew werina şikandin. Ji aliyê ku ew jî wê nexweşa jî wê, bi wê sekna wê ya li dijî serdestî, desthilatdarî û kontrola hêzên selahadin a li wan herêmên anatoliya bê. Ber vê yekê wê bi wan xiyalên ku ew li herêmê bibê hêzek mazin wê, li ser xiristiyaneke ve wê, bidest kirina ramiyariya xwe bikê bê. Wê, piştî wê re wê Alaksiosê yekem wê, banga hatina xacîyan li bizansê bikê. Wê bi papa urbanusê sêyem wê bangê bide kirin. Alaksiosê yekem wê, bixwezê ku ew jî wê rewşê jî du aliyên ve sudbigirê. Yek ew hemû komên mezhebî ên xiristîyan di bin destê xwe li hevdu bide hevdu û xwe weke numînerê wan ê yekane bide nişandin bê. Ji xwe wî Qûdûs jî piştî mirina key Baudouin IV weke di destê xwe de didî û di hasiband.

Gelek herêmên din ên ku ew di wê demê de ne di destê bizansê de bin wê, Alaksiosê yekem di dema xwe de wê bikê destê xwe de. Wê di wê demê de wê, rewşek nû wê bi wê rengê wê bi **sefera selahadin a li anatoliya** re wê biafirê. Selahadin wê, komên talanê dikin wê, wan bişikênê. Piştî wê re wê, dema ku wê, selahadin wê, bibînê ku wê, hêrişên komên xacîyan wê, zêdetirî wê bibin wê, di wê demê de wê, selahadin wê meyzênê ku ew gûharî wê levkirinê nakin. Li dora hama, şamê û deverên din ên rojava ew dixwezî ku ew xwe serdest bikin. Wê jî van herêman û hinekî jî wê jî aliyê misrê û iskenderiya û urdunê ve wê, hêrişên xacîyan wê bibin. Selahadin wê misir û Iskenderiya jî kiribû bin ewlehiyê de.

Alaksiosê yekem wî komên xacîyan ku wî li ser banga papa urbanusê sêyem ku ew dabûn hanî li herêmê wê, li şûna ku ew li qûdûsê bicih bibin wê, ew bixwezê ku ew wan yekser li herêmên anatoliya ku ew kurdên û misilman li wan serdest in ew bişênê wan herêman. Wî dixwest ku ew li van qadan wan

bide şerkirin bi artişa selahadin re. Lê dema ku ew dibînin ku ew nikaribin ji van aliyan ve ew ti serkevîtinê li hemberî hêzên kurd bidest bixin wê, êdî wê, ji herêmê derbasî herêmên din ên ku ew di bin desthilatdarîya key Baudouin IV de bin. Wê dema ku ew dicina wan deveran û li wan deveran bicih dibin wê, ew wê carê wê li wan herêman wê bê sedema nêrîniyê. Key Baudouin IV wê dibînin. Bi wê re wê, bêserîtiyek wê xwe bi wan re wê bide dîyarkirin. Wê ji wan herêman wê gelek hêrîşên nû ên talanê û şikandina hêzên kurd wê werina kirin. Di wê çerçoveyê de wê, selahadin wê, ew hêrîş wê bina sedema ku ew vê carê berê artîşên xwe ji çar aliyan ve bide ser qûdûsê û ew bixwezê ku wir bidest bixê bê. Di wê warê de wê, artîşên selahadin wê, mazin bin. Wê artîşên merwanîyan û şedadîyan wê bi gelek hêzên herêmî ên piçûk û mazin re wê werina cem hevdu û wê di bin sazûmana selahadin de wê, berê xwe wê bidina bi ser qûdûsê ve. Li vir wê selahadin wê, heta ber qûdûsê wê werin Selahadin wê dema ku wî levkîrin bi xacîyan re çêkiribû wê, ya ku wî dixwest wê bidest bixê. Wê gelek dilgirtinên ku ew hatina kirin wê werina berdan. Li gorî stretejiya selahadin a serdestbûnê wê ew levkîrin wê xizmetek mazin jî wê bikê. Lê ji aliyê din ve jî wê, ji aliyê xacîyan ve wê, levkîrin wê, gelek derfetan jî wê ji wan re wê bide afirandin. Gelek kontên wan ên ku ew dil hatina girtin wê, ew jî wê, piştî ku ew kurd û misilmanên ku wan dilgirtina ku ew wan serbest diberdin wê, ew jî wê, wan kontên xacîyan wê gelek ji wan wê serbest berdin. Yanî wê ji vê aliyê ve wê, fêdeya herdû aliyan wê di wê de wê hebê. Ji aliyekê din ve jî wê levkîrin wê weke levkirineka nava xalkên herêmê û yên beyenî ku ew hatina herêmê jî bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov li çerçoveya levkîrinê dinerê wê dibînin ku wê, heta demekê wê, di başiyê de wê derbas bibê. Lê ev levkîrin wê tenê wê herêmên misilmanan û qûdûsê wê bikê nava xwe de. Mînaq wê herêmên weke cerablusê wê, ne di çerçoveya wê de bin. Wê bi wê levkîrinê re wê nakokiyên nava hêzên xacî jî wê, xwe bide li der. Mînaq nava keyeniya qûdûsê de ku wê xwediyê erkên mazin bin kesên weke **Renaud de Châtillon** wê, ji kontê trablusê Raymond wê nexweş bê. Heta ku wî pîr dixwest ku selahadin hêrîşî trablusê bikê û wî bişikênê. Lê selahadin ew nekir, tevî ewder dervî levkîrinê hevpeymanî hatibû hiştin jî. Çimkî ku selahadin hêrîşî wir kiriba wê ew der dûrî qûdûsê ba û wê li wir wê kariba xirabî û paritandinan jî ji artîşa selahadin re derxistiba ku ew dema ku hêrîşî wi bikin wê, çawa wê, karibin derbeyê li wi bixin. Selahadin ev jî weke ku fahmkiribû.

Ji aliyekê din ve jî wan xwestibûn ku ew ji aliyê xwe ve ew pevçûnên şer bi hêzên selahadin re kêmbikin û wê firsend bibînin ku ew karibin ji xwe re hêzên nû çêbikin.

Dema ku wê dîrok sale 1181 wê şanî bidin wê, hêzên xacî wê, bi hêrîşên xwe yên weke li paravên misrê ku hêza avê a xacîyan wê hêrîşî keştiyên bazirganiyê ên misriyan wê bê kirin. Di dewama wê de wê, bahse li **cemaziyaleir** de wê seferê li el-arîşê wê bêkirin û wê li vir wê bahse talankîrinê wê bigihîjê gûhê

selahadin. Berî wê dema ku wê ew levkirin di meriyetê de bê, wê heta ku wê keştiyên xacîyan ku ew hatina wir, wê bo ku ew levkirinê binpê nekin wê ji wir wê berê keştiyên xwe wê bidina bi ber Trablusê de. Ev herêm ne di çerçoveya levkirina wê hevpeymaniyê de bin. Û ev jî wê, bê temenê wê ku ew komên xacî nakokiyên xwe yên bi hevdû re bidina domandin. Wekî din, selahadin dizanî û fahm dikir ku ew herêm hemû xistiba çerçoveya wê levkirinê de wê, li hemberî wî, ku ew çendî di nava wan de nakoki hebûban jî wê bi hevdû re li dijî wê weke hêzêkê wê derketiban li holê û wê, li dijî wî sekinî ban. Lê bi dervî peymanê hiştina trablusê û paravên wê, ew wê bê temenê ku ew nekevina rewşek bi wê rengê de. Selahadin jî dixwest ku ew hêrîşî wan nekin û ew jî ji aliyê xwe ve dawî li hêrîşên xwe werênin û bi hevdû re di nava aramiyekê li rex hevdû bikin. Lê piştî ku wê peyman wê were binpêkirin wê, gelek hêrîşên wê êdî wê werina kirin. Lê wê tevî wê jî wê, çendî ku wê agahi herina selahadin jî wê, ew wê ti tevgeriyê wê nedê nîşandin. Heta wê demê wê kerwanên çûnûhatinê wê, nebin. Lê hêzên girêdayî Renaud de Châtillon wê dema ku wê, li dora damskê û ankû şamê ku wê hêrîşî li kerwanan wê bikê wê, selahadin wê, hingî wê dengê xwe wê derxê. Wê ew wê weke hêrîşeka li hêzên xwe û weke hêrîşeka ku ew levkirin bi tememî ji holêraker bi hemû hêrîşên berî wê re wê, fahmbikê û wê piştî wê, êdî wê bikev nava bersivdayinê. Di wê demê de wê weke ku em ji ragihandinên filosofê kurd Aliyê êsir fahm dikin bi wê gotina selahadin wê **Izzettin ferruşah** wê, bikeve rewşa bersivdayinê û wê wan ji herêmê wê bide derxistin. Piştî wê re wê, bi awayekê xwezayî wê li herêmê giştî wê pêvajoyek giştî wê li herêmê wê destpêbikê. Wê rewşa herêmê wê, piştî wê, bi awayekê din ê giring wê, xwe bide dîyarkirin.

Pêvajoya ku wê bi ber şerê qûdûsê ve wê biçê wê êdî wê piştî wê re wê hin bi hin wê destpê bikê. Wê piştî wê, weke ku wê hêzek avê a xacîyan wê di sale 1181ê de wê, li paravên rebîûlevvel wê hêrîşî keştiyên bazirganiyê ên misriyan wê bikin. Wê ev jî wê, weke hêrîşeka din ku wê dawiyê li wê, peymanê û levkirinê wê werênê bê. Di wê demê de wê, selahadin wê, li herêmê jî wê, li deverên weke helebê û hwd wê, bi çêkirina kontrola xwe ve wê meşkul bê. Li wir wê hinek nexweşî wê hebin û selahadin wê bi wan ve wê alaquadar bê ku ew wan çaserbikê bê. Di wê demê de selahadin wê li şûna ku ew bi tememî şerekê bide destpêkirin wê, agahiyê ji keyê qûdûsê key Baudouin IV wê bişênê ku komên xacîyan hêrîşên xwe li herêmê dikin û an zirerek mazin dana herêmê. Selahadin wê tevî wê jî wê, ji wê bixwezê ku ew zirer û ziyanên ku ew ji hêrîşan rûdana ew tazmin bikin. Lê keyê nexweş ku wê nikaribê gotina li serdestên Kerekê ên weke Renaud bide derbaskirin wê, xwestekên selahadin wê bê bersiv wê bidina hiştin. Piştî wê re wê, selahadin wê, li paravên dimyatê wê, keştiya xacîyan wê dest dênê li ser û wê bênê li ser ziman ku ew heta ku ew zirer û ziyanên ji hêrîşên wan newina tazminkirin wê ew newê serbest berdan.

Di dewama wê de wê, dema ku mirov wê li bineterên nivîskî ên wê demê wê binerê wê, were dîtin ku wê, ev rewşên weke bînpêkirina levkirinê wê bibê temenê gelek hizrên ji hevdû cuda jî. Minaq Willermus Tyrensis wê di lêkolîna xwe ya bi navê *"A History of Deeds Done Beyond The Sea"* wê bîne li ser ziman ku "wê Renaud wê çendî wê qabul jî bikê ku wî hêrîşkirina û dana kirin jî wê, bi awayekê wê, selahadin wê gunahbarbikin ku wî levkirin bînpêkiriya. Selahadin di wê demê de wî, ne dixwest ku ew levkirin xirabibê. Ber ku hê li herêmên weke helebê û dora wê, ew pîrsgirêkên aramiyê û çareserkirinê wê çênekiribûbûn. Heta ku wê, wê di dewama wê de wê, were gotin ji aliyê hinek dîrokzanên olî ên weke el-isfahanî ve wê were ser ziman ku wê selahadin piştî ku ew levkirin wê ji sale 1182 û pê de ku ew hat bînpêkirin û xirakirin wê li pay çêkirina levkirineka din bê. Aliyê Êsir wê, ragihênê ku wê pişt xirakirina levkirinê wê, kurê birayê wê Izzettin feruşah wê, li cemaziyalevvel wê herê berdilovaniya. Selahadin di wê demê de wê, li rojavayê kurdistanê bê. Di wê demê wê, ew bo zaafiyet di parastinê de dernekevê wê, ji serekfermanderên xwe ên weke Şemseddinê muqaddem wê, li herêmê wê weke serekfermander wê bi erkbikê ku ew hem herêmên li dora helebê, afrinê, qamislo û heta damaskê wê, parastina wê çêbikê. Lê Aliyê Êsir wê ew wê bi vê rengê wê gotinên xwe wê werênê li ser ziman ku wê di wê demê de wê, dema ku selahaddin li rojavayê kurdistanê ya wê, ji nava komên xacîyan wê, hin hewldanên kirina sûtqastê li wî jî wê, bîne pêşxistin. Wê ew wê bi wê rengê wê, werênê li ser ziman ku "wê dema ku selahadin li herêma botanê ya wê, ew weke ji herîşan re wê were vekirin wê bikeve rewşekê de. Ber ku wê ji aliyekê din ve jî wê ji herêmên anatoliya ve wê, ew hêrîş wê zêdetirî wê werina sazkin. Li pişt wan jî wê, keyê xanadana komnenos Alaksiosê yekem wê hebê. Wan dixwest ku ew van herêmên rojava ên di bin kontrola selahadin de ew li wan xwe serdest bikin. Wan dixwestin ku ew bi hêrîşên bi wê rengê ew wan ji wir bidina vekişandin. Dixwestin ku wê intibayê bidina çêkirin ku selahadin wê hizirbikê ku ew dever ji wî û hêzên wî re ne ewle na û ew xwe ji wan bide vekişandin. Ber vê yekê wê, zêdetirî wê hêrîşên mazin û paritandinê wê li hêzên selahadin wê bidina kirin.

Selahadin di wê demê de wê, li herêma botanê û li wan herêmên anatoliya ên ku ew li wan serdest in wê zêdetirî wê hebûna xwe û hêzên xwe wê bide hîskirin. Sedema wê jî ew bû ku ew dihizirî ku ew li van herêman kontrola xwe baş çêbikin wê pêşiya hêrîşên din jî wê bigirin. Di wê çerçoveyê de wê, gelek dîrokzan ên weke Aliyê Êsir ên wê demê wê hebûna selahadin a wê demê hertimî li herêma botanê a kurdistanê mayîna wî û ji wir heta damaskê mazintirkirina kontrola xwe û herikandina gelek hêzên herêmî ji herêmên din ên kurdistanê li wir jî wê, weke pêvajoya bi ber şerê qûdûsê ve çûyinê jê wê were şîrovekirin. Selahadin wê, di wê demê de wê, stretejiya xwe ya wê, pêşbixê. Wê zaneyên li dora wî ew wê ji wan pîr zêde wê sûdbigirê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê, di wê demê de wê, di nava amedekariyeka mazintir de bê. Li herêmê wî ji bilî hêzên kurd wê, gelek hêzên herêmên din jî wê çêbikê û wê bikê ku ew bigihênê li herêmê. Ya ku wê li herêmê wê bê sedema zêdetir bûyîna hêrîşên komên xacî li herêmê jî wê, di aslê xwe de wê ev rastî bê. Selahaddin wê, herêmêmn anatoliya û yên rojavayê kurdistanê wê di çerçoveyekê de wê, ji gelek hêzên xwe yên ku ew dide herikandin li wan deveran re wê bikê weke navendek. Heta ku li herêmên weke bismila amedê li ber çemê wê, hinek leşkergehên selahadin bixwe jî wê, hebin ku ew herêmê biparêzên. Ev herêmên ku ew li wan av diherikê û ku wê derfeta mayinê û jîyanê li wan hebê wê li wan hêzên xwe bicih bikê.

Di wê demê de wê gelek hêrîşên komên xacîyan wê li dora helebê û şamê wê bibin. Wê piştî wê, di dewama wê de wê, selahadin wê helebê weke warê xwe wê bibiîne û wê hêrîşên li wan wê bêbersiv wê nede hiştin. Di dema hêrîşên serçûqîyan û hin komên tirk ên li ser musulê de jî wê, di dema şedadîyan de wê, heman helwest wê bi bavê wî re wê bo musulê wê xwe bide dîyarkirin. Musil û heleb wê, weke du deverên ku wê selahadin wê li ser wê temenê û mejuyê re wê xwe xwediyê wan bibiîne bê. Wê weke male xwe xwe wê bibiîne bê.

Hê di dema selahadin de ku ew hê bi rewşên binpêkirina xacîyan re ew alaquadar dibû jî wê, li rex hêrîşên komên xacîyan wê hêrîşên hin komên serçûqî û tirk wê li hêzên selahadin wê bibin. Hin komên ku ew bidizî ew xwe dibûhûrîna nava welêt de wê li deverên din jî wê hêrîşên hov ên talanê wê bikin. Her çendî ku wê, ew piştî wê ev kom wê werina kifşkirin û wê werina cezakirin jî lê wê, pêşîya wan wê newê girtin.

Selahadin wê, di dema xwe de wê, ew hem bo komên serçûqî û tirk û hem jî bo xacîyan wê bê weke dijminekî. Wê ew bi wê rengê wê, hêrîşan li wî bkin. Di wê çerçoveyê de wê, rewşek wê xwe bide dîyarkirin. Her çendî ku wê, bi sefera li anatoliya re wê selahadin wê derbeyê li komên serçûqî û tirk ên wê herêmê wê bixê jî lê wê, hê ew hêrîşên wan wê ne weke berê jî bê wê, dem bi dem wê bibin. Di aslê xwe de wê, çendî ku wê xanadana bizansî wê li dijî serdestîyeka din a li ser anatoliya jî bê lê ev komên ku ew ji dûr dihatin weke yên tirk û serçûqî wê bo ew bi hesanî hêrîşên xwe li hêzên kurd ên selahadin bikin wê, neçina bi ser wan de. Di wê demê de wê, weke ku mirov dibîne wê, armanca hêzên xacî wê tenê hêzên selahadin bin. Di wê demê de wê zêde ti nîşanakên wusa zêde mazin nebin ku ji bilî selahadin pû hêzên û pêde wê xacî wê ji xwe bikina armanc.

Vajî wê weke ku wê di roja me de wê bê gotin ji aliyê hin rêveberîyên herêmî ên weke ya tirk ve ku wê bîna li ser ziman wê, rewşa wan û hêrîşên wan ên kom bi kom ku ew li herêmê dikin wê, li rex hêrîşên xacîyan wê, weke aliyekê din ê hêrîşên li herêmê û li hêzên selahadin bin weke bi armanca şikandina wan. Heta ku wê, piştî wê, di wê demê de wê hin komên tirk û serçûqî ku ew wê

piştî sefera selahadin wê li herêmê wê ji nûve wê xwe li hev bidina li hevdû wê, piştî jî wê, di dema sefera selahadin a li ser qûdûse de jî wê, hêrîşên wan li hêzên selahadin wê bibin. Selahadin wê, li qûdûsê wê dema ku ew serket wê, piştî wê, bandûra wê serkevtina wî pirr zêde wê li herêmê bibê. Di wê demê de ku wê hê nû bibê papayê nû **'papa Gregoriusê heştem'** wê ragihandinekê bikê û wê di wê de wê werênê li ser ziman ku "ji dest çûyina qûdûsê wê, weke beremberê gûnihê ewropîyan ku ew dijîn bê' wê werênê li ser ziman. Piştî wê re wê bidest pêşxistina seferek din a xacîyan wê bê dayin kirin. Di wê demê de ku wê di rewşek şer de bin keyê ingilizi Henrîyê duyem û keyê firansîzi philipê duyem wê, bi hevdû re wê, hevpeymaniya aşîtyê wê çêbikin. Wê bi navê 'Salahadin tîthe' wê bidest berhevkirinekê wê bikin. Di wê demê de wê kesên weke Baldwinê Exeterî wê li herêmên weke yê iskoçiya wê seferê bikin û wê di demek pirr kort de wê aertişek mazin wê levhevdû bidina li hevdû ku ew karibin seferê li dijî selahadin bikin. Di wê demê de wê bizansî jî wê bo ku ew li herêmê li hemberî kurd û misilmanan hzek din biafirênin wê komên serçûqî û tirk wê, bi wan re wê levkirinekê wê çêbikin û wê, li gorî wê hevpaymaniya ku wê, 'kilicaslanê duyem' re çêdikin wê, alikariyê bidinê ku ew hêrîşî hêzên selahadin bikin. Keyê bizansî ê demê **key isaakiusê duyem** wê, dibînê ku ew rewş jî wê nikaribê rewşa hêzên selahadin lawazbikê. Piştî wê, hêvîya xwe bi hatina artişên alman li herêmên bizansîyan ve wê girêbide. Lê dema ku ew dibînê ku wê ew jî li hemberî hêzên selahadin wê nikaribin serkevin wê, ew wê carê rêya levkirinê wê bi selahadin re wê lêbihgerihê. Wê hingê wê hevpeymaniya aşîtyê wê bi selahadin re wê bixwezê ku ew çêbikê û wê selahadin ji wê re nebêjê na. Wê tenê wê bi levkirina aşîtyê wê ji selahadin bixwezê. Ew jî wê ew bê ku selahadin hêrîşî bizansê nekê. Di berdêla wê de wê, ragihênê ku wê artişên firankîyan wê ji axa bizansê wê derxê, wê alikariya ku ew komên serçûqî û tirk ku ew di bin fermanarîya 'kilicaslanê duyem' de berhevkirina wê qûtbikê. Wê, di wê rewşê de wê, selahadin jî wê, li ser wê, ku ew di nava aşîtyê de bijîn û hêrîşê nekin wê bi wê şartê wê levkirinê wê herêbikê. Berî wê levkirinê û çêkirina hevpeymaniyê wê, keyê bizansî wê artişên firankîyan ku wî li rex yê komên tirk û serçûqîyan bicihkirina ku ew di hêrîşek mihtemel de wan, bi hevdû de bide hêrîşkirin li ser hêzên selahadin wê, ji hevdû dûrbikê û wê hewlbide ku wan ji hev belavbikê. Di wê dema ku wê artişa firankîyan wê, were herêmê wê komên tirk û serçûqî ku ew çendî bi wan bawer nekin jî wê, ji xwe re wê bikina weke mertal di nava xwe û hêzên selahadin de. Wê li herêma qonya wê, artişa firankîyan di bin serekfermandiya Friedrichê yekem de wê, li wir wê bicih bibê. Lê di wê demê de wê, di hêrîşek piçûk de wê, friedrich barbarosê yekem wê ji jîyane xwe wê bide û wê cendekê wê li ber avê çemê wir wê herê. Piştî kurê wî ku wê bi navê wî weke dükê swabia jî bê wê, were û li dewsa wî rûnihê. Lê ev bûyar wê bê sedema wan ku ew ji herêmê xwe vekişênin. Piştî wê re wê, pêwîstiya keyê bizansî weke bi

komên tirk û serçûqî wê nemênê wê, hêzên xwe bişênê bi wan de ku ew xwe biçavê selahadin de. Wê bikê ku ew bide nîşandin ku ew dixwezê aşîtiyê bikê û wê ji wî û kji aliyê wî ti carî wê hêriş wê nebin.

Lê wê piştî wê serkevtina wî ku wê were bihîstin wê, welihatê taxtê ingilistanê û ku ew bi aslê xwe ji dayikek firansîz ya kurê Henriyê duyem û ku ew bi navê "**Richardê dil şêr**(*)" wê, bê fermanarê artişa xacîyan û wê were herêmê ku ew qûdûsê cardin qûdûsê ji selahadin bistênê. Heta ku wê, li Arşûfê wê hêzên wî bi artişên selahadin re wê werina hemberî hevdû û wê, gelek windahiyan jî wê, bide hêzên selahadin. Li gorî hinek dîrokzanne wê di vî şerî de wê, artişa selahadin a arşûfê di wî şerî de wê têkherê. Wê sicilya û qibrîsê jî wê bikê binkontrola xwe de. Lê wê piştî wê, ku ew li dora qûdûsê bi hêzên selahadin re dikeve şer de wê, hêzên wî ji aliyê artişa selahadin ve wê, werina şikandin. Piştî wê têkbirina **Richardê dil şêr** re wê, selahadin wî hilde bin konê xwe û wê biazimênê tevî ku ew wî têk dibê jî. Piştî wê, hevpeymaniya neşerkirinê wê bi wî re wê bide çêkirin ku wê, li gorî wê hevpeymaniyê wê, xacî wê, êdî wê hîc hêrişan wê nekin. Piştî ku wê bike ku ew vegehihê ingilistanê. Di rê de wê, dema ku ew divegehihê wê, hêzên keyê imparatoriya germenê Henrich VI wê, bi fermana wî pêşîya wî bigirin û wê ew wî dilbigirin. Key Henrich VIê ku wê dema ku wê, Richardê dil şêr ku ew di *şerê arşûfê* de ku ew serkevtinê bidest dixê wê, bigotinên weke methiya wê wî mazin bikê wê, piştî şikeştina wî wê, bi wê rengê wê, ew wî dil bide girtin. Wê piştî wê dilgirtina wî dayika wî duşeşa aqitanya banû Elenor wê, di berdile 150 hezar markî û ji gelek deveran kişandina desthilatdarîya xwe û dewrî keyê imparatoriya germenê kirinê re wê, ew kurê wê Richardê dil şêr wê serbest berdê.

Şikanadin Richardê dil şêr ji aliyê Selahadin ve wê, weke baxtê hemû hatina xacîyan û seferên wan wê bide diyarkirin. Piştî wê re wê, ew êdî weke ku wê, bi tememî wê dawî li hêrişên wan wê werê. Wê ev serkevtin wê qadera hemû hebûna xacîyên li herêmê wê bide tayin kirin. Piştî ku Richardê dil şêr serbest hat berdan wê, vegehihê normandiya û wê li wir li Gailardê wê, qasreka mazin ku ew çêkirî wê di wê de wê bicih bibê û wê jîyane xwe wê li wir wê bide domandin. Dema ku ew bi rêhevalê xwe yê bi navê Phillippe Auguste duyem re şer dikê wê, tîrekê ji destê kevanvanekê derdikeve wê pir giran wê birindar bibê. Piştî wê re wê, di 5 avrila 1199an de wê bimirê. ...

Di wê warê de wê, dema ku mirov wê li nava rûpelên dîrokê jî binerê wê gelek nîşanakên bi wê rengê wê bibînê. Rewşa hin komên din serkêşîya nuredin bin muhammed b. Kara aslan wê nîşanaka wê bin. Ev kes û kesên weke wî wê,

(*Di gelek nivîsên ku wê li ser Richardê dil şêr wê werina nivîsandin de wê, bahse nêzikatîyeka baş a ku selahadin li wî dide nîşandin wê bê kirin. Wê, levkirina ku wî bi wî re wê, piştî têkçûna wî bi hêzên wî re wê were çêkirin wê, imparatorê firankî ê alman wê ji wê nexweş bê. Ber vê yekê tê gotin ku ew dema ku di vegehihê wê, ew dil were girtin.

hêrîşên talanê wê li herêmên kurdistanê ên herêma botanê û deverên din wê bikin. Di wê demê de wê gelek hêrîşên li hêzên selahaddin wê bikin. Lê selahadin wê, seferê li wan bikê. Selahadin dizanî ku ew wê nikaribê bi wan bawerbikê. Lê selahadin di wê demê de wê, derfeta jîyanê wê bide wan bi şertê ku ew din kontrol û serdestîya wî de bin. Ew dernekevina dervî sînorê ku wî xizkirî. Ev jî wê weke bergireke selahadin a pêşîya hêrîşên wan ên talanê bigirê bê.

Selahadin wê heta salen 1183an wê li herêmê wê, bi tememî wê serdestîya xwe wê, baştirin wê bide çêkirin. Piştî ku wê, li rojavayê kurdistanê wê heta heleb û şamê wê kontrol xwe wê, çêbikê wê, piştî wê, di aslê xwe de wê, êdî wê, karibê gavên giring biavêjê. Serdestî û kontrola li van herêmên kurdistanê wê ji du aliyên ve wê giring bê. Aliyê pêşî wê bo sazûmana hêzên wî û yekbûna wan û aliyên din wê bo kontrola wî ya li herêmên anatoliya. Wê, hemû komên ku ew hêrîşên talanê dikin ên weke yên serçûqîyan û hwd wê, di van herêman de wê, xwe bicih bikin. Dema ku wan talanên xwe kirin wê, xwe biavêjina wan herêman. Ji aliyekê ve wê, selahadin wê, di destpêkê de wê, meyzênê ku ew nikarê pêşîya wan hêrîşên wan bigirê wê, hingî wê, seferê li wan bikê.

Piştî serkevtina wî ya li hemberî van komên talanger wê piştî wê heta pêvajoya dorpêçkirina Kerekê wê, pêvajoyek ku wê di wê demê de wê selahadin wê herêmê wê bi sazûmanaka baş wê bide pêşxistin. Di wê demê de wê, selahadin wê, amedê û dora wê jî wê weke navendekê wê bikarbênê. Mînaq wê dema ku wê, Baysanê wê ji bin dagirkirina hêzên xacî wê bikê ku wê rizgarbikê wê, hêzên xwe yên amedê wê bikê devrê de û wê bi wan sefera rizgarkirina wê bikê. **Filosofê kurd şedadî** wê werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê piştî serkevtina xwe ya li wir wê, hêzên xwe yên li amedê wê, bide herikandin li dora kerekê û wê xaberê ji birayê xwe Adil re wê bişênê ku ew bi hêzek mazin were û tevî dorpêçkirina wî bibin. Piştî wê re wê, dema wê re wê, selahadin wê, Birayê xwe wê, hêzên wî li Helebê û dora wî bi wan bide kontrolkirin. Wê Piştî wê, bo ku ew dema ku birayê wê li Misrê hêzên xwe vekişandin û li şûna wî valahi çenebê wê, biraziyê xwe Takuyeddînê Omer jî wê bişênê li Misrê û wê bi wî ew wan deveran bide kontrolkirin. Takuyeddîn Omer wê weke kesekê ku ew bi bi hunera şer û zanîna xwe wê derkeve li pêş. Wî perwerdeyek baş girt.

Dorpêçkirina selahadin a kerekê wê aliyekê wê yê din jî wê hebê. Wê di wê demê de wê gelek hêzên xacî ên mihtemel ku ew dema ku birayê wî hat di rê de ku wê kariba hêrîşî wî û hêzên bikin wê heya wan jî wê bi wê bide kişandin li ser wê. Ji aliyekê din ve jî wê, dema ew rewş wê, weke ku wê, kêrî hatina birayê wî bi ewlehî wê were wê, bi heman rengê wê kêrî biraziyê wî were ku ew bi rehetî herê misrê jî wê, werê. Di wê rewşê de wê, hêzên xacî wê, ew dema ku ew rewş bi hêzên selahadin re dibin û çûn û hatin bi bira û biraziyê wî re dibê wê, selahadin wê, rewşek kontrolkirin wê, li herêmê wê bide avakirin. Wê dema

ku wê Aliyê Êsir û bavê şedad jî wê ew wê rewşê wê şîrovebikin wê, armanca wê, weke bi rehetî û ewleyî çûn û hatina bira û biraziyê selahadin jî wê, werênina li ser ziman.

Ji xwe dema ku wê hêzên selahadin wê, dora kerekê wê dorpêçbikin wê serekfermanderê wê, Renaud wê, xwe vekişênê û wê, ji qadê xwe bide derxistin wê, heta ku wê nexwezê ku ew bi hêzên selahadinn re bikeve şer de jî. Ber ku ew wê derfeta serkevtinê a li hemberî wî ji xwe re nabînin.

Selahadin wê di wê rewşê de wê, rewşa xwe wê xort bikê li herêmê. Wê di serî de wê, mirov dibînê ku ew rojavayê kurdistanê wê ji xwe re wê bikê navend. Herêmên weke afrinê ku ew sînorê wan entebe roja me jî di nav de û yê kobanê ku wê, gelek aliyêmn bakûrê kurdistanê ê roja me di nav de na wê, wan wê, weke navend wê, hilibjêrê. Ber çî selahadin van herêman ji xwe re wê weke navend wê hilibjêrê? Ber ku ew dixwezê ku ew herêmên anatoliya ên ku ew di bin kontrola wî de na ku ew, karibê bi bandûra xwe wan jî bi parêzê.

Selahadin wê, piştî ku ew rojavayê kurdistanê, şamê û dora wê û heta misrê wê, kontrola xwe wê çêbikê wê, piştî wê stretejiya xwe wê pêşbixê. Wê li gorî wî stretejiya wî, ku ew herêmên ku ew ji xwe re weke mal û keleh dibînê ew pêşî wan hilde ewlehiyê. Di serî de wê, herêmên dora afrinê û heta serêkahniya roja me, amedê û dora wê û heta musilê wê weke herêmên bavkalan wê bibînê û wê ewlehiya wan wê pêşbixê. Piştî jî wê, selahadin wê, dema ku wî herêmên xwe kirina bin ewlehiyê de wê, stretejiya derxistina xacîyan ji herêmê wê bimeşênê. Di dewama wê de wê, di rewşeka weke ya 'denezendina cihadê' wê pêşbixê. Lê aliyê Êsir wê di vê warê de wê bênê li ser ziman ku wê selahadin wê berî ku ew rewşeka wusa bikê wê xabarê ji herêmên ku ew di bin desthilatdarî û kontrola wî de na wê, bişênê û ku ew li rex wî na û bi wî re di yekitiyekê de tevbigerihi. Wê, di wê warê de wê, dema ku ew wê, dikê û bersiva xwe herênî digirê wê, piştî wê, stretejiya xwe wê, li ser wê bersiva weke encam digirê wê demezrenê û pêşbixê. Bavê şedad wê, di dewama wê de wê bêjê ku wê dema ku wê piştî ku wê **artişa Adil** wê werê helebê û piştî ku wî ji herêmên kurdistanê wî artişa xwe mazin avakir ji çar aliyên ve wê, herêmên weke Kerekê wê cardin wê bikê bin dorpêçê de. Selahadin wê, dema ku ew dorpêçkirinê dikê wê, piştî wê, hin bi hin wê kontrola xwe wê li hewirdorê wê bikê. Wê piştî wê, hin bi hin wê pêde wê herê. Di wê rewşê de wê, kontê Kerekê Denaud wê, agahiyê ji navende keyeniya qûdûsê û xaciyên li anatoliya re wê bişênê ku ew alikariyê ji wan re bişênê. Wî ne dixwest ku ew wir windabikê. Wi ewder weke nêvî bi nêvî qûdûsê didît ji aliyê xwe ve. Ji aliyekê din ve jî weke kelehêka ku ew bi wê qûdûsê diparêzên didît. Piştî ne bi gelekî re wê, bersiva kont Denaud wê werê û wê ji wi re wê artişek mazin wê werê. Xabara hatina artişek mazin ku wê ji selahadin re ku hat wê, wê gelek şewirmend û wezirên wi aqil bidinê ku ew di rê de ew pêşîya wan bigirin û li wan hêrişan bikin. Wan di rê de wan ji hevdu belav bikin. Hinek jî wê kji

selahadin re wê bënina li ser ziman ku ew destûrê bidina artişê ku ew bikevike kelehê û ku hê ne ketina kelehê em hêrîşî wan bikin. Selahadin wê, di mejiyê xwe de wê bihizirê û ew pêşî bi birayê xwe Adil di şewirê û piştê ew biryara pêşxistina stretejiyek din dide. Selahadin bi hêza xwe bawer bû ku ew wê, bo wî herina mirinê. Ber vê yekê wî, hanî li ser ziman ku em wan tengey bikin ku ew bikevina cengê li muharebeyê. Selahadin wê serkevtineka bi wê rengê wê hasab dikir ku wê bandûra wê jî wê pîrr zêde wê, li hewirdorê wê hem li moralê leşker û canfideyên wî wê hebê û hem jî wê, bandûrê li komên hêrîşker ên weke serçûqîyan û tirkan jî wê bandûrê li wan bikê û ji aliyê din ve jî wê, bandûrê li komên xacîyan bikê ku ew ji herêmê hin bi hin xwe bidina vekişandin û li navendên xwe ew, xwe bidina li hevdû. Wê di wê rewşê de wê, rewş û temenê serkevtina hêzên selahadin wê zêdetir wê, hebê.

Di encama wê de wê, selahadin wê biryara wê bide û wê stretejiyek bi wê rengê wê, pêşbixê. Wî dixwest ku ew kerekê wergerênê rewşek serkevtinê a mazin. Ber vê yekê wî, ew kişandin qada şer û li wir bi wan re hêza xwe kir cengek mazin de. Di wê cengê de dema ku hêzên selahadin biserkevtin wê, ji xwe hêzên din ên ku ew li kelehê mana wê ew jî wê berxwe nedin û wê xwe bidina alikî û ankû wê, xwe radest bikin. Wê di wê rewşê de wê, serkevtina selahadin wê li kerekê wê pîrr zêde wê mazin bibê. Wê bandûra wê, pîrr zêde wê, xwe bide dîyarkirin li ser herdû aliyên jî. Aliyê êsir wê bênê ser ziman ku wê, selahadin wê, pêşî wê navçe û taxên hewirdorê bikê destê xwe de. Wê piştê wê, bi wê re wê, dema ku ew ket qada şer de wê, ew weke ku hêza ku ew hafî alikariyê weke ku ew wê bikê nava dorpêçkirinê wan de. Selahadin wê piştê wê, piştî wê serkevtinê re wê, werê şamê li ser bunyasê re. Herêmên ku ew ku ew xacî li wan serdestbûn ku ew ketin wê, piştê wê, hêzên ku ew man wê xwe radest bikin. Wê, bi wê serkevtinê û bandûra wê re wê, weke ku wê bavê şadad wê werênê li ser ziman wê bê fêr û derseka mazin. Hêzên selahadin wê li ser wê rewşê re wê xwediyê rewşek serkevtinê bin. Di rewşa levkirina di nava xacî û selahadin de wê piştî wê re wê, dema ku ew bû wê, bandûra wê, rewşê û hinek rewşên din ên weke wê, wê zêde wê hebin. Di wê warê de wê, Aliyê êsir wê, li ser vê mijarê wê pîrr zêde wê bikişênê û wê bahse serkevtina hêzên kurd û misilmanî wê bikê.

Aliyê êsir wê werênê li ser ziman ku selahadin wê bi çerçoveyek berfireh wê bihizirê û wê, bikê ku ew serkeve. Dîsa em ji nivîsên aliyê êsir fahm dikin ku wê, dema ku wê, kêmbûna zad wê, di encama hêrîşên tirk û serçûqîyan de wê bibê wê, li herêmên li rojava ên weke yên afrînê û heta ku wê bigihijê helebê û herêmên li dora wê, wê bandûra wan wê pîrr zêde wê, hebê di derbasbûna wê de. Wê di wê rengê û awayê de wê, bi awayekê teybet wê bi gotinên xwe wê balê bikişênê li rêveberîyên li dora wê herêmê. Di wê demê de wê, levkirin wê dema ku wê bibê wê, hewlbê dayin ku ew serkeve. Aliyê êsir wê di wê derbarê de wê, werênê li ser ziman ku wê kontê kerekê Denaud wê, weke yê herî xirab û

ku ew bi dijminana tevdigeriya. Wê, selahadin jî wê bibînê. Selahadin wê gelek caran wê ew wî dorpêçbikê û wê her seferê wê hêza wî kêmtir bikê. Di dewama wê de wê, selahadin wê piştre wê, bi esasî wê, dorpêçbikê û wê derbeya mazin wê lêbixê.

Di wê demê de wê li pêşîya pêşdeçûyina selahadin û hêzên wî wê, tenê astengiyek wê hebê. Ew jî wê komên serçûqî û tirk ku ew li herêmê hêrîşên talanê li dardixin bin. Wekî din wê selahadin wê, li pêşîya pêdeçûyina xwe wê mezhebên olî jî wê nebînê. Wê karibê ew hemûyan di çerçoveyekê de hilde li rex xwe. Di wê dewama wê de wê, ew jî wê, xwe li dora selahadin wê bidina li hevdû.

Li misrê wê, di wê demê de wê, hebûna fatimiyên wê, ew jî wê, piştî xwe li wir weke siltan denezendina amê wî şerko wê hê di dema wî de wê, were çareserkirin. Piştî amê wî êdî wê, birayê wî Adil wê, li misrê wê, li ser taxt wê rûnihê. Birayê Selahadin Adil wê, weke kesekê ku ew bi zane û ji hunera şer wî pîr zêde fahm dikir bê. Ber vê yekê wê selahadin wê bixwezê ku ew wî hilde li cem xwe. Piştî wî ew di dema hêrîşkirna bi destxistinê a kerekê de wê, wî ji wir wê bi hêzek mazin wê werênê û li rojavayê kurdistanê û li dora helebê wê wî bicih bikê. Li şûna wî wê, biraziyê xwe Takuyeddînê Omer Wê bişênê li misrê. Di wê gûharandinê de wê, rewşa selahadin wê, di wê de jî wê gûharin wê bibê. Selahadin wê, di wê demê de wê, herêma amedê heta ber rehayê wê, weke herêmek navend wê, ji xwe re wê, esas bigirê. Hemû avahî, hemam, mizgeft û keleh û deverên piçûk û mazin ên ku ew hatina çêkirin wê, di dema eyûbîyan de wê, werina çêkirin. Gelek pîrên li ser avê ên li ser avê ên ku ew hena wê li gorî demê wê nûbikin û yên din jî wê, çêbikin. Her wusa wê, di wê çerçoveyê de wê, ew wê, bi wan çêkirinan wê çawa wê rewşa xwe wê xortbikin wê, bi wê armancê wê çêbikin. Piştî dema selahadin wê, ti kesek wê li herêmê wê, çenekê. Yên ku ew hatina wê, xirabikin. Gelek ji wan di hêrîşên piştre ên tirkên de wê, werina rûxandin. Lê dîsa wê kurd wê, piştre wê hinek ji wan wê restore bikin û wê jinûve wê çêbikin.

Sefera selahadin a li dijî komên serçûqî û tirk li herêmên qafqasya û rojhilat û başûrê kurdistanê

Amed wê, bo malbata selahadin jî wê, weke deverêk giring bê. Di wê demê de wê, gelek komên ku ew ji malbata wî na û piştî ku wê di encama hêrîşên komên tirk û serçûqî de wê, ji herêmên qafqasya wê barbikin wê werin û li van herêman wê bicih bibin. Bavê selahadin wê weke şahekê giring ê demê ê dewleta şedadîyan bê. Wê ew wê, serdestîya wê dewleta kurd wê, li wan deveran wê biparêz. Lê piştî ku wê, hêrîş li wan zêde bibin wê, gelek aşîrên kurd wê, bi komî wê barbikin û werina nava herêmên kurdistanê ên bi ewla. Di wê rengê û awayê de wê, malbata selahadin jî wê, bar bikê. Ji xwe amed wê, weke navendek giring bê. Ber ku wê, ew herêm wê heta mayfarqînê wê weke

navend û paytaxta dewleta kurd a merwanî jî bê. Merwanî jî wê, bi koka xwe ew xwe bigihênina eyûbîyan. Wê di wê rengê û awayê de wê, di reng û awayekê de wê bi hevdû re di reng û awayekê de wê, bijîn.

Selahadin ev rewş hemû dizanin. Zanîna selahadina di derbarê demografiya civake kurd a kurdistanê de wê, temenê wê pêşketina wî jî bê. Di serî de wê, divê ku mirov wê binxatbikê û wê werênê li ser ziman. Selahadin wê dibînê ku ew heta ku ew yekîtîyê li kurdistanê çênêkê wê nikaribê serdestî û yekîtîya giştî a li herêmê wê weke yekîtîya nava cihanê îslamê jî wê pêşbixê. Ber vê yekê wê, di serî de wê, ew li kurdistanê wê, bo wê temenê wê yekbûnê giştî wê bide çêkirin. Keseyetên kurd ên wê demê ên weke **Zeynedînê hakariyî** û ankû 'zeynedînê çolemergî' ku wê weke keseyetna kurd ên bi zanin û bandûra xwe re wê zêde derkevina li pêş wê, di wê rewşa pêşketina selahadinê eyûbî de wê, weyn û roleka mazin a dîrokî wê bileyizin. Wê, di wê çêkirina yekîtîya ramyarî nava civake kurd li kurdistanê de wê, navê wan wê zêde wê derkeve li pêş. Ji vê aliyê ve wê, dema ku wê, dema ku wê di roja me de wê bahse selahadin wê were kirin wê bê gotin ku "ew tenê li ser olê re wî hizirkiriya. Wî ti yekîtî li kurdistanê çênekiriya" jî wê, weke gotinna ku em dikarin wan li vir werênina ser ziman ku ew wê şaş bin. Wê ti rastîya wan gotinan wê nebê. Di dema lêkolînkirina li ser selahadin de min, pîrr zêde giring da ku ez di nivîs û ragihandinên zaneyên demê ên kurd ên weke aliyê êsir, bavê şadadî û hwd li wan binerin û wî ji iwan fahmbikim. Ya ku min fahmkir wê, di vê çerçoveyê de wê, bi ragihandinên wan jî wê, were piştrastkirin ku wê, selahadin wê, yekbûnê giştî a kurdistanî jî wê, di dema xwe de wê çêbikê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê di dewama wî de wê, werênê li ser ziman ku wê, di her demê de wê, êl û mirgehên herêmî ên kurd û kurdistanî wê hebin. Lê hertimî jî wê, weke pergelek kurdistanî a giştî ku wê ew li gorî wê tevbigerihi jî wê, ew jî wê hebê. Minaq wê, rêveberîya giştî a kurdistanî a şadadî û ya merwanî wê, di wê çerçoveyê de mirov dikarê werênê li ser ziman.

Di dewama wê de wê, ew jî wê, were dîtîna ku wê, hêzên piçûk û mazin wê, di wê demê de wê, xwe li hevdû wê bigrin. Ber ku wan ew dîtîna, fahmkirina û ceribandina ku ew ne li rex hevdû bin wê, nikaribin xwe biparêzên. Ber vê yekê ew, di wê farqê, têgihîştinê û zanîna de na. Mirov wê, bi awayekê vekirî ji gotinên Aliyê Êsir, bavê şadadî û gelek zaneyên din ên demê wan fahmdikê. Dema ku mirov wan zaneyên kurd dixwênê û piştî wê, zanyên weke êli herîrî û yên piştre hatina wan jî baştirin fahmdikê. Her wusa ismailê Cizirî wê, di wê çerçoveyê de wê, pirtûkên wî yên ku ew dihên gotin ku wî li ser xwesteka mîrê amedê nivîsandina jî wê, di wê warê de wê ji aliyekê din ve wê, karibin renegekê din ê têgihîştin ew bidina me.

Di wê dema selahadin de wê, zêdetirî wê rojavayê kurdistanê û bi wê re wê bakûrê kurdistanê wê, derkeve li pêş, weke ku çawa ku wê, di dema şadadîyan de wê başûr-rojhilat wê bi hevdû re wê derkevina li pêş. Di wê demê de mirov

wê dibînê ku wê wusa zêde wê selahadin wê weke ku ew bi fêra şedadî-merwanîyan dihizirê û e ti valahiyê bi ramiyarî û civakî ew li herêmên kurdistanê nahêlê. Li ser wê re wê, di aslê xwe de wê, selahadin wê, ji herêma botanê û heta şamê wê, weke navendek û paytaxtek kurdistanî û herêmî wê ew wê pêşbixê. Selahadin wê ji wir wê, hem karibê aliyên nivgirava araban wê bibînê ku ew lê serdest bê. Aliyê din kurdistan bê. Di wê rengê û awayê de wê, di aslê xwe de wê, kurdistan wê, di wê demê de wê, ji wê cihane islamê wê were bi rêvebirin. Ber vê yekê wê, hêriş wê zêdetirî wê li wê herêmê bin. Ji aliyekê din ve jî wê, rewşa dewlemendî û zêdebûna zad û hwd wê li wê zêdetirî wê pêşkeve. Wê hemû ardên wê yên weke yên çandiniyê bin. Ber ku ew li beravê na. Wê ber vê yekê wê zêdetirî wê, ev herêm wê bina herêmên ku wê raastî hêrişên talanê û hwd ên serçûqîyan û komên tirk wê werin. Selahadin wê dibînê. Û ew wê dibînê ku ev rewş hêza wî ya herêmî kêmtir jî dikê. Temenê wî yê civakî û ramiyarî ê herêmî xira dikê. Di encama wê de wê, bo ku ew dawî li wan hêrişên talanê werênê wê seferê li dijî komên serçûqî û tirk ên li herêmên anatoliya bicihbûna û yên li herêmên din wê werênê. Lê di wê dema ku wê, selahadin wê bixwe wê ew seferê li wan herêmên anatoliya wê bikê wê, hinekî berî wê demê wê şahîşahê kurê Mehmûd ê şahê şedadî wê, ew jî li wan herêmên li dora başûr û rojhilat ên qafqasya wê seferên paqijkirinê wê bide destpêkirin. Di wê demê de wê, ew hinekî berî selahadin wê ew wê bikê. Sefera selahadin a li anatoliya li diji wan wê, di wê dema ku wê piştî ku wê, sefera Şahîşahê kurê mehmûd ku ew sefera wî dihê berdawiyê û ew hema bêja hemû komên bi wê rengê ên tirk û serçûqî ji herêmê derdixê û gelek ji wan di herikina wan herêmên anatoliya wê, piştî re wê, selahadin wê bi stretejiyeka di dewama ya wî de wê, weke sefera tememkirina wî ew wê, li herêmên anatoliya wê bikê û wê wan li wir wê bişikênê.

Wê dema ku wê selahadin wê dikê wê ew, bi qasra şedadîyan û ya merwanîyan re di ahengekê de wê ew wê bikê. Ji xwe wê dema ku wê selahadin wê seferê li anatoliya wê bikê wê gelek hêzên wî yên ku wî li dora serêkahnîyê kobanê û heta amedê li wan deverên wan ên weke leşkergeh ku wan bikardihanî wê ji wan wê bigihênê li hevdû û wê seferê wê bide destpêkirin. Selahadin wê, di wê rengê û awayê de wê, bi reng û awayekê wê mirov dikarê werênê li ser ziman wê, bi plan, taqtiq, streteji û bernema wê tevbihgerihê. Mirov wê, dikarê wê bi awayekê vekirî wê, werênê li ser ziman. Di demên dawî ên ku wê sefera mazin a li dijî qûdûsê wê bide destpêkirin wê, ew werê rojava û wê li wir wê hemû dema xwe ya berî wê, derbas bikê. Wê piştî şerê kerekê wê, werê rojava û wê li wir wê hemû pirsgirêkên herêmî ên ewlehiyê û aramiyê wê di serî de wê bide çareserkirin. Wê piştî wê, bidest amedekariya xwe ya bo sefera mazin wê li wir wê bide destpêkirin. Wê herêmên anatoliya ên ku wî kirina binkontrola xwe de di dema sefera xwe ya li wir de wê ew wan jî wê, weke herêmna li rex rojava wê, bikarbênê.

Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, weke ku mirov wê kifş dikê wê ji herêmên kurdistanê û heta ku wê bigihijê mekkê-medinê wê di xatekê de wê selahadin wê xateka parastinê wê weke ku wê pêşbixê. Di vê çerçoveyê de wê, ev xate parastinê wê weke xate parastina xakên pîroz jî wê were dîtin û bi navkirin. Di wê rengê de wê, selahadin wê rewşa parastinê a herêmê wê, pêşbixê. Di aslê xwe de wê, mirov dibinê ku wê, heta ku wê dem wê were dem şere kerekê wê, selahadin wê kifşbikê ku ew heta ku ew temenê xwe li kurdistanê baş û sexlem nekê wê nikaribê, gavên bi vê rengê ên mazin û dîrokî jî biavêjê. Di wê rengê û awayê de wê bi awayekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Filosofê kurd Aliyê êsir wê, di nivîsên xwe yên di bin sernavê **”serkevtinên kurdan(*)”** de wê, ew wê, bi awayekê dirêj û bi hûrgilî wê bahse selahadin û dema wî û serkevtinên wî bikê. Di wê demê de wê, ew dahûrîyeka pîrr zêde xort wê di derbarê selahadin, kirin û pêşketin û serkevtinên wî de wê, bikê. Şîroveyên Aliyê wê di wê nivîsandina me de wê biqasî destnivîsa selahadin wê kêrî me were. Me ji wê baş sûdgirt. Wê şîroveyên wî giring bin bo me, ber ku ew bixwe weke filosofekê kurd ê wê demê ku ew jîya ya bê. Di wê rengê de wê, nivîsên wî wê, weke çavkanî û şahidiyên wî yên wê demê jî bin. Bi heman rengê mirov dikarê bo filosofê kurd bavê şadadî jî wê bêjê. Ew jî wê, filosofekê wê demê bê û heta ku wê, tevî seferên selahadin bixwe wê bibê. Di dema dorpêçkirina qûdûsê de jî wê li rex selahadin bixwe bisekinê.

Selahadin wê, dema ku mirov wê, li rastiya wî bihizirê wê mirov wê, weke aliyekê din ê giring wê kifşbikê ku wê, ew hemû çavkaniyên wî kurdistan û desthilatdariyên kurdistanî ên weke yên merwanî û şedadî bin. Merwanî û şedadî wê du desthilatdariyên kurdistanî bin ku wê, ji temen ve wê, ew nêzî xwe wê bibînê. Wê bi malbatî jî wê, ew xwe di temenê wan de wê bi wê re wê bibînê. Ber vê yekê wê, ew di serî de wê, navenda merwanî amedê û ya şedadî jî hewlêrê û heta musilê wê ji xwe re wê weke navendna giring wê bibînê. Divin wê navenda herêmên qafqasya ên ku wê şedadî wê bikina binkontrola xwe bê. Ji aliyekê din ve jî wê, di wê demê de wê, urmîya, kirmaşan, luristan û şehrezor wê weke dever û bajarna kurdistanê ên ku wê, pîrr zêde wê navê wan derkeve li pêş bê. Wê ev dever wê bi çanda xwe ya civakî re wê derkevina li pêş. Di nava kurdan de wê, çanda wan ya civakî wê di wê demê de wê pîrr zêde wê weyn û rol bileyizê. Ber vê yekê wê, zêde nakokiyên olî û hwd wê, zêde wê bi wan re wê dernekevina li pêş. Li kurdistanê wê di wê demê de wê, kurdên êzîdî, yeresanî û hwd jî wê hebin. Ew jî wê, di bin destê desthilatdariya şedadî de wê, dest bi xwe jinûve bi rêxistinkiirna li gorî demê wê bikin. Derketina şêx Adî û siltan şahaq wê di wan deman de bê. Aliyekê din jî wê, ew bê ku mirov wê kifş dikê ku wê, bi aqil wê, pîrsgirêkên xwe wê, hewlbidin çareserbikin. Aqilê

(*) Wê navê beşeka ji pirtûka aliyê êsir a bi navê ”dîroka tam” bê. Di derbarê dîroka kurd û kurdistanê de bê.

çareserkirinê wê di aslê xwe de wê, bi wan re wê bi zêdeyî wê, pêşketî wê hebê. Mîrov wê di serî de wê kifşdikê. Di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Ji kirmaşan û heta şengalê û hakariya wê, di wê xatê de wê, êl û aşîrên kurdên êzîdî û yeresan wê pîr zêde wê hebin.

Selahadin wê bi awayekê wê, li ewlehiya ji herêmên kurdistanê heta misrê wê li wê bihizirê. Piştî şerê Kerekê wê dema ku wê, levkirinekê wê çêbikin bi hêzên xacî re wê, di serî de wê ev rêyên çûn û hatinê wê, bikê ku wan hilde ewlehiyê. Ji herêmên rojava heta şamê û ji wir jî heta misrê wê, weke herêmek girîng a ku wê di wê re wê zêde kerwanên bazirganan wê herin û werin. Selahadin wê, li wê jî wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê piştî şerê Kerekê wê mazin wê bê xistin li çerçoveya wê, levkirinê de. Aliyê Êsir wê, werênê li ser ziman ku wê tevî ku selahadin sund xwaribû ku ew Renaud bidestê xwe bikujê jî lê wê, ew qadên ku ew malbata wî li wan serdesta jî wê bikê çerçoveya levkirinê de. Di wê demê de wê, piştî levkirinê wê, xacî wê bi hin kesên weke sawar re wê, jinûve wê bikevina têkiliyê. Wê bixwezî ku ew bi teybetî li herêmên rojava ew tevlihevîyan derxin. Aliyê Êsir wê werênê li ser ziman ku wê, piştî levkirinê wê demek dirêj wê selahadin wê bi pîrsgirêkên li herêma botanê û cizirê re wê mujul bibê. Ev levkirina ku wê di sale 1184an de wê bê kirin wê, piştî wê bi salekê wê key Baudouin IV bimirê. Wê piştî wê re wê zêdeyî wê, Renaud wê derkeve li pêş. Di wê demê de wê li keyeniya qûdûsê wê, pîr zêde wê pîrsgirêkên desthilatdarîyê wê derkevin. Key Baudouin IV wê xwûşka xwe wê Guy de Lusignan re wê bizewicênê. Wî hizir dikir ku ew wê, weke kesekê baş wê hertimî li pişt malbata wî bê. Lê weke ku wî hizir dikir nebû. Piştî zewecê re wê, ew wê, bidest kirin dekûdolaban wê bikê ku ew piştî mirina key Baudouin IV re ew were ser taxt. Lê berî ku key Baudouin IV wê bimirê wî ev kifş dikir. Wê Lusignan wê bi Renaud re wê, tevbigerihê. Wê di wê rewşê de wê, piştî mirina key Baudouin IV re wê, weke ku ew hatina wî ya ser taxt wî ew hilda bû ewlehiyê. Lê key Baudouin IV wê, hê ku ew li jîyanê ya wê, ew bergirên xwe wê bo wî û taxt wê bigirê. Berî ku ew bimirê wê xaberê ji kontê Trablusê Raymondê sêyem ku ew bixwe dibû xizmekê wî re wê bişênê ku ew were û ew destwerde li rewşê. Key Baudouin IV dizanî nava Reymondê sêyem û Renaud jî nexweş bû. Lê wî tenê hêvî ji wî dikir. Piştî mirina key Baudouin IV wê kurê wî yê ku ew ciwanekê pîr zêde piçûk a wê bi navê key Baudouin V wê, were li ser taxt. Reymond bixwe jî wê, di ciwaniya xwe de wê, demekê wê weke dil wê were girtin û demek dirêj di zindanê de wê di destê hêzên selahadin de wê bimênê. Di wê demê de wê hem arabî û hem jî wê kurdî wê fêr bibê. Wekî din wê, ji ber van aliyên wî key Baudouin IV wê, ew wî weke kesekê ku ew rewşa herêma baş nas dikê wê were dîtin jî.

Di wê demê de wê, weke ku em ji aliyê Êsir jî dixwênin wê, bahse ne barîna baranê û çênebûna zad wê werê ser ziman. Tîrsa nebûna zad wê, xwe bide dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî wê, dem bi dem wê, hêzên misilman wê, hêrîşên

piçûk wê li herêmên wan wê bikin. Ev hêrîş jî wê, weke aliyekê din ên ku wê, rewşa wan wê xirabtir bikê bê.

Lê ji aliyekê din jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, pêvajoya hêrîşên li Kerekê ên ku wê hêzên selahadin wê bikê wê, rewşa wan wê xirabtir wê bikê. Aliyê wê, vê rewşê wê, bi israrî wê li ser wê bisekinê û wê werênê li ser ziman ku wê sebebê wê, Renaud bê. Heta wê demê û ji wê demê û piştê jî wê, herêmên misilmanan wê hertimî wê di rewşek cihadê de wê bijîn. Ev jî wê temenê wê bê ku ew hertimî şîyar û li ser lingan bin. Selahadin wê weke ku mirov wê nivîsên aliyê êsir wê fahmbikê wê, ji rojhilat û başûrê kurdistanê û heta bakûrê kurdistanê wê, hewl bide ku ew bigiştî yekbûnê xort ew çêbikê. Wê hemû herêm û hêzên wan wê heta sale 1186an wê bikê yek di bin dest û desthilatdariya xwe de. Ya ku wê rewşa selahadin wê pirr zêde wê xort bikê û wê wî zêdetirî wê bihêzbikê wê ev rewş bê. Di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê herêmên rojavayê kurdistanê û heta afrînê wê, selahadin wê giringek mazin wê bide wan. Ber ku ev herêm wê weke herêma ku ew digihiştina ber behra sipî û wê, weke derîyekê li ew li bahrê divebû jî baba. Ji van aliyan ve wê, dem bi dem wê pirr zêde wê hêrîş li rojava û heta li deverên li dora şamê wê bibin. Piştî ku wê selahadin wê ew herêman wê bi hevdû ve wê bikê wê, piştê wê, karibê pêşîya wan hêrîşan jî wê bigirê. Xanadana bizansî komnanos jî wê, di wê demê de wê, ew ji du rewşan wê hêvî bikê ku ew hêzên selahadin bi wan şikênê. Yek wê, ew hêzên xacî ku wê dana hanîn li wan herêman bin. Ya din ew komên serçûqî û tirk ku ew wan teşwîkî hêrîşên talanê dikê bê. Ber vê yekê bê ku ew dema ku ew li wê herêmê na wê, zêdeyî wê, dengê xwe ji wan re nekê. Dema ku hêzên selahadin wan komên ku ew talanê dikin ew, wan dişikênê wê, êdî wê, tenê wê hêzên selahadin wê li hemberî wan wê bimênê. Ber vê yekê wê, wan ji xwe re wê bikê armanc. Sedemeka din jî ya ku wê bi wê dengê xwe nekê wê, ew bê ku wan koman berî ku ew herina wir wan misilmanetî pejiwendibû. Ber vê yekê wan hizir fikir ku ew hêrîşî wan bikê wê, hêzên misilmanan wê li rex xwe wê bibîne. Lê piştî ku selahadin bixwe li wan sefer kir û wê ew jî wê, weke ku wê, ji aliyekê ve wê, xwe zêdetirî wê rehet û bi hêz wê hîsbikê. Sefera selahadin a li dijî wan wê, rewşên herêmê ên ramiyarî wê bi zêdeyî wê bide gûharandin. Alaksiosê yekem wê, ji wê rewşê wê pirr zêde wê li gorî xwe wê encaman derxê. Heta ku wê temenê banga hatina xacîyan li herêmê wê bi papa urbanusê duyem wê bide kirin. Di wê rewşê de wê, rewşek din a giring wê li herêmê wê biafirê. Selahadin hemû hêz û kontrol di destê xwe de dabûbû li hevdû. Wan jî ew hizir fikir ku ew dema ku selahadin bişikênin wê, ew yekbûna ku wî bi kontrolkiirna xwe çêkiriya wê, bi awayekê xwezayî wê, derîyê serdestîyek mazin li herêmê ji wan re wê vekê. Selahadin wî temenê hemû komên piçûk û hêrîşên wan ji holê rakir. Wê heta ku wê dem wê were dema şerê li qûdûsê wê, serdestîya selahadin wê, bi mazinahiya xwe wê re wê, li herêmê wê derkeve li pêş.

Pêvajoyên berî wê, mirov wê dema ku li wan dihizirê wê di serî de bi wan re dibînê ku wê, li herêmê wê, hêzên selahadin wê, bi serdestiya xwe re wê, derkevina li pêş. Hêrişên tirk û serçûqîyan ku wê, ew nêzî dusad salî bûn ku wê li herêmê wê bibin wê, selahadin wê bi seferên ku ew li dijî wan dikê wê dawiyê wê li wan wê werênê. Wê her wusa wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, selahadin wê, van koman wê, çawa wê bişikinê wî, hê di dema bavê xwe de ew hin bi hin fahm dikir. Pêvajoyên zaroktiya selahadin wê, di bin pêvajoyên hêrişên tirk û serçûqîyan ên li herêmê ku ew dikin re wê derbas bibê. Wê dema ku selahadin ew şikandin wê, li herêmê wê, weke ku wê bêhnekê wê bistênê. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê di serî de wê, werênê li ser ziman.

Hevpeymaniya aşîtiyê ku selahadin bi hêzên xacî re çêkir û aqûbeta wê.

Aliyê Êsir bixwe jî wê, dema ku ew pêvajoyên pêşketina selahadin ew bi serkevtinên wî re dinivîsênê wê balê bikişênê li ser van hêrişên hov ên ku wê komên serçûqî û tirk wê li herêmê wê bikin. Wê mirov ji nivîsên wî ên di derbarê wê de mirov ji wan fahm dikê ku wê, piştî sefera selahadin a li anatoliya û şikandina wan koman re wê, herêm wê arami wê li wê serdest bibê. Piştî wê re tenê tiştêkê din maya. Ew jî wê, ew bê ku wê çawa wê hêrişên komên xacî wê li herêmê wê bide sekandin bê. Dîsa di vê warê de ku em serî li Aliyê Êsir bixin wê, ew wê werênê li ser ziman ku wê, piştî wê demê re wê, piştî serkevtinên selahadin a li dijî van koman li herêmên anatoliya û di şerê kerekê de ku wê bikê wê, piştî wê, pêşniyara hevpeymaniya aşîtiyê a çar salan wî ji wî re wê, were kirin. Selahadin wê, bo wê sedemê wê ew wê herê bikê. Di dema wê de wê, Aliyê wê werênê li ser ziman ku wê ew çêkirina levkirina bi peymanê wê biqasî wê bo herêmên misilmanan û kurdistanê wê baş bibê wê, bi heman rengê wê, bo xiristiyanan herêmê ên li qûdûsê jî wê baş bibê. Wê peyman wê di serî de wê, temenê çûn û hatina bazirgan û serezanan wê vekê. Wê ev jî wê, bê temenê wê ku ew wê, karibin di herêmên xwe xwe de bigihênina li zad û qûd. Dîsa Aliyê Êsir wê ragihênê û wê bêjê ku wê, minaq kontên weke yêmn trablusê û hwd wê, levkirin û peymanan bi bazirgan û serezanan re wê çêbikin ku ew mal, zad û qûd werênina herêmên wan. Aliyê Êsir wê, bêtê ser ziman ku ew levkirin neba wê, rewşeka xalayê a mazin wê li wan herêman jî wê rûdaba ba.

Wê piştî wê levkirin û çêkirina peymanê wê, li gorî wê giyane wê peymanê li herêmên hevdû hêrişkirin wê nebê. Wê biqasî ku wê, xacî wê hêrişên talanê wê li herêmên wan nekin wê ew jî wê, bi heman rengê wê hêriş nekin. Biqasî komên xacîyan wê, gelek komên misilmanan jî wê, hêrişên talanê wê dem bi dem wê li wan bikin. Ew jî wê, bê sedema windahiyên mazin li wan herêman.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê, weke aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê ew wê jî wê bibînê. Her wusa wê, di hundûrê wan salên levkirinê de wê weke ku wê Aliyê Êsir jî wê, werênê li ser ziman wê,

zindîbûn wê di rewşên zad û aborîya herdû aliyan de jî wê bibin. Aliyê Êsir wê, di wê rewşê de wê, di pirtûka xwe ya li ser "dîroka tam" de wê ew çendî ku wê balê bikişênê li ser hêrişên talankirinê ên xacîyan wê, bahse hêrişên bi heman rengê ên talanê ku wê hin komên misilman wê li wan bikin wê çawa wê encamên xirab wê bo wan wê derxê li holê wê li ser wê jî wê bisekinê. Ev rewş wê, bi wê rengê wê weke rewşeka ku wê, derbeyê li aliyan wê bixê bê. Wê Louis de Mas-Latrie wê di lêkolîna xwe ya bi navê "*Chronique d' Ernoul et de Bernard le Tresorier*" wê balê bikişênê li ser wê rewşê û wê bête li ser ziman ku wê, kerwanên misilman wê heta herêmên qûdûsê jî wê werin û wê mal, zad û qûd wê bo firotinê wê, bête û wê ev jî wê, bê weke rewşek alikariyê a giring bo jîyane mirovan. Wekî din wê werênê li ser ziman ku wê Renaud wê dema ku ew kerwan wê di axa ku ew li ser wê serdest a ku ew di wan ve derbas dibin wê, ew ji wan wê haqê bûhûrînê wê ji wan wê bistênê. Wê ev jî wê bo wî û rewşa wî wê bê weke rewşek giring a aborî.

Ji aliyekê din ve wê ji van çankaniyên ku me bahse wan kir ku mirov wan dixwênê mirov wê, dibîne ku wê, weke ku wê axa ku wê xacî li ser wê serdest in wê biqasî ku wê, misilman wê li wan wê bazirganiyê wê bikin wê, bi heman rengê wê ji aliyê wan ve jî wê biheman rengê wê çûn û hetinek wê bibê. Wê di wê çerçoveyê de wê, heta deverekê wê, astengiyên ramiyê û ardnigariyê ên ku ew li pêşîya çûn û hatina li wan herêmên hevdû wê, were rakirin. Ev jî wê, ji herdû aliyan re jî wê, bê temenê başbûnê hem ji aliyê aborî ve hem ji ji gelek aliyên din ên weke têkilîdanîne û bi rehetî çûnûhatinê jî. Demeka aramiyê wê, di wê çerçoveyê de wê, serdest bê. Ji xwe wê, piştî sefera selahadin wê pêşîya hêrişên talanê ên komên serçûqî û tirk jî wê were girtin. Ev jî wê, ji aliyekê din ve wê, weke başiyekê bê bo herême û pêşketina herême û aborîya wê.

Di aslê xwe de weke ku me li jor li çend deveran jî hanî li ser ziman wê herdû alî wê, ji wê levkirin û çêkirina peymanê di nava wan de wê, fêdeyek mazin wê ji wê bigirin. Wê ev fêdegirtin wê, hem bo rewşên aborî û rewşa jîyane xalkên herdû aliyan bê û hem jî wê, bi ramiyê bê. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikare wê werênê li ser ziman ku wê, hinek hêzên ku wê ji wê levkirinê wê nexweş jî wê hebin. Mînaq wê, weke Alaksiosê yekem serok û jinûve avakerê xanadana komnenosê bê. Wî ev rewş weke ji destçûyina herêmên anatoliya a ji destê xwe jî didît. Di aslê xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê têkiliyên wî yên bi rêveberîya demê a Renaud re wê temenê nexweşiyên wê demê jî bê. Di wê çerçoveyê de wê, gelek hêrişên ku wê bi komî wê bi destê komên xacîyan wê werina kirin û ankû wê hêzên Renaud wê bi wî bidina hêrişkirin û wê bi wan hêrişan wê, ew levkirin hevpeymanîya aşîfîyê ku wê xirabik' bê wê, ji aliyekê ve wê, li hasabê Alaksiosê yekem wê werê. Ku mirov ji vê aliyê ve mirov hilde li dest mirov dikare têkiliya binpêkirinên peymanê û piştî bi xirabkirinê ji holê rakirina wê û pêşxistina şer wê, mirov karibê bi rêveberîya Alaksiosê yekem ve girêdayî jî wê werênê li ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê,

bêgûman rêveberîyeka ku wê, li pişt bangkirina xacîyan li herêmê wê xwe bihasibênê wê, bêgûman wê levkirineka bi aşîtîyana bi wê rengê wê li hasabê xwe wê rast nebînê. Wê bi awayekê vekirî û ankû sergirtî wê li hemberî wê jî bê. Heta kûderê wê karibê wê li dijîbûna wê, bi vekirî wê werênê li ser ziman û heta kûderê wê nikaribê wê werênê li ziman mirov, dikarê wan aliyan hinekî li ser wan bisekinê.

Jinûve avakirina xanadana fedlewiyan weke berê ji aliyê selahadin ve û armanca selahadin a bi wê ve girêdayî

Di wê dema ku wê selahadin wê levkirinê wê bi xacîyan re wê çêbikê wê, selahadin wê, derfetê wê bibînê ku ew, berê xwe bide hêrişên serçûqîyan û tirkên ên li dora başûr û rojhilat, li herêmên weke urmiyê û musilê û hin herêmên din ên li dora wan. Wê dema ku wê selahadin wê, bikeve wê pêvajoya çêkirina levkirinê de wê, ew wê bê teredût herê bikê. Ber ku wî dixwest ku ew di serî de van herêmên başûr û rojhilatê kurdistanê ji hêrişan rizgarbikê. Bo wê jî wê, derfetek ji wî re pêwîst ba. Wê levkirineka bi wê rengê wê ji wî re wê bûba firsend ku ew hemû heya xwe bide ser wê qadê. Wê di wê sefera xwe ya ku ew wê heta baxdadê jî wê pêde herê û wê wan herêman wê paqîjbikê û wê piştê wê, di dewama wê de wê ya li herêmên anatoliya ên ku wê serçûqî û tirk li wan bicihbûna wê bikê wê, temenê serkevîna wî ya li herêmê a giştî bê. Selahadin bi wê sefera xwe ya li hemberî van koman ku wê ji başûr-rojhilatê kurdistanê wê heta baxdadê wê bikê wê, di serî de wê, sînorên desthilatdarîya şedadîyan wê hilde ewlehiyê. Ji xwe ya merwaniyan ji herêmên botanê, serhadê û heta ber şamê di ewlehiya hêzên selahadin de bû. Di dewama wê de wê, herêmên qafqasya ku wê berê di bin kontrola wan de bin wê, ew jî wê, weke ku wê werina aramikirin û kirin bin kontrolê de. Di wê demê de wê, li musilê ku wê weke rêvebirê wir Izettin Mesûd wê, dema ku wê, Selahadin wê werê wir wê, hemû hêzên xwe wê bikê bin xismeta wî de. Selahadin dixwest ku ew demek dûyem a zêr a şedadîyan li herêmê bide jîyankirin. Ji xwe, wî bi sefera xwe ya li herêmên başûr, rojhilat û herêmên qafqasya ew pêşxistin. Di destpêka çûyina xwe de wê selahadin wê nemayekê ji bavê tahirê kurê mihemedê fedlevî re wê bişênê. Ew jî wê di cih de wê bersivê bide selahadin û wê hêzaka mazin ji dora luristanê û herêmên li dora xwe heta şoliştanê û hwd wê, bide hevdû û ew wê bi wê herê û li cem selahadin wê cihê xwe bigirê. Desthilatdarîya fedlewiyan ku wê nevenda wê luristan bê wê, li herêmê wê piştê wê pêşkeve û hebûna xwe wê weke dewletek herêmi a serdest wê bide domandin. Wê **kurdên fedlewî** wê, di her demê de wê, xwediyê serdestîya xwe ya li herêmên xwe bin. Ev desthilatdarîya kurd wê, heta li dora 1425 û wan wê hebûna xwe wê bide domandin. Şahê wê yê vê demê şah Qîyaseddin ku wê piştî şah Huseyin wê werê wê, heta dema wan jî wê, li herêmên xwe wê weke eyûbîyan wê serdest bin. Heta dema sefera selahadin wê bi hêrişên komên tirk û serçûqîyan wê

herêmên luristanê wê, werina wêrankirin. Lê sefera selahadin wê, di wê demê de wê ji wan re wê bê derfetek ku ew jî hêzên xwe bikina yek û xwe bidina nîşandin. Piştî wê seferê wê, ew jî wê, dîsa wê weke dema mihemedê kurê şedadî wê, jinûve wê xwe weke hezarhaspîyan wê, derxina li pêş. Di aslê xwe de wê, bo kurdên fedlew û ankû *hezarhaspî* wê, ev dem wê weke dema duyem a ku ew wê mazin di wê demê de wê derkevina li dika dîrokê bê. Selahadin serkevtin, bilindbûn û jinûve xwe bi rêxistinîkirina fedlewîyan û ji ser xwe avêtina bandûra hêrîşên tirk û serçûqîyan wê, giring bidîta. Ber ku wî, hizir dikir ku wê ev xanadana kurd a xort ku wê navenda wê, luristan bê wê, temen û aliyekê paraastina giştîya welêt jî bê. Wê hemû hêrîşên serçûqî û tirkan wê li wê bialîqîya weke berê. Wê bi wê rengê wê bûba weke keleheka parastinê bo hemû herêmên kurdistanî ên şedadî û merwanîyan jî. Selahadin wê, giring didît ku ew êdî bi tememî bi wê re ew pêşîya hemû hêrîşên talanê ên van komên hov bigirê. Ber ku ev aliyê sînorê welatê wî, hertimî wê rastî hêrîşan wê biheta. Wê ji aliyekê din ve wê temenê jinûve xortbûna aneziyidi, eyeridi û kekoyidiyan jî bê. Wê ev deesthilatdarên kurdistanî wê lingna giring ên parastina deesthilatdarîya giştî a şedadîyan jî bin. Di dema kurdên eneyizidî û eyeridî wê, ew jî wê, li herêmên xwe wê, serdest bin. Wê, karibin herêmên xwe biparêzên. Lê piştî destpêkirina herêmên tirk û serçûqîyan li herêmên wan wê, ew jî wê, gelek zirarê wê bibînin. Wê dema ku wê selahadin seferê dide destpêkirin wê, ew jî wê, bi wê re wê xwe jinve wê li hevdû wê bidina li hevdû û wê, tevî pêşîya sefera selahadin wê bibin. Piştî wê re jî wê, ji xwe re wê, weke xanadana hazarhaspîyan û ankû fedlewîyan wê derkeve li pêş. Wê piştî jî wê, hertimî wê, êdî wê, hêzên xwe wê hin bi hin wê mazin bikin. Piştî **Zeynedînê hakariyî** wê bavê şedadî wê, weke mirovekî zane ê pirr bi bandûr ê li cem selahadin bê. Di wê demê de wê, weke ku wê were gotin di nava xalkên herêmê de jî wê, kesên weke bavê şedadî wê nemaya selahadin wê bigihênê li bavê tahirê kurê mihemed ku ew xwe li hevdû bidina li hevdû û bikina weke hêzekê ew derkeve li holê li cem wî. Ew jî wê pêkdihênin.

Wê ber vê yekê wê, sefera wî ya li wir wê, ji rojhilat û başûrê kurdistanê heta baxdadê wê, di qadeka fireh de wê, ew serdestîya şedadîyan wê jinûve wê bi xortayî wê pêşbixê. Wê hêrîşên li wan herêman wê bide şikandin. Wê di dewam wê de wê, sefera li van herêman a selahadin û ya li anatoliya a li dijî serçûqî û tirkan li anatoliya em, divê ku di dewma hevdû de û bi hevdû re di yekahengiyê de wan werênina li ser ziman. Piştî ku selahadin ew dever hemû paqîjîkirin wê, werê rojava û wê, herêma serêkahnîyê, harranê û hwd wê, ji xwe re wê bikê weke navend û wê demek dirêj wê piştî wê li wê bimênê û wê ji wir wê stretejiyên xwe yên di derbarê herêmê de wê pêşbixê. Serkevtinên selahadin wê, di wê warê de wê, mirov dikarê bi du demên dîrokî re beşbikê. Yek wê, sefera wî ya li musil, urmiyê û herêmên anatoliya a li dijî komên tirk û serçûqîyan bê. Ya duyem jî wê, bi sefer û dema wî ya şerê qûdûsê re bê. Wê ev herdû sefer wê

bina temenê aramî û pêşketina herêmê û parastina wan ji herîşên şikandinê û hov ên talanê.

Di wê demê de wê, selahadin wê dema ku ew, di vegehihê ji sefera xwe ya li başûr û rojhilat wê, weke serokekê serkevtî ê herêmê wê were pêşwazîkirin. Wê di wê rewşê de wê, di wegerîna xwe re wê, li ser herêma botanê û amedê re wê, were harranê. Wê li wir wê, demek dirêj wê, bimênê. Di wê rêwîtiya wî de wê, filosofên kurd ên weke bavê şedad wê, li rex wî bin û wê, hemû pêvajoyên wî yên ku ew dijî wê bişopênin. Wê bavê şedad wê werênê li ser ziman ku ew di hefteya pêşî a adara 1186an de wê, were Reheyê û li wir wê demek dirêj wê bimênê. Wê di destnivîsên xwe de wê bavê şedad wê bahse pîrr baş pêşwazîkirina selahadin wê bikê. Piştî mirina key Baudouin IV wê li şûna wî key Baudouin V wê were ser taxt. Lê ew hê zaroyek ciwan bê. Ber vê yekê wê zêdetirî wê, weke kes û keyê ku ew hemû karê keyeniyê dimeşênê wê, Raymondê sêyem wê derkeve li pêş. Wê ew wê, karibê Renaud jî bikê bin kontrolê de. Her çendî ku wê, Renaud wê ji Raymondê sêyem wê nexweş jî bê lê wê, derfeta wî nebê ku ew li dijî wî rabê. Ji du aliyan ve wê, ew derfeta wî nebê. Aliyê pêşî wê ew bê ku wê Raymondê sêyem wê weke ji malbata key Baudouin IV bê û wê ji keyeniyê wê were hasibandin bê. Aliyê din jî wê, ber wê sedemê wê rêvebirina wî û rêvebirina keyeniyê wê ji aliyê wî ve wê, were herêkirin ku ew rêvebibê. Wê, Renaud wê, kesekê ku ew li dijî wî bê û ji wî nexweş bê wê nebînê. Hinek kesên ku ew hebin jî wê, zêde ti bandûra wan nebê li ser hêzên xacî û yên herêmî wê, ber wê yekê jî wê, ew nikaribin rewşekê wusa zêde a dijber bidina nîşandin. Wê Meachel Köhler wê di lêkolîna xwe ya bi navê *"Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East"* de wê bîrê li ser ziman ku wê heta ku wê Raymondê Sêyem wê li ser taxt bê û wê ew wê rêvebirinê wê di keyeniyê de wê bikê wê ti hêzên xacî wê li dijî wî nesekin in. Raymondê sêyem wê, hewl bide ku ew rewşek aramiyê a bi sazûman wê çêbikê. Ew bo ku rewşên weke yên talanê û destdanîna li ser malên bazirganî ji holê rabikê wê, pergale bacê wê werênê û demezrênê. Wê hêzên ku ew herin û werina wê, bacê wê bidin. Ev rewş wê di destpêde wê Renaud wê çendî ji wê kêfxweşbê wê, piştî wê hin bi hin wê ew wê rewşê weke girêdaneka li lingê xwe wê bibînê û wê bixwezê ku ew wê êdî nasnekê. Ev jî wê, weke rewşeka ku wê, hin bi hin wê bê temenê nexweşîyan di nava hêzên xacîyan de. Wê ji aliyekê ve wê Renaud û tîkiliyên wî yên bi Alaksiosê yekem û hêzên xacî ku ew bi bandûra tevdiqerihîn wê, hin bi hin wê dengê xwe li ser xakên pîroz jî wê derxin. Ev jî wê bo rêvebirina Raymondê sêyem wê, weke rewşeka ne baş û ya ne gûhdarkirinê bê di destpêkê de. Piştî wê jî wê, rewşa Raymondê sêyem wê piştî ku wê, hê di jîyanê de bê wê tevî hemû dijberîyan ku wê xwûşka key Baudouin IV ku ew wê bi Guy de Lassignan re wê di salên 1190 û wan de wê, ew jî wê weke rewşek din a ku wê, xwe weke rewşek xirakirina aramiyê wê xwe bide dîyarkirin bê. Heta wê demê jî wê, Guy

de Lasignan wê li pey xwûska key baudouin IV Sybille bê ku ew bi wê re bizewicê. Heta ku birayê li jîyanê bê wê, ew li dijî wê bê. Dema ku ew ket nava nivînan ji nexweşîya xwe û nikarî ti bertekê bide nişandin Guy de Lasignan wê ew wê qanîh bikê bo zewecê. Piştî wê re wê, rewşên bêtifaqiyê ên di nava hêzên xacî de wê çêbikê. Guy de Lasignan bo ku ew piştî xwe xort bikê wê təkiliyan wê bi Renaud û Alaksiosê yekem re wê dênê. Ev herdû jî wê, bi awayekê herênî û baş wê li levkirina Raymondê sêyem a bi selahadin re wê baş lê ne nerin. Wê, ew wê, weke zayifiyekê wê bibînin. Ber vê yekê ew li dijî wê bûn. Dixwestin ku ew wê binpêbikin û wê ji holê rabiikin. Wê di wê demê de wê, Guy û Renaud wê, planaka dûrkirina Raymondê sêyem ji taxt wê çêbikin. Wê li şûna wî wê **Joscelimê sêyem** wê werênina li ser taxt. Wê ev di aslê xwe de wê, ne tenê wê weke hewldanaka dûrkirina Raymondê sêyem bê wê, weke rewşeka bi tememê a derbeyê li dijî malbata wî û keyeniya wan bê. Piştî bi awayekê fermî denezendina keyeniya Joscalimê sêyem wê, Raymondê sêyem wê xwe bikişênê li inziwayê li tiberiyê û wê li wir wê hin bi hin wê bidest çêkirina hêzek muxalif a li dijî wan bikê û wê bi wê re ew meşkul bibê.

Piştî wê rewşê wê di aslê xwe de wê, rewşa keyeniya qûdûsê wê cardin wê bi tevger bibê. Wê ew peymanên dema key Raymond wê newina herêkirin. Wê ew werina ji holê rakirin. Ev pêşveçûnên li qasrê ên li qûdûsê wê, ji herêmê ve û bi teybetî ji aliyê selahadin ve jî baş wê werina şopandin.

Wê ne bi gelekî re wê, piştî wê derbeya li qasrê wê, demek nû wê, bi hêrîşên xacîyan li herêmê wê destpêbikê. Di destpêka çirîya sale 1187an de wê, hêzên xacî ên girêdayî Renaud wê, hêrîşeka mazin wê li kerwaneka ku ew ji qahirê dihê damskê wê bikê û wê ev wê, bandûrê li hêzên herêmê bikê ku ew dîsa bi tevger bibin. Piştî wê re wê, Renaud wê, rewşa hildana bacê a ji kerwanên dihên û diçin ku wê hanî bû wê, ew wê ji holê rabikê. Wê, piştî wê, gelek kerwanên ku ew dihên û diçin wê, wan dilbigirê û wê dest dênê ser malên wan. Selahadin wê dema ku ew agahi diçina gûhê wî ew nexweş dibê û peyamekê ji Renaud re dişênê ku ew tavilî dawî li wan kirina bênê û kerwanên ku wî dilgirtina û dest danîna ser malên wan ew wan serbest berdê û malê wan bêkêmesî radestî wan bikê. Aliyê Êsir wê di destnivîsên xwe de wê bênê li ser ziman ku Wê, Renaud wê di kirin xwe de wê israrbikê û wê, piştî wê, selahadin wê pîrr hêrsbibê û wê sondbikê ku ew Renaud bi destê xwe bikujê. Di heman demê de jî wê selahadin wê peyamek nû wê bişênê û wê bênê ser ziman ku ew kerwanan serbest ne berdê wê seferek leşkerî li ser serî wê li darbixê. Di wê demê de wê, key Guy de Lasignan wê ber ku ew di tirsîyan ku wê hêzên selahadin wê bikevîna dewrê de û wê werina bi ser wan de û wê şer derdikeve wê peyamê ji Renaud re wê bişênê ku ew kerwanan berdê. Lê Renaud wê bênê ser ziman ku ew ti levkirinên wî bi selahadin û hêzên wî re tûna û ew wê red dikê. Wê hênceta ku ew dever wê, axa wî na wê, werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê hinek vegotinên ji hevdû cûda wê hebin. Ji aliyê hêzên xacîyan ve ku mirov wê hilde li dest wê, nivîskarên weke Peter W. Edburry wê, di lêkolîna xwe ya bi navê ” *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation* ” wê bînina li ser ziman ku wê, Renaud wê, kerwanan wê radest nekê û wê li dijî wê bisekinê û wê heta dawî wê xwediyê sekna xwe bê. Li aliyê din jî wê, filosofên demê ên weke bavê Wasil ku wê ew bixwe jî wê ders û fêrbûnê ji zaneyên weke bavê şadadî û wan wê bigirin wê bahse wê rewşê bikin û wê bahse hewldana Renaud a çêkirina hevpeymanekê bi selahadin re wê bikin û wê bînina li ser ziman ku wê piştî wê dema ku wê selahadin wê peyanê wê ji wî re wê bişênê wê, ew jî ji neçarî wê hemû kerwanan wê serbest berdê û bi şûn ve wê bişênê. Dema ku mirov di derbarê wê rewşê de wê li çavkaniyan wê bigerihê wê, ji herdû aliyên jî wê, çavkaniyên ji hev cûda ku wê vajî hevdû di derbarê rewşê de wê werênina li ser ziman mirov wê rastî wan wê werê. Peter W. Edburry wê di lêkolîna xwe de wê bêjê ku wê, ev rewş wê, ji aliyekê din ve wê bê sedema amedekerîyên leşkerî ên selahadin û wê heta ku wê were û wê qûdûsê wê dorpêçbikê wê were. Wê di wê rengê de wê, bahse wê, wê rewşê bikê. Di dewama wê de wê **Gibb Hemilton** wê, di lêkolîna xwe ya bi navê ” *The Rise of Saladin 1169-1189. Saladin: Studies in Islamic History* ” wê li ser heman rewşê wê bişikênê û wê bînê ser ziman ku wê di heman rengê wê selahadin wê ji mafên wî yê ku ew ji hevpeymaniyê dihatin wê, bahse tazminkirina ziraran wê bkê. Wê ev mafê wî yê xwezayî bê. Lê wê ev jî wê li gorî siyaseta wî ya şer bê. Hemilton wê werênê li ser ziman ku wê, dema ku selahadin ew nekiriba wê ew wê weke bêwefatiyê wê hatiba gûnehbarkirin. Di wê rewşê de wê, Hemilton wê, maf bide selahadin û wê bînê li ser ziman ku bo tiştê ku Renaud kir gunahbarkirina selahadin wê ne rast û bêmafî bê. Wê di dewama wê de wê bînê li ser ziman ku wê heta ku wê Raymondê sêyem wê keyeniyê wê bi rêvebibê wê ew bi mecburî jî bê wê, li gorî peymanê wê tevbigerihê. Lê piştî ku ew ji taxt hat dûr kirin wê, ew bikeve nava kirinên xirakirinê. Helwestên Renaud ên xiraker wê, weke sedemê wê werênê li ser ziman.

Hemilton wê, di derbarê rewşê de wê, hinekî wê zêde wê bi hûrgilî wê li ser wê bisekinê û wê bînê li ser ziman ku wê keyê nû ku wî xwe denezendiya Guy wê, bi kontrê Kerekê Renaud re wê, bawarîyeka wan ya tam wê ji wan û hêzên wan wê hebê ku ew wê li hemberî hêzên selahadin wê serkevin. Di wê warê de ew, ji aliyekê din ve jî wê, bawarîya wan wê bi hêzên Alaksiosê yekem wê hebê. Ew jî wê, di wê demê de wê, di ahengekê de wê, bi wan re wê, tevbigerihê. Piştî şefera selahadin a li anatoliya wî zêdeyî wê dengê xwe wê derxê. Di demên pêşî de wê, bêdeng bê. Lê piştî wan hevdîtinên wî yê bi papa Urbanusê sêyem re ku ew dikê û ew encama ku ew dixwezê ku ew ji wî digirê wê, weke ku wê ew ji wê wêretiyê wê bistênê. Wê çendî ku wê, Guy û Renaud wê bawerîya wan wê bi artişa wan hebê ku wê serkevtinek dîrokî wê li hemberî

selahadin wê bidest bixê wê, bi heman rengê wê, tevî hêzên xwe wê, di çerçoveyekê de wê, baawerîya Alaksiose yekem jî wê, hebê ku wê, selahadin wê werê şikandin. Di aslê xwe de wê, Alaksiose yekem wê çendî ku wê li pişt Guy ku ew xwe weke key denezênê bê û wê têkiliyên wî yên xort bo kontê kerekê re wê hebê jî lê wê, ew ji ber ku ew li wan dihizirê wê, ew li cem wan bê. Wî hizir dikir ku ew bi wan hêzên wan û xacîyên ku ew diherikin herêmê ku ew derbeyekê dîrokî li hêzên selahadin bixin wê, ew bi tememî li ser anatoliya wê serdest bê û wê ji aliyekê din ve jî wê, heta ku wê derîyê mesopotamiya jî wê, ji wan re wê vebê. Ber ku wî jî weke demên berî ên hittîtîyan wê hizirbikê û wê bîbînê ku ew heta ku ew li mesopotamiya ne serdest bin û li wir hêza serdest neşikênin û xwe li wê serdest nekin wê, nikaribin bahse serdestîyek herêmî jî bikin. Li anatoliya wê weke li giravekê dorgirtî wê bijîn. Wan wusa didît. Ber vê yekê ew pirr zêde li

Şikandina selahadin dihizirin. Xewn û xiyalên jinûve pêşxistin, mazinkirin û serdestkirina romayeka nû li herêmê wê, derîyê wê, bi şikandina selahadin re wê, vebê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov li ser vê rengê hizirkirina alaksiosê yekem re bihizirê wê, di aslê xwe de wê, rewşa herikandina xacîyan li xakên pîroz bi banga papa Urbanusê sêyem û hwd jî wê, ji wê, weke di çerçoveya armancên wî de wê, pêkwerê bê.

Di wê rengê û awayê de wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, heta ku wê, di dema roma de ew heta komegene ku wê weke desthilatdarîyeka kurdistanî bê ku ew ji aliyê roma ve newê şikandin û derbe dawî li palmyre newê xistin wê, nikaribin li herêmê serdest bibin û li anatoliya jî ew zêde kontrola xwe bêşert û merc pêşbixin. Di vê çerçoveyê de wê jî mirov dikarê wê bêjê ku Îskender heta ku ew medîya û xanadanên demê ên weke aqamanîşan neşikênê wê nikaribê li herêmê serdest bê. Di aslê xwe de wê, rewşa wê demê a li kurdistanê wê di dîmenekê desthilatdarî û mantiqê wê de wê, xwediyê heman wateyê bê. Piştî iskender û dema roma re wê, Alaksiosê yekem wê bixwezê ku ew dema xwe weke dema nû a roma mazin bikê û xwe jî weke îskenderê demê serdest bikê. Di wê çerçoveyê de wê, ew dest biavêjê xiristiyanîyetê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, rewşek nû a ku mirov wê dikarê wê bi teybetî wê, werênê li ser ziman wê hebê. Hebûna qûdûsê weke xakên pîroz wê, di aslê xwe de wê, weke armanceka ku wê, di xismeta armancna bi wê rengê a serdestîyê de wê, were bikarhanîn bê. Wê weke temenekê bîrdozîkî ku wê bi wê, mirovan rakina serpîyan û werênina herêmê bê. Di wê rewşê de wê, bi hewldanên Alaksiosê yekem banga papa urbanusê sêyem wê, di wê çerçoveyê de wê, hevdû wê weke ku wê temem bikin. Stretejiya destpêkê a Alaksiosê yekem wê ew bê ku ew pêşî wê ew bê ku ew hêzên ku ew diherikina li herêmê ew li herêmên anatoliya ên ku ew di wê demê de di bin kontrola selahadin de na ew, pêşî li wan deveran wan bicih bikê û ew wan deveran bi wan ji destê selahadin derbixê. Di wê çerçoveyê de wê,

antakya, iznik û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê din ê giring wê xwe bidê dîyarkirin bê.

Hevpeymaniya kurdistanî ya giştî a ku selahadinê eyûbî çêkir di dema xwe de

Heta roja me wê, dema ku wê bahse selahadin wê werê kirin wê tenê li ser seferên xacîyan û serkevtinên wî yên li hemberî wan re wê, bahse wî were kirin. Lê di aslê xwe de wê, ev alî wê tenê wê weke aliyekê piçûk ên ku em dikarin wan werênina li ser ziman bin. Ev herêma kurdistanê giştî ku wê, weke derîyê vebûna herêmên li nivgirava arab û Asya dûr jî bê wê, dema ku wê kîjan hêz li wê serdest bê wê, ew wê, karibê xwe bigihênê li wan herêman jî. Di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê din ê giring mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Ber vê yekê wê, herêmên kurdistanê wê di ti demê de wê bê hêrîş nemênin. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov vê rewşê weke ya hebûna stretejîkî a wucana devera kurdistanê bo herêmê ku mirov wê, baş nebînê û fahm nekê mirov wê nikaribê wê dîroka şer a li herêmên kurdistanê û pêvajoyên ji dîrokê birinê ên hêzên herêmê ên demên piştê jî mirov wê nikaribê wê baş fahmbikê. Di wê rengê û awayê de wê, ev wê, weke aliyekê din ê giring û teybet di wê rewşa fahmkirina me de wê weke kirdeyek vêşarî a dîyarker wê xwe bide dîyarkirin.

Ber çî wê gelekî wê li ser selahadin wê were hanîn li ser ziman û wê hertimî wê tevî wê zêde hanîna li ser ziman de wê, mirov wê hîsbikê ku mirov kêma hanîya li ser ziman? Sedemeka wê ya giring û dîrokî wê ew bê ku wê, ew xalkê ku selahadin bixwe ji wê ya ku ew hebûna wê ya ku ew bi dîrokê re heya wê, mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman. Hêzên ku ew heta roja me dîroka herêmê dinivîsênin wê bi îtînayekê mazin wê hewl bidin ku ew navê wê civakê ku ew bi hezaran salan jiya ya û hê li dika dîrokê dijî wê newênina li ser ziman. Wê li dijî wê û navê wê şerbikin. Ber wê jî wê, selahadin wê çawa wê salixbikin û wê bînina li ser ziman wê, hertimî wê, bi têngîna olê bê û ankû hin komên din ên ku ew piştê hatina li herêmê wê çawa wê bi wan ve girêdayî wê werênina li ser ziman wê di nava hewldana wê de bin. Pirsgirêka bi zanebûnî rast ne nivîsandina dîrokê wê di temenê pirsgirêka rast fahmkirina hebûna selahadin û dema wî de wê hertimî wê hebê.

Li kurdistanê wê, heta wê demê jî wê pêvajoyên hêrîşan wê bibin. Selahadin wê, pêvajoyek nû wê li kurdistanê wê bide destpêkirin. Wê, ew wê, dema şedadî û merwanî wê bigihênê li hevdu wê di çerçoveyek giştî a civakî de wê, ew wê, bikê ku ew çareseriyekê ji wê rewşê re ew, bibîne. Di aslê xwe de mirov wê, dema ku di wê çerçoveyê de kirinên selahadin şîrove dikê mirov, ji kirinên wî fahm dikê ku ew bi teybetî fahm dikê ku wê ji wê demê û pê de wê, bi xanadan, mirgeh û rêveberîyên herêmî û hwd re wê, êdî wê dem newê derbaskirin. Ew wê dibîne. Ber vê yekê wê, piştî serkevtina xwe ya li li hemberî komên serçûqî û tirk a bi sefera wê ya li herêmên başûr û rojhilat û herêmên din ên li dora

qafqasya û hwd re wê, bangê li hemû serokên herêmî û aşîrî ên mazin ên herêmê bikê û wê wan li Reheya roja me wê li dora xwe wê bide hevdû û wê ji wan re wê bènê ser ziman. Wê bi wê re jî wê, ji wan re wê bêjê ku ew divê ku ew yekîtîyek giştî a civakî bi desthilatdarî di nava xwe de çêbikin. Wê, selahadin wê, di wê, helwesta xwe de wê bigihijê armanca xwe jî. Di sefera xwe de wê, komên kurd ên weke yên fedlewi û hwd ku ew ji hêrişan kalketina wê, jinûve wê wan rakê serpîyan weke hêzek herêmî a mazin. Wê di wê rewşê de wê, hêzek mazin a civakî wê derxê li holê. Selahadin wê, di wê rewşê de wê ew wê dibînê ku ew heta ku ew civake xwe bixwe ew nekê yek di bin desthilatdarîya xwe de wê, nikaribê serkevtinên mazin bidest bixê. Ber vê yekê wê, pêşî wê berê xwe wê bide civake xwe ya kurd. Di wê warê de wê, encamên mazin ên dîrokî jî wê bidest bixê. Em dema ku selahadin ji aliyê civake wê bixwe ve wî ne hildina li dest û têngîn û hizirkirinên wî yên di wê warê de wan ne hildina li dest û fahm nekin emê nikaribin bi awayekê rast û pak wî û rastîya wî jî wî baş fahmbikin. Tenê di bin dîmenekê olî de wî hanîna li ser ziman wê, têra fahmkirina wî û dema wî û fahmkirina bi pêşketinên wî yên dema wî ku wî dana çêkirin nekê. Di serî de wê, divê ku mirov weke aliyekê girin ê fahmkirina selahadin wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Selahadin di rastîya xwe de ew pêwîstî bi wê heta ku ew bi çerçoveyek giştî de weke serokek civakî û piştire yê olî ew were hildan li dest û ew were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê demê şîrovebikê mirov wê, bibînê ku wê pêşketina asta demê wê bi hizir, têngiştin, aqil û felsefe wê, pirr zêde wê li pêş bê. Wê gelek zaneyên demê ên herêmî wê hebin û wê, hin bi hin wê di hizrên xwe de wê pêşkevin. Teybetmendiya selahadin wê ew bê ku ew aqil esas digirê. Ew dema xwe bi aqil dixwênê. Kesên ku ew bi wê rengê bi aqil li pêşin wê xwe li dora wê bigrin. Wê, ew wê, bi wan re wê, xwe werênê li ser ziman. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, selahadin wê, ew wê jî wê bîbînê ku wê serdemek nû wê destpêbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê, li gorî wê demê wê çawa wê demek nû wê, di rewşa rêvebirinê de jî wê pêşbixê ew li wê dihizirê. Her wusa wê, di wê çerçoveyê de wê, di wê demê de wê telukeyên mazin jî wê li herêmê li ser serê civake kurd wê hebin. Ew wê jî dibînê. Ji aliyê sedadîyan ve wê, pêvajoya hêrişên serçûqî û tirkên li herêmê û her wusa ji aliyekê din ve wê pêşketina seferên xacîyan li herêmê wê, teşwîkî mazin hizirkirinê wê bikê. Li vir em nikarin ast, pîvan û rewşa rêveberîya demê ku ew li wê tefkir dikê wê, tenê bi rêveberîyek herêmî, têngîneka piçûk re wê werênina li ser ziman. Di wê demê de wê, têngînên bîrdozîkî wê zêdetirî wê derkevina li pêş. Di wê warê de kurdistan û civake kurd wê, bi asta pêşketina xwe re wê zêdetirî wê li pêş bê. Em wê yekê wê, zêdetirî bi hesanî wê dibînin.

Ji aliyekê din ve jî wê, selahadin wê portreyeka serokî a herêmî û giştî wê bi xwe re wê bide çêkirin. Wê di bin serokatî û desthilatdarîya xwe de wê, ew wê bide dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku

wê, ew portreya serokî ku ew çerçoveya wê dihênê li berçav bi xwe re wê, temenê wê bi pêşketina civake wî re wê pêşkeve. Ji aliyekê din ve jî wê, li herêmê wê, serdestîya kurdan wê, zêdetirî wê, di her demê de wê hebê. Ber vê yekê wê, dema ku wê islam wê li herêmê wê pêşkeve wê, kesên herêmê ên ku ew digihijina kurdan ên weke imamê caferî û hwd wê, derkevina li pêş. Piştê wê, bi hizrên xwe yên ku ew diafirênin re wê, renekê olî wê pêşbixin. Teybetmendiya şîroveyan olî ên bi kesên bi vî rengî re ku wê xwe bide dîyarkirin wê, ew bê ku ew rastiya civakî a pêşketî wê li berçav digirin û şîroveyan dikin. Her wusa wê, di wê warê de nakokiyên ku wê di destpêka islamê de wê derkeve û heta ku wê herçar xalifên pêşî wê bi wan jîyane xwe ji dest bidin wê, dema ku em li wan jî bihizirin em, nikarin tenê bi renekê têgînî a olî re wê werênina li ser ziman. Ji wê zêdetirî wê, rewşên pêşketî ên ku ew hena wê, dema ku ew wê werina esasgirtin û çawa wê werina esasgirtin wê, di aslê xwe de wê, ew wê, weke renekê ku wê di wan rewşan de wê, kifşkar bê. Minaq wê bavê hanife û ankû wê weke ku ew bi navê ku ew dihê naskirin 'abu hanife' wê malbata wî ji herêmên kurdistanê a xorasanê bê.

Ev kesên bi wê rengê wê dema ku ew hizrên xwe dihênina li ser ziman wê, ew demografiya civakî a ku ew dinava wê de mazin bûna wê, bi wê werênina li ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê din mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Ev rewş wê, bi demê re wê zêdetirî wê, dema ku wê rengê têgîn û têgihîştinên olî pêşdikevin wê di şewayên mezhebi de bê û ankû di şewayên rengên din ên ne ji wê cûda bê ku wê bibin wê, bi wan wê pêşkevin. Di wê rengê û awayê de wê, têgînên olî ên weke ya Mitrayî, Zerdeştî, Maniyî û yazdanî û hwd ku ew li herêmê bi serdestî hena wê, bandûra wan zêdeyî wê hebê di rewşên olî ên ku ew pêşdikevin de. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov di xatek olzaniyî de wê, hilde li dest û hizrên ku ew hatina li ser ziman di dahûriyek olzeni a dîrokî de derbas bikê mirov wê, zêdeyî kifşkirinên bi wê rengê ji temen ve wê bibînê.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov rewşa zane û filosofên demên piştî derketina islamê jî lêkolîn bikê wê destpêka wan ya malbatî wê pirranîyên wan bigihijina herêmên kurdistanê. Di wê rengî û awayê de wê, dema ku em li ser koka wan re wê weyn û rola wan ya bi pêşxistina olê re bi demê re ku em wê li berçav bigirin wê di aslê xwe de wê, ev wê bi awayekê rehetî wê bide dîyarkirin û nîşandin ku ev herêm wê, weke navendeka herêmî a ku ew bi aqil pêşawaniyê dikê wê were dîtin û li berçav. Di wê rengê û awayê de mirov wê, di serî de wê kifşdikê. Ber çî wê ev wê, bi wê rengê bê? Mirov wê dema ku wan sedemên di temenê wê de lêbigerihê mirov wê, gelek sedeman wê kifşbikê. Lê di aslê xwe de wê, hebûna têgînên olî ên li wê herêmê ku ew bandûra wan li ser destpêka islamê û derketina wê, wê ew bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Hz. Mihemed bixwe jî wê, dema ku ew bi kerwanî diçê û tê li van herêman wê, hizrên xwe yên olî wê pêşbixê. Wê bi reng û awayekê wê, ew jî wê pêşketina wan herêman

wê di mejiyê xwe de wê ji ya herêmên ku ew li wan dijî wê li pêştir wê bibînê. Wê gelek têtînen olî wê hilde û wê bi xwe re wê bibê wan herêman. Wê bi wê re wê, temenekê olî wê biafirênê. Di wê rengê û awayê de mirov, dikarê wê jî di dewama wê de wê, werênê li ser ziman ku wê herêmên weke botana bakûrê kurdistanê wê, weke herêmna navend bin. Di demên berê wan deman de jî wê ew wê wusa bê.

Wê dema ku mirov wê, dîrok û mejuya herêmê bixwênê wê, mirov wê di serî de wê werênê li ser ziman.

Li herêmê wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, têtînen baweriyî wê, di wê çerçoveyê de wê ev herêm wê ji wan re wê navendek bê. Lê ez wê bêjim wê li gorî wê asta ku ew bi pêşketî heya wê, pirr jêrî wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê din di serî de wê, werênê li ser ziman. Li herêmê sê civakên bi temem ên dîrokî wê hebin û wê ev wê di wê de wê bi hevdu re wê weyn û rola xwe uya dîrokî wê bileyizin. Kurd, faris û arab bin. Wê, di wê rengê û awayê de wê, rengên civakî û baweriyî ên din jî wê hebin. Lê ew wê, ji asta desthilatdarîyî a giştî wê bikevin. Dema ku Manî ola xwe pêşxist wê, weke oleka ku ew desthilatdarîyê ji xwe re dikê armanc wê pêşnekeve. Zerdest wê, bi şwayekê wê bi wê rengê wê pêşkeve. Lê piştê wê, bi kurdan re medî û bi farisan re sasanî wê, ew wê hizra zerdest wê bikina weke hizrek ramyarî û birdozîkî û wê ew wê pêşbixin. Berî wê, piştî dema hûrîyan re wê, Mîtra wê derkeve û wê bi xwe re wê, serdemek mitannî wê bi wê rengê wê bidest destpêkirin. Ev hizir wê, dema ku ew derdikevin wê, navenda wan kurdistan bê. Lê wê, armanca bûna desthilatdarbûnê wê nebê. Lê piştê wê bi herêkirina desthilatdaran wan hizrên wan re wê weke hizrên birdozîkî ên desthilatdarîyê wê pêşkevin. Lê islam wê van rewşan wê hemûyan wê di rengê desthilatdarîyê de wê bixwênê û wê weke oleka ku wê armanca wê ya sereka bûyîna desthilatdarîyê bê wê, xwe bide pêşxistin. Di wê warê de wê, di aslê xwe de wê, rengê islamê ê ku ew li kurdistanê pêşketîya û yê ku wê li nîvgrava arab wê ji hevdu cûda pêşkeve wê hinekî wê sedema wê ev bê. Selahadin bixwe wê, şaffî bê. Beşek kurd û faris jî wê şîtiyê hîlbijêrên piştî rewşa kerbeleyê.

Selahadin wê, van rewşên mezhebî ên ku ew bi cudahî pêşketina wê, ji holê ranekê. Mînaq wê rewşa fatimîyan ku wê cûda bê wê, ew wê jî wê weke hizreka olî a li rex ya xwe wê herêbikê. Wê armanca ji holêrakirinê wê nedê nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, dema selahadin wê weke demeka ku wê kurd wê pêxemberîya islamê giştî wê tacê wê di destê wan de bê. Di wê rewşê de wê, demên berê jî ên bi wan re wê hebin. Lê ev dem wê, di warê civakî û desthilatdarî de wê, hemû rewşên desthilatdarî û serdestî ên olî ku wê ew wê hildina li dest bin. Di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê din ê teybet wê, werênê li ser ziman bê. Wê dema ku mirov dema selahadin wê hilde li dest wê, di aslê xwe de wê, di derbarê demên berê wê demê de jî wê

karibê hinek hizirna ew bide me. Di wê rengê û awayê de wê, rengê pêşketina civakî a demê ku mirov li wê dihizirê wê mirov bi wê re wê kifş dikê. Selahadin wê li ser temenekê civakî ê xort ku mirov nikarê bi aşîrî û ankû tenê bi êlî wê werênê li ser ziman re wê, ew li kurdistanê bi hebûna civake kurd re wê xwediyê temenekê bê. Men di herikina nivîsê de li jor li deverêkê bahse nivîsên hin filosofên demê ên di derbarê civake kurd de kir. Weke wan em dikarin gelek kesên din jî bi gotinên wan ên di derbarê rewşa pêşketinas civake kurd a demê re wê kifşbikin û wê werênina li ser ziman. Ev jî wê, tenê bi serê xwe wê weke hizirna ku wê di roja me de jî wê bahse aşîrîyê û serdestîya wê ya li civakê ku ew dihê kirin wê bo vala derxistina wê, têr û zêde jî bê. Di roja me de ew gotinên bi wê rengê li ser rewşên aşîrî re ku ew dihên bi lêv kirin wê weke rewşa birdozîkî ên ku wê çawa wê, civakê wê bi wan pêşîya pêşketina wan wê were girtin jî bin. Li ser van rewşan re li kurdistanê bo civake kurd bahse serdestîyeka aşîrî were kirin ku ew ne ji niyetek xirab bê wê ji nezaniyek pîrr zêde mazin a xirab bê. Ber vê yekê ev gotin wê zêde bo fahmkirina hebûna civakê û rastiya wê ya dîrokî û pêşketina wê, zêde ti wateya wan ji wê zêdetirî wê nebê.

Dîroka kurdan, bi vê yekê re, divêt ku mirov vê yekê bi teybetî bêne ser ziman. Kurdan, di nava wan de hertimî tememê yekebûnekl bûya. Lê ku wan bikarhanîya, karîna ku jê sûd bigir in. Minaq, di deme ku ew baş bikarnehanîna û guhnedana, hingî jî, nekarîna ku wê yekebûnê çêkin û jê sûd bigir in. Lê di deme ku xwestina ku yekbûnê di nava xwe de çêbikin jî, yekebûn di nava xwe de çêkirina. Î ro, ku car bi car bahse wî dihê kirin û tê gotin ku bi navê misilmantîyê yekebûn çêkir di cihane îslamê de Selahadinê Eyûbî, wî bixwe jî, ew yekebû, bi têgihiştinî fahm kirîya û çêkirîya. Hin gotinên ku tên gotin ku "wî di nava cihanê îslamê tenê de yekebûn çêkir" jî, mirov nikarê bi tememî piştrast bike. Ku mirov bi teybetî pêşketina wî ya bi dîrokê re lê binerê, mirov divêt ku fahm bike, ku di temenê wî de kevneşopîyeka bi pergal heya. Selahadinê Eyûbî, piştî ku yekbûnaka pîrr mazin û xort li herême di nav kurdan de çêkir, piştre, wê li ser wê re, yekbûnaka cihanî di cihane îslamê de jî bide çêkirin. Ku wî, ew yekebûn di deme xwe de di nava kurdan de çenekiribena, wê nikarîba ku di cihane îslamê de jî, wê yekbûna mazin çêbikira. Ew, ji wî re, dibê temen û ew li ser wê re gavên xwe yên mazin diavêje. Di sefera xwe ya ku diçê ser baxdayê de di deme Mûtażim de, wê piştre, bike ku hemû herêmên kurdan bi wî ve girêdayî bin. Farqa wî, ew bû ku ew ne li ser nêzîkatîyên mezhebî re nêzî dibû.

Ji wê gava xwe diavêje û mazin dibe. Selahadinê Eyûbî, di aslê xwe de, divêt ku mirov bibêje ku hê bi tememî ne hatiya fahm kirin. Deme wî bixwe jî jî ne ji aliyê sîyesî, rêveberî, çandî, kevneşopî û hwd hatiya fahm kirin. Ez nikarim bêjim ku hatiya fahm kirin. Nivîs û pirtûkên ku li ser wî û deme wî hatina nivîsandin, didina nîşandin ku ew û deme wî baş ne hatiya fahm kirin. Ez bixwe

jî, di deme ku wan nivîs û pirtûkan bixwe jî dixwênin û li wan dinerim, ez vê yekê bi teybetî karim bêjim.

Di zana min de li ser vê deme Selahadinê Eyûbî, bi teybetî, divêt ku mirov bi sekinê, Ji ber ku ev dem, weke ku hem giringa û hem jî hê ne hatiya fahm kirin. Li ser wê ne fahmkirinê re, hin nivîs tên nivîsandin û vajî wî û deme wî û têgihîştina wê tên nivîsandin. Bi vê yekê re, hewceyî pê heya ku divêt ku mirov vê yekê bi teybetî bêne ser ziman.

Selahadinê Eyûbî, ku wî pêşî di nav x alkê xwe de di nav kurdan de yekbûn çênekiriba û bi wan re xwe nekiriba hêz, wê nikarîba ku li herêmê xwe bi xalkên din jî bide herêkirin û giraniya xwe bide nîşandin. Di serî de, ya ku temenê wê mazinbûna wî diafirîne, weke ku mirov wê kifş dike, di serî de, ew yekebûna ku wî li kurdistanê di deme xwe de çêkiriya ya. Ew yekbûn, wê di temenê mazinbûna wî ya li herêmê bê. Bi vê yekê re, divêt ku mirov bi teybetî wê bêne ser ziman, ku selahadinê Eyûbî, mazinatiya wî, li ser temenê wî ya. Minaqa herî mazin ya li berçav a, ku deme ku amê wî li Libnanê û hwd ku dike ku wê herêmê hemûyî bike bin destê xwe de, hingî jî di deme ku ew fahm bike ku wê hêza wî tere nekê, hingî, ew xaberê dişene ji selahadinê Eyûbî re û jê hatina wî ya bihêzekê dixwezê. Ew jî, di hundurê çend rojan de hêzaka mazin ku li ser 15 hezar sûwarîyan re ya, lev dide hevdû bi wan re dikeve rê de. Di rê de jî, her devere ku ew digihijiyê de, li wir hêzê li hêza zêde dike, heta ku ew digihijê cem amê xwe Şerkoh. Ew da yina hêzê ya selahadinê Eyûbî, wê ji herême botanê bê. Selahadinê Eyûbî bixwe jî, di wê demê de bi teybetî li vê herêmê dima. Li vê herêmê, ji ber ava diclê heta ku digihijst ber ya firatê di qadaka mazin de giraniyaka wî ya mazin hebû. Ne ji wê giraniya wî ba, wê di cihane îslamê de jî mazin nebûba. Di deme Selahadinê Eyûbî de, li herêmê ku mirov pêşketin û hêziya îslamê jî di nav de bi hasibêne, li ser temenê desthiladarî, hêzî, serwerî û serdestiyê mazinbûn dibêt. Yên ku bihêz in, li herêmê dikarin mazin bibin. Bi vê yekê re, divêt ku mirov bibêje ku Selahadinê Eyûbî, xwediyê wê mazinatiya bi xalkê xwe re ya. Wî di serî de perwerdehîyaka mazin hilda ya û dikarê hem bi xweşik axiftin û levanînê bê û hem jî bi nivîsandinê bê, hizra xwe bêne ser ziman.

Deme Selahadinê Eyûbî li Kurdistanê, ku mirov lê dihizirê, mirov hin teybetmendiyên wê sereke di serî de kifş dike. Xwenaskirin û bi wê re mazinbûn bi wî re heya. Ew, di nava xalkê de mazin a. Bi wê mazinbûnê re Selahadinê Eyûbî, ji ya ku em î ro, di derbarî wî de dizanin bêhtirî xwediyê pêşketinekê di demê de bi xwe re ya. Bandûra wî li herêmê mazin a. Hêza leşkerî li herêmê, di destê kurdan de ya. Her kurd, girêdayî êl û an jî aşîra xwe ya û bi wê re mazin a. Bi hev re tevdigerihin. Her êl û an jî aşîr, di demê de weke ku xwediyê artişa xwe ya teybet e. Yê ku li ser serê wê xwedî bîryara jî, serokê êlê û an jî aşîrê ya û bi wî re serokên olî na. Serokatîya olî, di deme Selahadinê eyûbî de, dernekeve pêşîya ya rêveberîya mîrîtiyê. Bi wê re dihê û

dikeve ahangekê de. Weke yekî xwenda û mazinekî kurd û ê civatê Selahadinê Eyûbî, gotina wî, di nava civata mazinên serok û êl û aşîran de di buhurê.

Bi vê yekê re, divêt ku mirov bibêje ku Selahadinê Eyûbî bixwe jî, î ro di deme ku di derbarê wî de dihê nivîsandin de, aliyê wî yê dihê derxistin li pêş. Ev yek, ne xelata û rast a. Lê kêma a. Ji ber ku Selahadinê Eyûbî, ne tenê b i wê re dijî. Bi teybetî, ew di derbarê dîroka xwe û kevneşopîya xwe de xwediye têgihîştin û zanîna mazin a. Bi wê zanîna wî re, divêt ku mirov wî fahm bike û bêne ser ziman. Bi vê yekê re, weke ku tê gotin ku "ew tenê li ser temenê olî sekinîya û aliyê xwe yê civatî û (yan jî bi gotina hemdem ya 'netewî'yata xwe) li şûn hiştîya", ku mirov li demê dinerê, mirov fahm bike ew li gor demê tevgerîya ya, lê wî ew li şûn nehiştîya. Ahangek di nav de daya çêkirin. ew dizanê ku nikarê bêî kevneşopî û xalkê xwe jî bijî û mazin bibe. Lê bi wê re dizanê ku demê dîrî deme hêzîyaka mazin ya ku derketina dervî sînore xalkîtiya ku di demê de dihat jînkirin a. Selahadinê Eyûbî, derketina dervî wê, bi pergale re dijî. Bi wê re, ew li herêmê, di serî de, wê weke hêzeke mazin bibe. Piştî li ser herêmê, rêveberîya xwe bigiştî bide avakirin. Di aslê xwe de, piştî Selahadinê Eyûbî re, rêveberîya ku wî avakiribû û serwerîya wê, di demê de û di kirinê de weke ku dibê duqat. Ev jî, ji aliyekî ve diholê. Piştî wî re, ti mirovên ku karin di asta wî de, wê mazinatiyê û hêzîyê û aqiliyê bidina nîşandin dernekevin. Yê ku tên jî, herêm bi herêm, wê qatbûnê kûr dikin. Selahadinê Eyûbî, kir ku farq di nava şîtiyê û safîti û sînnîtiyê de ji holê rakê. Bi vê yekê re, di deme ku di wê demê de du navendên xalîfetiye hebûn yek baxda û yan din Şam û jê wirde, û ku wan gotinên ne baş ji hevdû re digotin, wî hêza xwe lev da hevdû û çû bi ser rêveberîya baxda de. Bi wê yekê re, di rêveberîya giştî de, weke ku deng kira yek.

Lê piştî wî re, ew ahange ku wî çêkir di nava xalkan de û ya di nav rêveberîya herêmê ya olê de jî xira bû. Êdî piştî, ez karim bêjim ku rewşeka din ya nûknû derketa li holê. Selahadinê Eyûbî, Di aslê xwe de, hê ku ew li jîyanê bû, wî fahm kiribû, wê dubendî ji holê nerabê. Bi vê yekê re, wî kiribû ku rêveberîya xwe ya ku weke dandik avakirî ya bi navê Eyûbîyan, kir ku bike navik. Piştî giranî de pêşxistina wê. Bi vê yekê re, wî, di deme ket berzîkratan de, kurê xwe weke serokekî ku mazin bidest şîretan li wî kir. Bi vê yekê re, Selahadinê Eyûbî, kir û xwest ku temenê wê rêveberîyan piştî xwe re li Kurdistanê xort bide avêtin. Giringiya Reha û hewirdora wê jî, bi bawerîya Birehim xalîl li wir bû û ewder male wî bû re mazin bû. Bi vê yekê re li wê herêmê, êdî wî kir ku li wir, temenekî bi afirêne. Şam, wê di deme Selahadinê Eyûbî de derkeve li pêş, weke devereke giring. Ji ber ku Selahadinê Eyûbî Di xwest ku ji Rehayê heta ku digihîşt mekke-Medinê ew xateka ku menewîyate wê mazin û li pêş bide çêkirin.

Selahadinê Eyûbî, bi vê yekê re divêt ku mirov bibêje ku wî di deme xwe de li herêmê û bi teybetî li Kurdistanê, yekebûnaka mazin dabû avakirin. Ew

yekbûn, li gor demê wê çawa were jiyin jî, temene wê dabû nîşandin. Li gorî têgihîştina Selahadinê Eyûbî, cihane îslamê, bi rêveberîyaka ku navande wê wê qada di n aqabîna firatê û diclê de bê, wê karibê, serdestiyê li hemû herêmê bike. Bi vê yekê re, mirov karê bibêje ku ew di vê yekê de weke ku xwediyê nerîneke sereke ya stratejîkî bû.

Piştî şerê li Kudusê ku bi xacîyan re diohê kirin, wê li herêmê bi teybetî demeke nû were vekirin. Ji her aliyê ve wê demeke nû vebe. Li kurdistanê jî, ev deme nû wê bibe. Bi teybetî, êdî weke hêzeke mazin jiyin, wê karina ku mirov xwe li ser lingan bigirê wê bêne li holê. Bi vê yekê re, ew di aslê xwe de, çendî ku bi felsefe, hizir û têgihîştina olî jî ba, wî awayekî netewî hizirkirîya û li gor wê rêveberîya kiriya ku werene berçav û bide nîşandin. Heta wê demê, kurd, bi aşîrî bi hev re di yekbûnekê de dijîn. Têkiliya wan ya bi hev re bi kevneşopîya wan re jî pirr durust û saxlam bû. Xiranedibû. Lê ji wê demê pêde, ku weke awayekî demê û têgihîştina wê derdikeve li pêş li gor demê, ew gelemperbûna ku ew dihêne li holê ya. Selahadinê Eyûbî, di nêzîkatiyên wî de, mirov fahm dik e ku mirov û jîyane wî pirr li pêş a. wekhevbûn û bi wê nêzîkatî lê kirin, bi wî re di nêzîkatîya wî de weke prensibeke sereke ya ku mirov kifş bike ya. Giringî dana ahang û xwezajîyane mirov, wê di dawîya jîyane wî de jî di gotinên wî yên weke mîrete de, wê werê ser ziman. Bi aqîlmendî tevgerîn, bi wê re pirr li pêş a. Di kiirên xwe de hertimî wî wijdan li pêş girtîya. Piştî kirinaka ku mirov bike re dilrehetîya mirov, wî giringî dayê de. Ew, bi wê dilrehetiyê çû ber dilovaniya xwe. Deme ku çûber dilovaniya xwe ji mirovên li ber serê xwe ji wan xwest ku şûrê wî jî bi wî re bikina hundurê tirba wî de. Di bawerîya kurdan de, di deme ku mirov çû dunya din ber cihê hasab dayinê ku di deme ku mirov bi şûr bê, wê şûrê mirov jî ji kirinên mirov re şahîdiyê bikê. Ew bawerî bi wî re jî hebû.

Ev deme ku î ro em kurd, bi tahahî weke nan û avê ji xwe re pêdivîya wê dibînin yekebûna nava xwe, ku em li dîroka xwe biner in, emê ji wê pirr mînaqan jî bi bîn in. Deme Selahadinê Eyûbî, ji ber ku di ast û radaya dem me de û di têgihîştina wê de hatiya çêkirin, mirov karê bahse wê bike û wê fahm bike. Li herêmê Kurd, ereb û fars bi hev re bi komên ên ên xalkî re wê çawa bi hev re bijîn, wî pergale wê ava kir. Î ro, weke pergaliyaka herêmî ku dîsa xalkên herêmê têde bi nîrxên xwe bi hev re bijîn lêgerîn ji aliyê kurdan ve bi wê heya. Dîsan, dîroka kurdan, ev beşa wê, di vê astê de, wê bi kurdan re ereb û farsan jî bike nava xwe de. Weke mirovekî kurd, Selahadinê Eyûbî, hemû xalkên din ên herêmê bi kurdan re di bin rêveberî û serokatiya xwe de lev da lihevdu. Wî, serokatiya aqilî û felsefîkî bi teybetî bi olî re pirr baş bicih hanî. Têgihîştina, rêveberîya xwe di serê xwe de zelal kiribû û hanîbû ser ziman. Li Kurdistanê, di deme wî de jî hem fileh jî û hem êzîdî û hwd, komên din ên olî ên jevcuda hebûn. Lê mirov nikarê bibêje ku komekê ji ji wan ji bo hizir û baweriyên xwe di deme wî de zor dîtina. Selahadinê Eyûbî, weke ku peymanaka civatî çêkiribû û

herkesek kiribû hundurê wê de. Bi nêzîkatiyê bê û bi kirinê bê, wî ev daya nîşandin. Li ser wê re, wî xwestiya ku aramiyê bide parastin. ..

Ev deme ku em bahse wê dikin deme Selahadinê eyûbî, ku mirov ji kîjan aliyê ve lê binerê, mirov wê bibîne û fahm bike demeke teybet e. Pêşketina wê demê, pêşketineka civatî ya gelemper e. Lê di temenê pêşketina xalkbûnan de jî, pêşketinên mazin hene. Kurd, heta wê deme ku têde ola îslamê derketîya, bi pergali bi êzîdîtiyê re bi heman awayê û pergaliyê jîya ya. Piştî ku ola îslamê derdikeve, ji ber ku ola îslamê, wan nixê ku pêşketina û civat li dora wan gihiştîya hevdû esas digirê, êdî hatina wê ya li kurdistanê û pêşketina wê ji destpêka wê destpêdikê û pêş dikeve. Di wê deme ku ola Îslamê derdikeve û serwer dibe, hingî kurd, bi dewlet in. Di wê deme berî derketina îslamê de împaratoriya sasanîyan heya û ew weke împaratoriya he vbeş ya kurd û farsan a. Bi teybetî, nixê kurdan bêhtirî di wê de di temenê wê de hene. Minaq, nixê zerdeştîyê hwd, wê hebin. Piştî derketina Manî û hanîna wî ya hizrên xwe li ser zimên, wê temenekî li gor demê bide afirandin. ..

Manî, wê aqilekî civatî ê li gor demê wê bike ku bide afirandin û bêne ser ziman. Vê yekê, ew wê jî pêktîne. Ji deme derketina Manî û heta hatina deme derketina îslamê, mirov divêt ku weke demeke teybet bîne ser ziman. Di vê demê de, wê bi teybetî temenê cudabûnên mazin bèn avêtin. Kurd, çendî ku di deme Sasanîyan de bi xwe re û bi hebûna xwe re weke dewlet in û wilo dijîn jî, êdî kurd, wê tê nabînin. Împaratoriya Sasanîyan jî, bê ku piştgirî û alîkariya kurdan jê re hebe, wê nikaribê xwe li ser lingan bigrê. Bi vê yekê re, di deme ku kurd, di van deman de dikevina lêgerînekê de, êdî wê Rêveberîya Sasanîyan jî, êdî bikeve ber halînekê de. Wê bandûra wê, kê m bibê. Kurd, wê ne bi gelekî re, bi hatina aşîrên wan yên ku li herême rojhilatê kurdistanê, Xorasan, başûrê kurdistanê û hinek aşîrên ku li herême botanê ya ku bakûrê kurdistanê û başûr rojavayê kurdistanê dike nava xwe de ji wir jî, wê ji wan piştgirî hebe û wê temenê de wletê kurd ya bi navê "Şadadî" were avêtin û were avakirin. Ji xwe, herême Xorasanê, kurdên wê herêmê, bi serê xwe na û weke dewlet dijîn. Reêveberîya wan ya wê herêmê ku heya, mirov ji her aliyê ve bi navê xorasanê weke dewleteke hemdem ku hatî denezandin karê bêne ser ziman.

Ji xwe, piştî kurd, id nava xwe de dikevina nava hewldanên avakirina rêveberîya xwe ya dewletî de, êdî weke ku rêveberîya Sasanîyan ji bîr dikin. Bi wê re, êdî wilo zêde ti bandûra farsan jî, wê li herêmê ne menê. Lê tevî wê jî, divêt ku mirov bibêje ku hertimî li dijî herîşeke ji derve, weke herîşên împaratoriya roma ku li herêmê dibin, wê kurd û fars bi hev re li dijî bisekin in û ne hêlin ku ew li herêmê karibin, zêde pêş de herin. Kurdan, ji sadsale 7 û pê de, wê êdî hin bi hin temenê dewleteka wê karibin bikina cihê împaratoriya Sasanîyan de li herêmên xwe diavêjin. Demên navbera demên 951 û 1174 jî, weke demne wê yên zêr in. Ev dewlet, dewleta Şadadîyan a. Di vê demê de kurdên Ayarîdî û kakoyîdî li rojhilatê kurdistanê ku heta ku başûrê kurdistanê jî

pîranîya wê dike nava xwe de, lê xwediyê serwerî, serdestî û serbixwebûnaka mazin in. Kurdên Kekoyîdî, dewlet ava kirina û beşên wê bi rêxistin kirina û waraqa(pere)yên kirîn û firotinê jî çêkirina û bikar dihênin. Di deme Sasanîyan de Kavosakî hene û bi dewletî ku weke wê deme weke kakyîdîyan bi dewletî û bi qûdretka mazin dijîn hene. Keyê Kavosakî ê bi navê Kayûş bixwe jî di wê demê de hewl dide ku hemû êl û herêmên kurdan di bin dest û serdestîya qasra xwe lev bide li hevdû. Heta derekê jî, dikê jî. Sasanî, di dema wî de jî, ji bo wê kirina keyê kurd Kayûş (ji 'kayûş' re, kurkey yanî "prens" û ankû prensê kurd(kurkeyê kurd) hatîya gotin), li dijî kurdan dibina xwediyê helwestekê jî. Lê ji ber ku kurd hem li herêmên xwe û hem jî bi ramyarî xwe xwediyên serwerîyê na, di helwesta xwe de êdî zêde pêde naçin. Zanistên ku bi aslê kurd in, di wê demê de di dema Kurdên Kavosakî de jî dijîn û bandûra wî pirr mazin a. Manî, wê Zerdest, weke ku ji nû ve li gor demê bi aqil şîrove bike û bêne ser ziman. Çend kurd heta roja me jî, ji aliyê hin lêlokînvanna ve jî tê gotin ku gotina "kurdistan"ê, siltanê Salçûqî pêşî bi karhanîya jî, ku mirov hinekî bi lêkolînî li ser vê gotinê di tawihê û lédikolê, mirov dibîne ku di deme kurdên Kakoyîdî de jî, mirov dibîne ku wa tê bikarhanîn. Hingî, Sancar, weke bavê bixwe, li ser hasp hatîya der sînorê kurdistanê û gelek cih û warên ku wargehên jîyanê bûn, ji dîrokê birina, ew jî tê kurdistanê û li rojhilatê kurdistanê li sînorê dewletê kurdên Kakoyîdî diqalibê. Li wir, şerên mazin bi kurdan re dike. Piştê ji çend mirovên li dora dipirsê ku ew xalkê ku ew li ber wan şer dike kîna. Ew mirovên ku ew ji wan dipirsê jî, ew jî dibêjin ku "ew kurdîstanî na". Ew jî, tê gotin ku dibêje ku "ev kurdîstanî, çi şervanna mazin in". Bi vê gotina xwe re, ew gotina ku navê kurdîstane, ew ku dibihîzê, êdî bi wê rengê bi kar dihêne.

Lê di wê demê de, hêrîşên li herêmê jî, pirr hene. Li dijî, hemû hêrîşan, wê Şadadî, bi hêzeke mazin ava bibe û heta ku hinek herêmên qafqasya dike nava xwe de, wê bike bin serwerî, serdestî û desthilatdarîya xwe de. ..

Rêveberîya Şadadîyan, wê heta sadsale 9. min, wê ji wê demê hebûna xwe bide berdewam kirin. Wê hinekî piştî vê demê di sadsale 10. min de, kurd, rêveberîya wan ku êdî weke împaratoriyakê ya, wê rastî hêrîşên komên mogolan ku ji herêmên din ên wir de ên Asya tên wê were. Rêveberîya kurd ya Şadadîyan, navenda wê, bi teybetî rojhilatê kurdistanê ya û ji wê li dora xwe belav dibe û bi ber başûr û bakûrê kurdistanê de serwerî û desthilatdariya xwe mazin dike. Piştî hêrîşên mogolan re, rêveberîya Şadadîyan, wê êdî ji hêz bikeve. Wê ev hêrîş, ser dusadsalî li kurdistanê bidom in. Herîşên herî mazin yên ku li dewleta kurdan dibin, wê ji aliyê Sancar ve bibin. Ew herîşên wan, wê di ancama wan de rêveberîya kurdan ya Şadadîyan, ji hêz bikeve. Piştê wê weke ku valahîyak di rêveberîyê de li kurdistanê wê derkeve li holê. Êdî li ser wê wê valahiya ku tê xûyakirin, wê li herêmê botanê ku navenda wê herême Mayafarqînê ji xwe re weke paytaxt dihilbijêrê dewleteke nû ya kurd ava dibe. Ev dewleta nû ya ku ava dibe, dewletka din ya kurdan ya bi navê "Merwanî"

ya. Ev dewlet, wê naqabîna diclê û firatê ji xwe re esas bigirê. Piştgirîya mîrê bota ku li herêmê botanê weke dewlet dijî û ti hêz nediwêra herê bi ser wî de jî ji wê dewletê re hebû. Di wê navberê de li herêmê, ola îslamê derketiya û ola Îslamê, ji aliyê rêveberîya kurd ya Şadadî ve deme ku pêxemberê olê nemeyê dişêne, di deme ku neme wê digihijê wê, ew jê herê dike û rêya misilmantiyê dihilbijêrêne. Merwanî, ji destpêkê, weke rêveberî û dewlet kurd ya di deme îslamê de ya. Bi vê yekê re, di aslê xwe de, serokên wê, weke şah û xalîfê dijîn. Dem heta ku tê wê deme avabûna dewleta kurd a Merwanî, wê rêveberîya giştî ya Şadadîyan, wilo zêde bandûra wê nemêne. Wê bi nav û hebûna dewleta merwanîyan, wê Şadadîyan jî, êdî hinekî di herême xwe de weke ku di aramiyê de bijîn. Lê wê, ew jiyina wan zêde ne domê. Merwanî, bandûra wê, li herêmê mazin dibe. Bi teybetî, Merwanî, weke dewlet, ku ava dibe, wê di demeke kin de sînorê dewleteke derbas bike û ji herêmên kurdistanê ji yên botanê heta ku digihijê Şamê û hwd, wê li wanderan serdestiya xwe bide herêkirin. Ji aliyê din ve jî, wê bandûra rêveberîya Merwanîyan nehêle ku rêveberîya Şadadîyan bandûrê li ser herêmên xwe jî winda bikin. Bi vê yekê re, wê li herêmê bi kurdan re, temenekî mazin ê împaratorî wê biafirê. Piştî Avabûna dewleta Merwanîyan re, hatin û derketina Selahadinê Eyûbî, wê li ser vê temenê mazin bê. Ew, weke mirovekî bizane, wê karibê ji wê temenê û awayê pêşketinê sûd bigirê û wê bikarbêne. Selahadinê, ku tê ser rêveberiyê, wê sîronê rêveberîya bigihijê heta dewleta Memlûkan û Hebesîstan û Yemenê û hwd. Amê wî Şerkoh, wê Libnanê bike bin destê xwe de û wê desthilatdarîya xwe li ser ava bike. Ew jî, wê bi wê re, ji Selahadinê Eyûbî jî, wê ji wê rewşê sûdbigirê û heta misre kevn herê û wêderê bike bin desthilatdariya xwe de. Berî ku ew were û herê û serokfermanderiyê û şerkêşiyê ji şerê Ūrşelîmê re bike, wê demeke xwe li bi malbata xwe li Îskenderiya li ber wê bahre wê bi buhurêne. Piştî hatina seferan re, êdî ew pêşî di vegehîyê herême botanê û piştê ji wir bidest avakirina hêze xwe dike û ji wir dikeve rê de û diçê Ūrşelîmê.

Selahadinê Eyûbî, demên wî yên piştî serkevtina di vî şerî de, wê li kurdistanê bi teybetî li ber firatê bi buhur in. Malbata wî, li wir bicih a. Ji wir, bandûra wî, li cihanê îslamê pîrr heya. Piştî wî re, wê li kurdistanê deme xanadanîya Eyûbîyan(*), wê dest pê bike û wê ev xanadanîya ku temenê wê Salahadinê Eyûbî avêtîya, ne bin 400 salî re wê li kurdistanê xwediyê rêzanî, rêveberî û desthiladariyê bê. Teybetmendiyên xanadanîya Eyûbîyan, mirov

 (*)Gotina 'xanadana eyûbîyan' wê çendî têrê nekê ku ew rewş û pêşketina wan werên ser ziman jî wê, were bikarhanîn. Kurdistan wê heta wê demê wê, weke desthilatdarîyeka giştî a ku wê li bakûr û rojava wê merwanî û li başûr û rojhilat heta gelek herêmên qafqasya wê, şedadî wê ji kokekê wê li wê serdest bin û xwedî kontrol bin. Gelek nivîs û piştrûkên di derbarê dîroka dewletên kurd û kurdistanê ên wê demê wê, di çerçoveyeka desthilatdarîyêk giştî a cihanî û herêmî de wê bahsê bikin. Piştî Aliyê êsir wê, **El-hazradi** wê di berhema xwe ya bi navê "**dîroka dewleta kurd**" wê weke şîroveyek giştî a berhema Sbt bin el-Cawzi jî bê wê, di derbarê rengê pêşketinê de wê, dîmenekê wê karibê bide me di derbarê dîroka kurdistanê a wê demê û dewletîya wê ya wê demê de. Wê rengî dewletîtiya wan mazin û vekirî wê bide nişandin.

nikarê tenê weke teybetmeniyên xanadanên ji rêzê bêne ser ziman. Teybetmendiyên wê, di asta têgihîştin û zanîna hemdem ku weke ya deme me ya, li gor têgihîştina civatî pêş dikevin. Di xwe de û di nava xwe de rêveberî bi têgihîştin, pîrr pêşketîya. Rêveberîya xanadana Eyûbîyan, bi bandûr û desthilatdariya xwe re xwe bi hemû rêveberiyên din ên herêmî ên kurdan xwe daya herê kirin. Rêveberîya xanadanîya Eyûbîyan, ji şekl û awayê rêveberîyaka xanadanî Zêdetir, weke yê dewlete ka hemdem dijîn. Gelek, kirman, mizgeft, medresayên ku li herêmên botanê heskîfê ku hatina çêkirin di wê demê de bi destê wan hatina çêkirin. Rêveberîya xanadana Eyûbîyan, pîrr giringî daya perwerdekirinê. Ji ber vê yekê, her mizgefta ku çêkiriya têde cihê razanê û xwandinê ku mirov weke medresê lê binerê jî têde çêkirina.

Deme deme xanadanîya Eyûbîyan li Kurdistanê, weke deme pêşketî û li gor têgihîştinekê pêşketî divêt ku mirov wê bêne ser ziman. Di rêveberiyê û rêvebirinê de, selahadin, rêveberîyaka giştî li herêmê ku bi têgihîştinî wî adiland da ava kirin. Selahadinê Eyûbî, li herêmê û di îslamiyetê bixwe de jî demeke nû da vekirin. Divêt ku mirov vê yekê bi teybetî bibêje. Lê divêt ku ez vê yekê bibêjim ku Selahadinê Eyûbî, ew pêşketina li kurdistanê ya bi demên wê yê berê re jî esas girt di wê pêşxistina bidestê xwe de. Ew di derbarê nirx, dîrok û kevneşopîya xwe de, xwediyê zanîn û têgihîştinaka pêşketî bû. Bi vê yekê re, wî fahmkiribû ku li herêmê li gor wê çawa di demê de were jiyin. Hinek aliyên ku selahadin hem bi kirinên xwe re bê ku dabûbûn li berçav û hem jî ku wî bixwe bidev jî hanî bê ser ziman, hê jî li gor min baş û qanc ne hatina fahm kirin. Wî di aslê xwe de, fahmkiribû ku ji deme kalkîtiyê buhurina demeke nû ya civaktiyê bûya û bi wê re divêt ku çawa were jiyin. bi vê yekê re, wî weke asta giştî ya li sereke pergala ûmettiyê derxista li pêş. Bi vê yekê re, dadîtî bi kirin û gotinên xwe re pêşniyarkir weke ya rast. Di bin wê asta pergali ya giştî de jî, wê xalkên li herêmê wê çawa bi hev re bijîn, wî nêzîkatîya xwe dabû li berçav. Li Kurdistanê, di wê demê de jî, hê ez karim bêjim ku kurdên êzîdîtî û ên cihû jî hebûn. Lê li dijî wan, ti nêzîkatiyê wî çênebûna. Wî, bi hev re jiyin divêt ku çawa bibe, ew derxistîya li pêş. Di temenê nêzîkatîya olî de, wî nêzîkatîya xwe daya nişandin. Bi vê yekê re, hem xalk li gorî komîtîya civatîya xwe û hem jî bi cudahiyan xwe yê olî bin û yê din bin, çawa bijin bi hev re, di temenê wê pergaliya olî de, wî kiriya ku bide nişandin. Her kirinên xwe li dadiyê û ne li dijî wijdan bin, wî kiriya û daya kirin. Bi vê yekê re, mirov dibîne ku di kirin û gavavêtina wî de dadîtî û wijdan bi hev re bi awayekî vekirî derdikevina li berçav. Bi vê yekê re, ez divêt ku bibêjim ku wijdan bi wî re pi rr mazin li pêş a. Wijdan, bûna wê bixwe jî, li ser zanebûna mazin ava ya. Bi vê yekê re jî, ku mirov li keseyetîya wî bi zanebûna wî re lê dinerê, mirov fahm bike ku ew xwediyê zanebûn û pêşketina mazin ya di keseyetîya xwe de ya.

Ku mirov li pêşketin û pêşveçûna Selahadinê Eyûbî ya li di dema wî de ku lê dinerê, mirov, fahm dike ku wî rêya rastiyê pêşniyar kirîya. Selahadinê Eyûbî,

ew dema wî û pêşketina wê, heta roja me jî, li ser tê axiftin û bahse wî, dema wî û keseyetîya wî tê kirin. Lê divê ku ez careka din jî bibêjim ku hemû nivîsandinên di derbarê van hersê xalan ên di derbarê wî de, hê jî, muhtacê fahmkirinê na. Li gorî rastîya wî û têgihîştina wî û ya dema wî de, hê ne ew hatîya fahm kirin û ne jî keseyetîya wî hatîya fahm kirin. Bi teybetî, di dema ku li ser wî tê nivîsandin û bahse wî dihê kirin, weke xala sereke ya ku bi wî re û bi jîyane wî re bahse wê tê kirin, serefe wî ya li Qûdûsê ya. Di dema wî de, sefera xaçîya li Qûdûsê dibê û ew jî diçê û li dijî wî disekinê. Ew serkevtina wî, heta roja me jî, hê bi nav û bandûra xwe re jê tê axivîn.

Ya rastî, ez wilo fahm dikim ku hewceyî pê heya, vê beşa jîyane wî, divê ku mir ov bi teybetî hildê li dest û bêne ser ziman. Li ser wê beşê û şerê wî yê bi xaçîyan re ê li Qûdûsê, divê ku mirov bi teybetî hildê li dest û fahm bike. Ev yek, ji bo ku hem ew bi awayekî rast û pak were fahm kirin pêwîstî pê heya û hem jî ji bo ku derfet ji fahmên şaş û xelat re newê dayîn. Ew sefera wî, pêdivî û pêwîstî pê heya ku bi serê xwe were fahm kirin. Berî ku em bi buhurîna hanîna xwe ya li ser ziman ya li ser wê dema Selahadînê Eyûbî, hewceyî pê heya ku mirov aliyekî wî yê din jî di vir de bi teybetî bi gotinekê jî bê bifahmî û vekirî bêne ser ziman. Ew jî, ev a, ku Selahadînê Eyûbî, nêzîkatîya wî ya teybet a. Ku mirov wê nêzîkatîya wî fahm nekê û di wê çerçovê de hewl nedê ku wî fahm bike, mirov wê bi awayekî rast wê fahm nekê. Emê li jêr bi teybetî li ser bisekin in, lê li vir bi gotinekê jî bê, em bibêjim ku Selahadînê Eyûbî, di temenê nêzîkatîya xwe ya ku weke peymanaka di nava gel û xalkan de ku mirov divê ku wê bixwêne, divê ku mirov lê binerê û wî fahm bike. Wê hing î, di destpêkê de ew baş were fahm kirin. ...

Dema Selahadînê Eyûbî, weke demeka teybet a. Ew dema wî, ji aliyê desthilatdarîyê ve kurd, li herêmên xwe xwedyê serdestî, serwerî û desthilatdarîyên xwe yên ku bi deh salan ew didom in a. Bi wê yekê re, mirov karê bibêje ku ew di herêmên xwe xwe xwedyê rêzanîyaka mazin ya bi xwe re na ji xwe re û ji dora xwe re. Lê divê ku mirov hinekî çavekî li demên berî wî jî bixê. Bi teybetî, li Kurdistanê, di wê demê de, du navendên herî giring û bi hêz hene. Yek ku weke mîreteyeka ku hê ji dema Medîya maya rojhilatê kurdistanê ya. Ya din jî bi teybetî herêma botanê ya ku hema bêja başûr rojavayê kurdistanê hemûçkî jî dike nave xwe de ya. Kurd, bi xwe re xwedyê pergaliya xwe giştî ya bi yek-xwûdayî na. Temenê wê bi civat û kevneşopiyên xwe re diafirênin û dayimî wê bi wan re didina domandin. Lê divê ku ez bibêjim ku rojhilatê kurdistanê û herêma botanê ku ez weke bakûrê kurdistanê jî bi nav bikim, bi awayê pêşketina xwe ve j î, xwedyê hin teybetmendî û xosletên ku mirov wan bi teneserê xwe tenê karê bi wan re bêne ser ziman in. Teybetmendî û xosletên herêma botanê, ku hê ji dema Gûtîyan ve di domên bi pêşketina xwe ve diudom hene. Piştî dema medîya, wê li rojhilatê kurdistanê, çend mirovên ku bi aqilê xwe re wê di demên piştre jî, werina ser ziman û wê bi aqilê ku wan

hanîya ser ziman re wê pêşvaniya wan bidomê tên û diçin. Piştî Zerdeşt re wê Manî û Mezdek werin û herin. Ev herdû jî kurd bûna û piştî xwe re, di asta pêxemberan de hatîna pêşwazî kirin. Wilo jî, hatîna dîtin. Rengê pêşketina di hizirên wan de, bi teybetî, ez karim bêjim ku wê di demên piştî wan re wê werina fahm kirin. Piştî Manî re wê Mezdek were û hizirên xwe bêne ser ziman û wê li dora xwe civata xwe bi afirêne. Piştî Mezdek re jî, wê Babek were ku ew jî kurdek bûya. Babek jî, hizirên wî, weke yê Mezdek û Manî bûya. Di şop û kevneşopîya wan de dimeşê.

Bi vê rengê, derketin û pêşketin ên ku di bin re, wê rojhilatê kurdistanê şekl û awayê xwe yê pêşketinê bistêne. Li ser van mirovên mazin ên ku hatina û çûna re wê awayê pêşketina xwe dîyar bike. Bi vê yekê re, weke ku di dema Sasanîya de ku ji sadsalên sêyemin û bi vir de, wê xanadanên kurd ên ku wê bi demê re bina dewlet û bigihijîna asta împaratoriyê ên weke Kavuşakîyan(226–380), bi rêzê Xanadana kirmaşan ku navende wê herême kirmaşanê bû û di sadsala duyemîn, sêyemin û hinekî jî di çaremin de jîyan, Sadaqîyan(770 – 827), Aşanîyan(912–961), Anazîdî(990–1116), Rewandî(Bi navê "rawwadî" jê tên bi navkirin, 955–1071), Kakoyîdî(1008–1051) û hwd hene û tên û diçin. Lê çend ku nav hatibê gûharîn jî, xat û kevneşopî yek a. Bi xatî û kevneşopî, wê rêveberîya kurdan bi vî rengî li herêmê wê hertimî wê hebe. Dem û dewleta Şadadîyan jî, yek ji wan dem û dewlatan a. Şadadî jî, wê di nava salên 951 û 1174 û herin. Ev xanadan û ankû mîrgehên kurdan ku dewlet jî ava kirina, ku mirov di nava wan de hê karê gelek navên din ên bi vî rengê û dema wan re bêne ser ziman, di xate dîrokî de di rastîyekê de meşîna.

Beremberî wê, li herême botanê yanî li ber diclê û firatê jî, wê dewlet û desthilatdarîya kurdan bi bînavber wê hebûna xwe bide domandin. Berî zayînê, wê ji dema Gûtîyan û bi vir de ku dem bi dem bi navê "desthilatdarîya kurmanca"n jî were bi navkirin wê hebe. Berî zayînê bi navê "gord" jî hatîya bi navkirin. Ev bi navkirin, di dora salên 1500 heta ku dema Medîya jî dibê. Ji ber diclê heta ku tê û digihijê ber ber çiyayên Zagrosan, wê xwediyê rêveberîyaka mazin ya bi desthilatdarî bin li herêmê. Piştî jî, wê bi domê. Dem bi dem, tenê nav guharîya, lê nîrx û kevneşopî û xat ne guharîya. Ji wê demê de heta ku dem tene demên piştî zayînê, wan demên ku wê deme Salahadîne Eyûbî, bi vî rengî, dem bi dem, demên pêşketinê bînavber domîya na.

Rojhilatê kurdistanê, bi xata xwe ya pêşketinê re bi demê de, wê cûdabûnekê ji ya herêmên din ên kurdistanê bi xwe re bêne. Sedemên vê jî bi dîroka wê ve girêdayî na. Di serî de, ev herêm, berî zayînê jî û piştî zayînê jî, di wan demên derketina Manî û Mezdek de jî, wê li ser wê xata Zerdeştîtiyê bimeş in. Rojhilat, dema ku bi vî rengî pêşve ggavên xwe diavêtin, wê bakûrê kurdistanê ku navenda wê herême botanê û biteybetê ber diclê ya, wê di awayekî din ên pêşketinê de bi rê ve herin. Piştî dema Medîya, wê Rojhilat, êdî wê navendîtiya xwe bide domandin. Lê navendîdîtiya herême botanê û bi teybetî jî ber diclê, wê

bi dîrok û mejûya xwe ve diçêt demên berî zayînê ta dema jiyîna dema Nebî Nuh. Bi vê yekê re, wê ne tenê, weke navendeka ji rêzê jî bê, wê weke navendeka olî û wê xata olî jî bê.

Ew xata olî ya ku em bahse wê dikin, vê hertimî wê herêmê weke navendeka pîroz bipolarêzê. Selahadinê Eyûbî, ev xata dîrokî ya olî dizanî û di derbarê wê de xwediyê zanebûnaka mazin jî bû. Li ser wê xatê de bûya xwediyê bandûr û pêşketin. Selahadinê Eyûbî, divê ku mirov wî bi teybetî, weke ne weke rêveberê bêne ser ziman. Divêt ku mirov wî weke serokekî civatî yê stretejîkî fahm bike û bêne ser ziman. Di wê temenê de, fahmkirina wî ya di derbarê wî de, wê mirov bigihijêne rastiyên demê yên hizrî û kevneşopî ên ku li ser wan re dem pêş dikeve û dîrok tê nivîsandin. Ev hêzîya kurdan ya li herêmên xwe, ku misilmantî derdikeve li holê, wan bike hêzeka mazin ya pîr giring ya di olê de. Bi teybetî, weke ku di navberê de di vir de bibêjim ku Bahlûl û birayê wî xareşîdê ku bûna xalife jî li ser serê Abasîyan, bi aslê xwe kurd bûna. Bandûra Bahlûl, ji ya birayê wî Xarû Reşîd, zêdetir di nava kurdan de bûya. Piştî wan re, weke ku di qasra Abasîyan de derba hatibê kirin, rêveberî hatîya û guharîya. Ji rengê awayê pêşketina rêveberîya Abasîyan ya piştî de, mirov vê yekê fahm dike. Vê gotina ku me got ya ku "mirov fahm dike ku weke ku derbeyek li qasrê bûya", awayê pêşketinê ê demên piştî de desthilatdarîya Abasîyan bi me didina gotin.

Piştî hatina Ola îslamê û piştî de, wê êdî piştî deme "asrî-saadetê(*)" ya dema pêxemberê mazin Hz. Mihemed, êdî piştî de wê şerên desthilatdariyê wê di nava rêveberîyê olê bixwe de jî bidom in. Bûna Şerê kerbeleyê û bi wê re derketina mezhebê olê ê bi navê Şîtiyê û piştî de duqatbûna di nava rêveberî û cihane îslamê de ku bû, wê bi xwe re, wê rengê rojhilatê kurdistanê ê ku ji dema Medîya maya ê bi farisan û kurdan bi hev re ku pêşketîya, wê ji xwe re bike bingeh û pêş bikeve. Ji xwe, berî hingî, Manî û Mezdek jî, hem di nava kurdan de jî û hem jî di nava farisan de jî, weke du mirovên pîroz ên pêxember jî hatîna pêşwazî kirin û hatina derxistin li pêş û rêz û hûmet ji wan re hatîya girtin. Bi vê yekê re, di aslê xwe de, şîtiya ku di dema pêşî de derket, afirî û bû, bandûra têgihîştina Zerdeştîyê û bi wî re ya Manî û Mezdek jî têde bicih bûbû. Bi vê yekê re, rengê wê cûdabû bû. Rojhilatê kurdistanê jî, navende wê pêşketina olî bû. Rojhilatê kurdistanê di dema Medîya de bi Zerdeşt re jî bûbû navend, piştî de jî di dema Manî de bû navend û piştî de bi Mezdek re jî bûbû navend. Manî jî, hizrên xwe yên ku di xata Zedeştîyê de hanîbûn ser ziman, bi teybetî bandûra wan li rojhilat û başûrê kurdistanê pîr mazin bûn. Bi vê yekê re, êdî ev herêm, bi vê xata pêşketinê û awayê wê re bû navendeka mazin ya giring. Bakûrê kurdistanê jî, çend ku bandûra van Zerdeşt jî, Manî jî û Mezdek jî hebûn jî, lê di demeên piştî zayînê û bi teybetî jî di demên îslemetîyê de yên ku derketina li

(*)Wê navê dema destpêkê a îslamê ku wê di wê de wê Hz. Mihemed wê bijî bê. Weke demeka aşî û aramiyê jî wê bê bi navkirin. Ev dem wê bi mirina Hz. Mihemed re wê dawî li wê were.

Pêş, ew xata binirx ya Bi nebî Nûh re û piştî re ku bi Birehim Xelîl re afirîbû derketibû li pêş û awayê xwe dabûbû awayê pêşketinê. Selahadinê Eyûbî, li wê herêmê li Herême botanê mazin dibê. Bi wê re, bi wê têgihîştinê mazin dibê û derdikeve li pêş.

Piştî ku Îslemîyet derket, êdî piştî şerê li kerbeleyê re, di cihane îslamê de du navendên giring ên olî ên ku xalîfetîya xwe jî denezendin afirîn. Yek, bi navendî bi kurdên başûr û rojhilatê kurdistanê farisan re bûbû Baxda. Rêveberîya din jî ku ji Şamê heta ku digihîşt nîvgirava araba û Mekke û Medîne ku lê serdest bû, rêveberîya Sûnnî ava bû. Piştî ku herdû rêveberî ava bûn jî, piştê bi hev re ketina şer de. Seferên ku misilmanên Sûnnî li yên şîî kirin û şerên ku misilmanên şîî ên ku bi misilmanên sûnnê re kirin, wê mohra xwe li dîroka îslamîyetê ya wê demê bide. Bi vê yekê re, ji binî ve duqatbûn afirî bû. Ku mirov vê duqatbûna ku ji binî ve baş û qanc fahm nekê, mirov wê êdî wê hewldana Selahadinê Eyûbî ya ku wî di xwest ku cihane îslamê bike yek û çû bi ser Baxdayê de fahm nekê. Armanca Selahadinê Eyûbî, ne ew bû ku şerekî bike. Armanca wî ya pêş û sereke ew bû ku yekbûn û danûstandina di nava cihane îslamê de ava bike. Wî, denezandibû ku nirxên ku şîîtiyê ji avakiribûn ên cihanê îslamê bûn. Bi vê yekê re, wî xwestibû ku vê yekê bide fahm kirin. Ev hewldana wî, di dema wî de, di nava zaneyan de jî tê ser ziman û ser nivîsîn jî dibê. Bi wê yekê re, xalîfetîya Selahadinê Eyûbî jî tê herê kirin. Selahadin, ew mirov bû ku hem ji aliyê misilmanên ti mezhebên olî ên ku heta wê demê afirîbûn, mezhebên weke malîkî, hembelî, Şafîî, Şîî û hwd ku di wê demê de bandûra wan jî mazin hebû, ew red ne kiribûn. Hemû alîyan ew herê kiribûn. Bi wê yekê re, ez karim bibêjim ku wî cihane îslamê kiribû yek. Piştî Pêxemberê mazin Hz. Mihemed re, weke serekekî mazin ên îslamê ên herî mazin ew derketibû.

Selahadinê Eyûbî, serokatîya hişî û aqilî kir. Mirov, nikarê, wî tenê weke serokfermanderekî bêne ser ziman. Ku mirov ji vî aliyê ve wî bêne ser ziman, wê tenê ji aliyekî ve ew were ser ziman. Lê ew ne hemû aliyên xwe ve were ser ziman. Teybetmendîya wî, bi teybetî, ji aliyê aqilê wî ve derdikeve li pêş.

Bi vê yekê, divê ku mirov li nêzîkatîya wî ya li Qûdûsê jî binerê. Ew çû bi ser Qûdûsê de û pêşîya hemû seferên ku hatina bi ser de girt. Piştî wê serkevîna wî re, piştê jî, ku çend hewldanên biçûk bûn jî, lê êdî temenê serkevîna jî bo wan nemabû. Selahadinê Eyûbî, bi teybetî, wî giringîya Qûdûsê dizanî. Bi vê yekê re, ew dema ku çûbû bû bi ser wir dem, di serî de wî şerê bi hêzên ku hatina bi ser wir de ku wir bikina bin destê xwe re kiribû. Wekî din jî, li Qûdûsê, di wê demê de jî, ji herçar olên mazin jî, mirov û malbat li wir dijîn. Wî, peymanaka di dema ku ew li wir bû de di nava hemûyan de da çêkirin. Herkesek, wê malên wê were parastin. Wê ti kesek li ti kesekî tûndûtûjîyê neke. Bi vê yekê, di dema ku aramî da çêkirin û peyman da çêkirin, piştê, ew ji Qûdûsê di vegehîhê û tê Rehayê. Li wir êdî dimêne. Piştê jî, di buhurê Şamê.

Selahadinê Eyûbî, ku mirov wê dema wî baş û qanc fahm nekê, mirov wê êdî nikaribê, bi tememî, wî jî û tevgerên wî jî fahm bike û bi wate bike. Wî, nirxên civatî yên komên civatê red û înkâr nekirin. Wê bi nêzîkatîyaka ku hemûyan bi hev re bi rêz himbêz dike pêşwazî dike. Bi vê yekê jî, ew ji nêzîkatîya bi zanebûn biewla bû. Ji ber wê ewlabûna wî bû ku di dema ku ket ber zikratan de şîretên li ser mafî û dadîyê li yên li dora kirin û weke gotina xwe ya dawîyê gota wan ku "di deme ku ez mirim, bi min re şûrê min jî bikina tirba min de, da qana şahîdîya min bi min re li cem xwûdê bike." Ev gotina wî ku mirov wê bi nêzîkatîya wî re şîrove dike, mirov dibîne ku ew ji kirinên xwe hertimî bi ewla bûya û ne hişîya ku xelatîyan di jîyane xwe de bike. Wekî din, ev gotina wî, tiştêkî din jî dide berçav. Ew jî, ew a ku ew di derbarê kirin û nêzîkatîyên xwe de bi zanebûn a û bi zanebûn gav a xwe diavêje.

Selahadinê Eyûbî, di dema ku mirov ew hanî ser ziman, divê ku mirov bi teybetî têgihîştina wî jî bi wî re û bi dema wî re fahm bike. Bi wê re, wê hingî, ew bi rastî û pakî were fahmkirin. Di rastiyê de, divê ku mirov fahm bike ku Selahadinê Eyûbî, mirovekî ku bikevneşop bû. Bi wê yekê, ew yekî ku wî xwe bi di wê kevneşopîya ku ew jê hatibû wî xwe dabûbû herê kirin. Êdî bi vê yekê, navê wî derketibû bû. ew hatibû naskirin. Bi vê yekê, êdî wî karîbû ku li Kurdistanê di hundurê çend rojan de artişên bi deh hezaran ava bike. Selahadinê Eyûbî, bi teybetî ji bo wî mirov divêt ku bibêje ku wî hêza xwe ji zanebûna xwe digirt. Ew, di zanebûna xwe de ji xwe jî yekî ku bi ewla bû. Bi wê yekê re, wî xwe dabûbû herê kirin.

Selahadinê Eyûbî, Bixwe jî, divê ku ez bibêjim ku malbate wî ji kurdên aliyê rojhilatê kurdistanê bûn. Lê ew aşîra wan rawwadî, weke aşîraka pîrr çengî bû. Di demê de, li gelek herêmên kurdistanê belav bûbûn. Li qasra Mîr Zengî jî demeke ma ya. Li wir, li pirtûkxaneyaya li qasra Mîr Zengî ku bahse wê dihê têt gotin ku bi deh hezaran pirtûk tede hebûna, ji wê jî sûd digirê. Selahadîn, bi vê yekê, di dema ku mazin dibê û piştire ku di buhurê bakûrê kurdistanê. Kalkê wî Şadî Ber Firatê ji Reheya(*) heta ku digihîşt ber Çemê Amedê û hwd, lê belav bûbûn. Aşîra ku kurd ya ku Dewleta Merwanîyan Avakir ya Merwan bixwe jî, çengek ji wê aşîra wan bûya. Lê di demê de hem zêdebûna û hem jî mazin û bi hêz bûna.

Di vir de, di temenê vê belavbûna vê aşîra kurd de ez divê ku vê jî bibêjim. Ev aşîra kurd, çengên wê yên ku li Başûr û rojhilatê kurdistanê jî bûn. Bi nirxa Şîitîyê jî jîya na. Bi vê yekê, wan hertimî, di nava xwe de têgihîştinên xwe yên olî di nava xwe de nekirina temenê dubendîyan û xûsûmetan û li dijî hevdu ne sekinî na. Hertimî rêzek ji hevdu re girtina. Bi hevdu re karîna bi rêz û hûrmet

 (*)Reha bajarekê kurdistanê ê bi dîrok û mejuya xwe ve pîrr kevn a. Ji aliyê olî ve jî wê, pîrr zêde wê, ev herêm wê li pêş bê. Tê gotin Birehim xelîl ku wê weke "kalkê hersê olên semewî jî were dîtî li wir bûya. Di dîrokê de wê, ev herêm wê, weke herêmeka ku wê navend bê ji pêşveçûnên olî û şariûştanî re. Lêkolînên li xirabreşkê wê tenê wê, aliyekê ku wê ji van herdû aliyên ve bide nîşandin bê.

bijîyîn. Bi teybetî, di vir de, ez divê ku vê yekê jî bibêjim, ku kurd, di nava xwe de, xal û destûrên xwe yên kevneşopî ên ku di serê wan de pirr zelal bûn û safî bûn, bi wan jîyana û nêzîkatî li hevdû kirina. Bi wan xal û destûran, êdî rêz û hûrmet jî nîşanî nirxên di nava xwe ên cûda jî dana. Kurdên herême botanê ên ku ne bi şîitîyê mazinbûna karîna ku herîna nava civatên kurdên ku bi nirxên ku bi nirxên şîitîyê mazinbûna û hizrên xwe ji hevdû re bênina ser ziman. Ev yek, ji wan re di nava wan de nebûya pirsgirêk. Bi vê yekê re, di nava wan de, ti carî h izrên olî nebûna sedema tûndûtûjîtîyê. Gotinaka ku wan di civatên xwe de hertimî pirr ji hevdû re dihanîn ser ziman hebû. Ew jî, ev bû ku "hertimî bi aqil û zane" axiftin û gavavêtin bûn. Di nav civate wan de gotinên pîr û kalên wan hertimî li pêş bûna. Di wan deman de û di demên piştre jî, di gelek awa û aliyan de ji wê bi awayekî baş sûd ji girtina. Minaq, bi vê rengê ku di nava de bi cudahîyên xwe re jî karîbûn bi hev re têkiliyê deynin û hevdû fahm bikin.

Selahadînê Eyûbî, lê ez karim bêjim ku wê jîyane xwe ya birêzanî li herême botanê buhurand. Li wir, bi teybetî, li wir mazin dibin. Li herêmê, di nava aşîrên ku hene de, levkirinê dikin û bi wê yekê re hêzeka mazin derdixina li holê. Hem di dema Selahadînê Eyûbî de û hem jî piştre jî, wê Reha yanî ber Firatê, wê ji wê malbat û xanadana wî ya ku bi sadsalan wê desthilatdarîtîyê li kurdistanê bike wê ji xwe re bike navend. Di aslê xwe de, Reha, di wê demê de, weke navendeka stretejîkî jî bû. Li wir, yê ku serdest bana, karîbûn ku bi bandûr û serdestîya xwe êdî xwe bigihêjina Şamê û ji wir jî bi buhurênin. Selahadînê Eyûbî, di farqa vê yekê de bû. Di dema wî de, ew herêm ku ji reha û ber Firatê heta ku digihişt Şamê, weke navendeka giring ya olî jî bû. Rêveberî û desthilatdarîya Emewîyan jî li wir pirr mazin pêşket. Şam, piştre weke navendeka mazin ya şariştanî jî pêşket. Şam, piştî derketina Mezhebê Şîî hê bêhtir biqadirtir bû. Ji ber ku dihat bawer kirin ku wê Mehdi li wir li cihê ku mizgevtî Emewîyan hatîya çêkirin, wê careka din were ser rûyê ardê. Piştre, wekî din jî, di hat bawer kirin ku wê Nebî İsa bixwe jî, wê piştî ku ji dunyê çû, wê careka din biheta dunyê û wê ew jî li wir careka din bi heta ser rûyê ardê. Bi vê yekê re, êdî piştre, pêşket û navê wê mazin bû.

Piştî Selahadînê Eyûbî re, xanadanîya wî ya ku ku ava bûbû ku Reha ji xwe re kiribû navend, ji wir, bandûra xwe hem li kurdistanê û hem jî li cihane îslamê domand. Reha, cih û warekî ku navê wê hertimî bi pîrozî jî hatibû ser ziman bû. Reha, weke "male Birehim Xalîl" jî dihate nasîn. Di nava kurdan de jî ew bawerî hebû ku Birehim Xalîl bixwe jî ji Zûrîyete Nebî Nûh bûya û kurd bûya. Ev, bi bawerî, hete vê roja me jî tê ziman. Li ser temenê mazinbûna Selahadînê Eyûbî, ku mirov gotinekê bibêje, mirov wê karibê vê gotinê bibêje. Weke xala pêşî ku mirov bêne ser ziman, Selahadînê Eyûbî kurd bûya û wî xwe di nava kurdan bi têngiştina olî jî û ya civatî ya kevneşopî jî daya herê kirin. Weke xalaka din jî ku mirov bêne ser ziman, bi zanebûna wî re ya. Ew, di derbarê dîrokê de xwediyê zanebûn bûya û wî têngiştina olî bi nirxên di nava kurdan de

ku bicih in ên olî şîrove kiriya û revakirîya û hanîya ser ziman. Kurd, hinekî jî, evîndarê kevneşopîyên xwe bûna. Wan kevneşopîyên xwe, dem bi dem weke rûmetê xwe dîtina û ji bo wan çûna mirinê jî. Weke ku heta roja me jî di nava wan de tê gotin, "wan, bi kevneşopîyên xwe di demê de xwe naskirina." Selahadinê Eyûbî, bi vê jî xwe daya herê kirin. Weke gotinaka teybet, divê ku ez bibêjim ku li wê herême botanê ku nave Dicle û firatê digirê nava xwe, yê ku xwe li wir dayî herê kirin bi xalkê, wê êdî karîba ku xwe hemû herêm ên din ên kurdan jî bidina herê kirin. Ew herêkirina li vê herêmê ya ji bo mirov, weke asta bû û xwediyê astekê jî bû ji bo mirov. Selahadinê Eyûbî, wî di nava cihane Îslamê de yekbûneka mazin ya olî di demê de afirand. Bi vê yekê re, wî navê xwe li dîrokê da nivîsandin. Ku mirov ji kîjan aliyî ve nêzîkî temenê mazinbûna Selahadinê Eyûbî bibe, mirov ku ew xalkê ku ew jê hatîya yanî kurda, ew xwe dane herê ya wî ya bi wan, ku mirov wê bi wê neyêne ser ziman. mirov wê nikaribê, wî fahm bike. Di wê demê de jî kurdistan, weke navendeka herêmî bû. Bi nîrxî, gelek nîrxên ku berî ola îslamê ku di ola xîrîstîyanê de di temenê de cih girtina ji vê herêmê bûna. Her weha, heman di îslamê de jî bûya. Ji ber vê yekê, divê ku ez bibêjim ku di pêşketina îslamê bixwe de jî, kurdistanê bi vê yekê û rengê bûya cih û warekî giring ê dîrokî di olê îslamê de jî. Li Ber Diclê li Cizîra bota, ku weke cih û warê nebî Nûh tê zanîn û Reheya ku weke cih û warê Birehim Xelîl tê zanîn, dû nîrxên pîroz ên di îslamê de jî bûna. Ew mazinbûn û pîrozîya kurdistanê bixwe jî, bi Selahadinê Eyûbî re xwe daya li rû.

Piştî serkevtina Selahadin li qûdûsê pêşketina dewleta eyûbîyan li kurdistanê û pêşketina wê

Li ser desthilatdarîya Eyûbîyan nivîsandin, ji her demê zêdetir, ji bo dema wan û pêşketinên piştî wan ku heta dema tîn jîyîn bo fahm kirina wan jî giring a. Gelek pêşketinên desthilatdarî li herêmê ku bi olî bin û rêveberî û hwd bin, Eyûbîyan temenê wan avêt û piştî wan re ew pêşketina ku wan di van waran de çêkirin, weke referans pêşketinên piştî jî da kifşkirin. Tevî ku ev rastî wusa ya jî, ku weke gotinaka vajî vê em bibêjin ku hê jî li gorî rastîya xwe û bi rastî rengê desthilatdarîya Eyûbîyan bi başî û rastî ne hatîya fahm kirin. heçiyê ku li ser hizir hanîna li ser ziman, li gorî nêzîkatîyekê hanîna ser ziman. Lê awayê pêşketinê ê ku eyûbîyan di olê de dayî rûniştandin jî, hin beşna wê hatina dîtî û domandin. Lê wekî din jî, ew awayê wê yê pêşketinê, ne hatîya fahm kirin.

Ku Î ro, li ser axa Sûrî, hem sûnnî, şafîî, Elewî, û ji olên din ên weke êzîdîtîyê, xiristîyanîyet(di zimanê kurdî de navê xiristîyanîyetê bi navê "filehî" heya.)ê, cihûtîyê û hwd ku hê lê dijîn, hinekî jî, ev bi sayaserê pêşketina desthilatdarîya Eyûbîyan a. Ola Filehiyê, ji dema Nebî Îsa û heta wê demê pêşketibû. Cihûtî jî, bi teybetî, li Kurdistanê temenê xwe dabû avêtin û pêşketibû. Keyaniya kurdistanê, destpêka pêşketina wê ku ji sadsale dawiyê ya berî zayîne û pêde, ku hin bi hin û dem bi dem pêşketina xwe dabû çê kirin ya bi nav "keyaniya

Hêzewan" bû. Vê keyaniyê care pêşî, ola Cihûtiyê jî bi awayekî fermî di nava xwe de dabû bû nasîn. Di dîrokê de, navê vê keyaniya kurdistanê, bi navê "Adîbanê" jî tê nasîn. Serdema wê ya Herî zêde ku weke serdema zêr were dîtin ji sadsale yekemin û heta sadsale duyemin yên piştî zayînê na. Navenda wê keyaniya kurdistanê jî, herêma başûrê kurdistanê a hewlêrê bû. Navê "Adîbane", li herêma botanê, heta roja me jî di nava xalkê de tê ser ziman di çîrok û vebêjînên wan ên di bidevkî de. Pêşveçûnên bi vî rengî weke "keyaniyan Hezewa" û li rojhilatê kurdistanê pêşveçûnên weke "desthilatdariya Keyûş" ku ji sadsale 2'min û 3'min û pêde di dema Sasanîyan de weke desthilatdariyeka kurd ya din ya giring ku mirov dikarê werêne ser ziman in. Ev desthilatdariyên kurdistanî, wê temenekî mazin bidina afirandin ji pêşveçûnên piştre jî. ..

Kurdên Keyûşî(*), Zerdeshtî na û hizrên Manî, wê herî zêde di qasra wan de xwe bi wate bide kirin. Heta ku dem tê dewletên kurd ên dewleta Eyûrdî û dewleta kekoyîdîyan û hwd, wê pêşketineka mazin biafirê. Piştre ku Îslemiyet derket û hat, êdî piştre wê herêm, weke ku ji nû ve êdî were bi rêxistinkirin bi desthilatdarî. Desthilatdariyên kurd ên eyerîdîyan û ên kekoyîdîyan, wê temenekî bidina afirandin. Lê ne tenê kurd, wê desthilatdariyên weke desthilatdariya Abasiyan ku pêş dikevin jî, wê ji wan sûdwergerin. Di demên ku wê destpêka desthilatdariya Şadadîyan têde were destpêkirin, ev desthilatdar li van herêmên kurdan serdest in û wê temen ji wê re bi heyîna xwe re biafirênin. Şadadî, xate wan ya desthilatdarî, wê pêşketina desthilatdariya Merwaniyan bike berde wama xwe de û bi wê re û li ser wê re heta ku ji destpêka wê tê dema desthilatdariya Eyûbîyan, wê li kurdistanê, weke ku xateka desthilatê ku bêî ku navberî û qûtbûn û qatbûn ketibê navberê de wê xwe bide domandin. Li ser wê xate re, divê ku mirov bahse desthilatdariya Eyûbîyan bike. Her wusa, pêvajoya desthilatdariya Eyûbîyan piştî pêvajoyên desthilatdariyên ên Şadadîyan û merwanîyan, weke pêvajoyaka sêyemin ya ku li gorî demê xwe êdî daye pêşxistin û afirandin a. Desthilatdariya Eyûbîyan, weke ancamaka wa ya herî giring jî ku mirov bibîne û herê bike û li vir bêne ser ziman, ew a ku wan kirîya ku cûdahiyên olî û ên mezhebî ku karibin hevdû li herêmê herê bikin a. Mezhebîtî di nêzîkatîya Eyûbîyan û bi teybetî ya Selahadinê Eyûbî de bi heman rengê tûne ya: Komên civate kurd ên weke Êzîdî û hwd jî, piştre karîna ku xwe bi rengê bawerîya xwe bijîn û bidina **jîyandin**. Li

 (*)Navê keyûş wê, ji navê kurkeyekê kurd ê di dema sasanîyan de bê. Wê keyûş wê derkeve li holê û wê bi seferêka xwe serdestkirinê a li giştîya kurdistanê dikê wê serdestîya xwe wê çê bikê. Wê, herêmên hemû kurdistanê ên demê wê bikê bin dest û kontrola xwe de. Wê piştre wê, li ser wê re wê, bi rêveberîya sasanîyan re wê, levkirinê wê çêbikê. Wê bi wê levkirinê wê, di nava sasanîyan de wê rêveberîya giştî a kurdistanî wê misogerbikê. Wê Mitrayî û ankû abgaarî, zerdeshtî, mecûsî û hwd wê, hemû komên civakî ên kurdistanî wê li rex wî bisekin in û wê, alikariya xwe bidinê de. Wê di temenê serkevîna wî de wê ev hebê. Piştî serokê kurd Melon ku wê kurdistanê ji bin metingerîya artişên iskender rizgarbikê wê, keyûş wê, weke serokê dema xwe ê bi hêz û xort wê bi wê rengê wê derkeve li holê di wê demê de.

vir, ya ku mirov bi vê nêzîkatîyê re kifş dike, di temenê nêzîkatîyeka desthilatdarî ku hemû reng û bawerîyan û awayên ên mezhebî bin û olî hwd, ku dikê nava xwe de û weke hevdû nêzî wan dibê, mirov bi wan re kifş dike. Di temenê vê nêzîkatîyê de, divê ku mirov li ser kevneşopîyê rawastihê û fahm bike. Ji ber ku kevneşopî, weke astaka bilind ku hemû cûreyên bawerî û olî dikirina nava xwe de bû. Di rêveberîyê û nêzîkatîya wê de bi wê kevneşopîyê re mîr û qasra wî li pêş bûya. Lê bi olê û bawerîyê re jî şêx û dergeha wî li pêş bûya. . .

Di vê temenê de, Selahadin bixwe jî, di dema xwe de, ji dêla ku di temenê mezhebîyêkê de bibe xwediyê nêzîkatîyê, di temenê olê de bûya xwediyê nêzîkatîyêkê ku di wê nêzîkatîya wî de, hemû cihêrengîyên olî, mezhebî û hwd, ku xwe têde dîtina û ku karîna ku bijîn. Hinekî jî ya weke pêşketinaka mazin ku weke ancama pêşketina Eyûbîyan li herêmê fahm bikin ev a.

Li Aliyekî din jî, hertimî li ser olê re rastîya Eyûbîyan bi teybetî li ser Selahadinê Eyûbî re hatîya nîşqas kirin û weke ku wî tenê oldarîya xwe derxistibê li pêş û wî guh nedaye pêşketina xwe ya netewî jî bûya. Ya ku li vir, weke bersivêkê ji vê gotinê re em bibêjin, ew a ku Selahadinê Xwestîya ku ahageneke di nava wan herdû alîyan ve bide çê kirin. Ji ber ku wî, yek di înkara ya din de nedîtîya. Bi wê re, wê çawa bi hevdû re di ahangekê de bijîn û pêşkevin jî, ew jî, wî dîtîya. Lê nêzîkatîya Selahadinê Eyûbî bixwe jî, weke nêzîkatîyaka kevneşopî ku li ser hemûyan re bûya.

Ji bo kurdistanê, giringîya Selahadinê Eyûbî û dema Eyûbîyan çî ya, ku em bi teybetî, pêşketinên di dema şadadîyan û Merwanîyan de baş û qanc fahm nekin, emê vê jî rast fahm nekin û nikaribin bi rastî û di cih de bi bersiv bikin. Ji ber ku, bersiva vê pirsê, di serî de di dema Şadadîyan û Merwanîyan bi hevdû re ya. Li ser wan pêşketinan re pêşketinana Selahadinê Eyûbî û ya Eyûbîyan jî bûya.

Rewş û awayê pêşketina demê, dema ku em li berçav bigirin, weke ku di roja me de tê gotin û bi gotinî û nivîskî xateka stûr di nava şîatîyê û sûnnîtî û ankû şafîtîyê de dihê danîn, ku em vê rewşê bi vî rengî herê bikin, em ê nikaribin rewş û dema Selahadinê Eyûbî dîsa fahm bikin. Rêveberîya Şadadîyan, çendî ku rengê wê di temenê mezhebê şîatîyê de weke ku li pêş a, her wusa di rêveberîya merwanîyan de jî, rengê sûnnîtî û ankû şafîtîyê li pêş a. Lê ev herdû rêveberîyê jî, ji aliyê heman aşîra ku xwediyê heman kokê ve hatîna ava kirin in. Divê ku em vê rastîyê jî fahm bikin. Selahadinê Eyûbî bixwe, bavê wî Necmedîn, di dema şadadîyan de, ku herêmên di bin kontrola Şadadîyan de ên qafqasya ên weke ku î ro bi navê Azerbeycan, Ermenîstan, Gûrcîstan, Osetya û hwd, dibin mîrtîya bavê Selahadin de mana. Piştî, dema ku hêrişên Salçûqîyan li herêmê Zêde dibin, wê serdestîya şadadîyan ji ber wan hêrişan li van herêman lawaz bibe û bê ber tûnebûnê. Piştî wê lawazbûna serdestîya li van herêman wê malbate Eyûbî, wê barî başûrê kurdistanê li herêmên li berdicle bike. Di dema

ku ew tèn û bar dikin jî, weke malbatekê, her wusa weke aşîrekê barî van herêman dikin û li wan heyîna xwe didina nişandin.

Piştî li van deran, wê di dema kin de, kalkê Selahadîn Şadî wê temenê desthilatdariyeka nû biavêje. Ji ber ku Merwanî û Şadadî yek in û ji kokekê na û heta ku temenê aşîrtîya wan jî yek a, êdî wê merwanî xwe li bayê wê avakirina desthilatdariya nû berdîn û di nav de êdî weke ku wê bihalihin wê li wan were. Di wê demê de, Şadî, wê rol û weynea weke ya Mihemedê kurê şadadî wê li herêmanê êdî bileyizê. Mihemedê kurê Şadadî, di dema ku temenê desthilatdariya mazin ya Şadadîyan avêt, hingî, wê kurdên eyerîdî, kekokyîdî û hwd ku li rojhilatê kurdistanê dewletên xwe avakirina, wê dibin şahîtî û desthilatdariya xwe de levbigihijêne li hevdu wê ji wan desthilatdariya şadadîyan ku li herêmanê bigiştî serdest dibê wê bide ava kirin. Şadî jî, wê heman tiştî li ser desthilatdariya Merwanî û hwd, ku gelek mîrgeh û desthilatdariyên herêmanê kurd hebûna wê bi wan re rewşeka bi vî rengî bide pêşxistin. Ev fêr û cerba Şadî, hinekî jî, ji wê zanîna wî ya ku di derbarê demên berê ên Şadadî de ku hê di wê demê de di serê wan de zindî bûn û herkesekî dizanî, wê ji wan bibe xwediyê wê têgihiştina bingehînî ku li ser re wê temenê desthilatdarî bide avêtin.

Hinekî jî, dema ku tê dema Şelahadinê Eyûbî, divê ku mirov bi vî yekê û rengê fahm bike û bêne ser ziman. Heta ku dem tê dema Şelahadinê Eyûbî, emê bîbînin ku wê temenekî mazin ê rêveberî wê li herêmanê bo wî biafirê. Di wê demê de, herêmanê weke helebê, homs û hwd jî, weke navçeyna ku bi vî rêveberîya nû ya Eyûbîyan ve girêdayî na. Eyûbî, didina kişfkirin ku wê li wan deran jî bibina xwedî desthilatdar.

Divê temenê de, Eyûbî, dema wan, di aslê xwe de, weke demeka ku divê ku mirov weke demeka sentezî ya ku sentez demên Şadadî û merwanîyan bi hevdu re ya. Bi wê re, pêşî Eyûbî, li Kurdistanê giştî wê rêveberîyekê mazin êdî ava bikin. Rêveberîya ku Eyûbîyan ava kir, hinekî jî, wê di rengê pêşketina destpêka rêveberîya şadadîyan de jî bê. Lê em dikarin bitijbihênina destpêka Abasîyan jî ku bi Abas re pêşket û piştî Baxda ji xwe re kir navend û êdî li herêmanê di temenê împaratoriyeke de pêşket.

Rêveberîya Abasîyan, dema ku em li destpêka wê diner in, hinekî di rengê wê pêşketina kurdan ya dema Şadadîyan de dibînin. Minaq, dema Xaro Reşîd û Birayê wî bahlûl, weke demeka teybet a. Bandûra van herdû mirovan, herî zêde di nava kurdan de heyî. Herwusa, tê gotin ku ev herdû û ankû malbata wan bixwe jî kurd bûya. Lê piştî wan re, weke ku li qasrê, bi carekê derbeyeke bibe û rêveberî û ankû desthilatdarî dest biguharêne wê kevneşopîyan Mûtasîm were û bi afirê. Mûtasîm û berî wî bavê wî hwd, dema ku tèn ser desthilatdariyê, wê pêşî berê xwe bidina bi ser kurdan de. Ne tenê, kurdên êzîdî û hwd, herwusa, kurdên misilman û hwd jî, wê nesibê xwe ji wan hêrişên wî bigirin.

DI dema wan, weke ku êdî demên Xaro Reşîd û birayê wî ku di çîrokan de bijî êdî dimêne. Ji wê êdî nabuhurê. Lê ev dem bi rastî jîya na. Divê ku mirov bahse wan bike. ..

Li kurdistanê, di dema Mûtasîman de, weke ku kurd êdî piştgirîya xwe ji wê rêveberîya Baxdayê didin kişandin. Êdî bi wê re, ji xwe êdî desthilatdarîya Abasîyan wê kêmbibe û êdî bahse wê newê kirin. Piştîre êdî wê ku weke pêwîstîyekê wê temenê desthilatdarîya Şadadîyan were avêtin ji aliyê Mihemedê kurê Şadadî ve. Bi wê re jî, êdî di wê temenê de, wê ev desthilatdarî, di demeka pirr kin de pirr zêde mazin bibe û li herêmê bigiştîkî serdest û serwer bibe. Herêmên li Qafqasya ên weke ku î ro bi navê Ermenîstan, Azerbeycan, Gûrcîstan û Osetya û hwd, wê di bin kontrola wan de bin. Heta ku digihijê ber sînore Hindîstanê, wê bahs ji wan were kirin. Ev desthilatdarîya wusa mazin û êdî wusa bi bandûr, wê li herêmê êdî serdestiya giştî bike destê xwe de û li herêmê serwer bibe.

Bi teybetî, divê ku mirov vê jî bibêje, ku dema ku navê botanê tê gotin, ki î ro, ew herêma rojavayê kurdistanê pirranîya wê di nav de ku heta ku digihijê ber sînore helebê û hwd û herêmên ber diclê ji Cizîra bota û heta ku digihijê ber Firatê, ji herêmeka mazin re tê gotin. Mîrê wê demê ê Cizîra bota ku navê wî Mîr Evdûl Elezîzê Îzafedîn jê re gotîya Cizîr. Lê **Navê Mîr Evdûl Elezîzê Îzafedîn**, bi rengê "Mîr Evdûlê kurê Elezîzê kurê Îzafedînê kurê Amer" jî tê zanîn. Lê divê ku em vê jî bibêjin ku di wê demê de, ava diclê pirr bilind a. Cizîra bota, li ber wê ava mazin û bilind, weke girevekê dimêne. Lê divê ku ez jî bi teybetî bibêjim ku nav û gotina "botanê" bi rengê "buhtan"ê û hwd, ji dema Gûtî, Hûrî û Mîtannîyan a. Yanê, navê botanê, navekî kevn a ku ne ji wê demê ya, ji dema berî wê de bi gelekî re ya û ji dema gûtîyan ve tê zanîn. Bineterên ku di wan de, heta dema gûtî, hûrî û mîtannîyan jî ku ev nav bo herêmê tê bikarhanîn î ro di destê me de hena. Lê heta berê wê, çend ku bi devkî tê gotin ku tê bikarhanîn jî, hê me bineter bidest nexistina.

Ev herêma botanê, weke herêmeka ku bi Diclê û Firatê biwate ya û pîroz a jî. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî bi teybetî bibêje û bêne ser ziman.

Dem, heta ku tê û digihijê dema Selahadin û pêşketina dema wî û hinekî berî wî ya Şadadîyan û Merwanîyan, em dibînin ku hê jî, ev herêm hemû bi hevdû re girêdayî, bi wê rengê nav li wan dihê kirin. Yanî, weke herêmna ku mirov divê ku wan bi wê rengê bêne ser ziman in.

Li ber ava diclê, divê ku mirov bibêje ku li wir jîyan pirr pêşketîya. Bi wê yekê re, ewder biserê xwe, weke welatekî tê dîtin. Weke "welatekî di nava welêt de" tê dîtin. Dem ku heta û gihişt dema Eyûbîyan, em dibînin ku Eyûbîyan, bi vî rengî, ev navend, bi teybetî ji xwe re weke navend bihijartina û ji wê bidest vebûna xwe ya li herêmê kirina. Lê tiştêkî din jî, dibê. Di aslê xwe de, di dema Selahadinê Eyûbî de, wê şadadî jî, weke ku demeka xwe ya pêşketî û giştî û serkevî bijîn. Li ser wê re jî, wê li herêmên xwe cardin bigiştîkî karibin

serdestîya xwe ava bikin. Rêveberîya abasîyan, êdî weku dema ku kurdan piştîgirîya xwe jê bi şûn ve kişand, êdî weke ku teneê weke mîrgehekê ma. Li ser xalifetiye re Li Baxdadê, rêveberîyê dikir ku gotinên xwe bibêje û bandûra xwe bide hîs kirin. Lê di wê demê de, di temenê mezhebî de gotinên dijber, dema ku êdî ji rêveberîya xalife ya baxadê ku bidest gotinê hatina kirin, êdî Selahadin bixwe, wê êdî pêşî, hêzeka xwe li herêmên Şadadîyan bide çê kirin bi destê desthilatdarîya wir û piştê ji başûrê kurdistanê jî wê artişaka mazin ya ji herêma Botanê hemûyî ku miroan li nava wê artişê dide li hevdû, êdî piştê bi wê artiştê re wê herê biser baxdadê de. Di wê demê de Mûtazî xalife bûyar. Selahadinê Eyûbî, wê pêşî xalifetiya wê bixê û piştê wê bi tememî rêveberîya baxdadê bide bixê û heta ku xazîneyên wê bixwe jî, wê bişene herêma botanê ku di wê demê de kalkê Selahadinê Eyûbî ku piştî dabûyê de û bûbû siltan Nûreddîn li ser tax rûnîstî bû. Ew jî di demê de pîr bû. Kalkê Şelahadîn, di wê demê çûbû ber dilovaniya û yanî jî li ber çûyina li ber dilovaniya xwe bû. Lê Siltan Nûreddîn bixwe jî, di heman rewşê de bû.. Ji xwe, di wê demê de, piştî ku Selahadinê bi seferî çûbû bû bi ser baxadê de û hê ku Selahadin li Seferê bû, Seferê bû, Wê Siltan Nûreddîn jî herê ber dilovaniya xwe. Piştê jî, kurê wî yê piçûk ku hê 11 salî bû, ne dikarî rêveberîyê bike, Ji ber vê yekê, Selahadin, Di cih de sefera xwe di nêvî de hişt û vegeerîya Herêma botanê û li wir. Siltantî hilde ser milê xwe.

Selahadinê Eyûbî, di wê demê de, Amê wî Şerkoh, piştî sefera Eyûbî ya li ser baxdadê ne bi gelekî re sefer li herêmên Libanê li darxistin û wî siltantîya wan herêman hemûyan kir destê xwe de. Lê di wê dema ku Amê wî, çûwan herêman û ku hemp kirina bi sehêt(kontrol)a xwe de, dît ku wê hêza wî têrê nekê. Di cih de xaber ji Selahadin re şand û jê xwest ku ew bi hêzekê were alî wî.

Selahadin, ev kirina wî ya wî ya pêşî ku wî siltantî hildabû ser milê xwe ku wê bike bû. Lê piştî wê re jî, ku çû alî amê xwe û li wir siltantîya wî da rûnandin, wê piştê herê Misrê û li wir, rêveberîyê hilde li dest. Bi wê re jî, wê li wir, desthilatdarîyeka nû ava bike. Piştî ku Şerkoyê Şadî, Libnan hemû kir bidestê xwe de û êdî aramiya wêderê çê kir, piştê Bi heman rengê weke Şerkoyê Şadî ku ji malbate Selahadin a, Adilê kurê Şadî çû Misrê û ew der kir bin desthilatdarîya xwe de. Li Misrê, ev li dora 1190'ê û wan dibêt. Kurê Selahadin ku li ber destê amê xwe Adil mazin bûya Afdal, bi piştîgirîya aqilê kurê Şadî bû siltan li şamê. Şelahadin, di wê demê de, piştî ku çûbû bû Misrê, ew zêde li wir nemabû û ew i malbate xwe re buhurî de Îskenderiyê û demekê li wir dimêne. Li wir, di wê dema Selahadin li îskenderîyê dimenê bi malbata xwe re, wê xwe bide karê xwandin û nivîsandinê. Selahadin, di wê demê de, divê ku em bibêjin ku wî hemû kirin û kirinên xwe ku dikirin, wî nivîsandina û weke ku çawa ku ji devê wî tê gotin ku "dema ku mirov diçê cem xwûdê mirov hesabê hemû kirinên xwe dide", wî jî li dunyê bi wê vacê, nivîsandîya û danîya ber mirovan. Bi wê re jî, divê ku em gotinaka ku em di dawîya nivîsa xwe de

bibêjin ku li vir jî bibêjin ku dema ku Selahadin çû ber dilovaniya xwe, wî ji zaroyên xwe xwest ku bi şûrê wî re were vêşartin, da qana şûrê wî li wê dunyê ji kirinên wî şahidîyê bike. ..

Piştî ku Afdal li Şamê bû siltan, li ser xwesteka Afdal li Helebê qasrek hat ava kirin û li wir jî Birayê wî Az-zahir têde bicih bû. Li ser wê rewşê herdû bira, li wir, êdî hem alî hevdû kirin û hem jî alikarîyeka wan ji amê wan jî dibû. Afdal birayê mazin bû û li gorî kevneşopîyê, birayê mazin, hertimî, gotina wî serdest a. Bi vê yekê jî, Az-zahir, ji gotina birayê xwe derneket. Ji wî re, biratîyeka mazin kir. Di aslê xwe de ya, ku li herêmê, hem rewşa desthilatdarîya Eyûbîyan li Libnanê û li Mîsrê xort dikir û ew rewşa ku du birayan di nava xwe de dabûbû çê kirin bû. Ji ber ku herdû birayan, pêşî ew herêm, hemû kirina aramiyekê û bi wê re jî, bi aramiya wan re kirina rewşeka ku di berdewamiya herêmê botanê de ku dikarê bi aramî bijî. Ev jî, di wê demê de, wê bike ku li herêmê, desthilatdarîya nû were û ava bibe. Ya ku kir ku Şam, weke navendeka olî mazin pêş bikeve bi Famitîyan re ev bû. Fatimî, ji wê rewşê sûdgirin û desthilatdarîya fatimî ava dikin. Li ser wê aramiyê. Yanî, rewşeka wusa afirîbû ku ne tenê rêveberî û desthilatdarîya Eyûbîyan tenê dikarî jê sûdbigrê, her wusa, rêveberîya demî ya olî jî ji wê sûdgirt û pêşket. Bî wê re jî, di aslê xwe de, Êdî, ewder bû herêmeka ku mazin ku weke venda olî.

Di wê demê de li Hamayê Al-Muzafer weke siltan li Hamayê bû. Al-Muzafer, desthilatdarîya Eyûbîyan li wir xorttir kir. Her wusa, qasra Al-Muzafer, bû weke piştgirîyeka ewlakariyê ji rêverîya eyûbîyan ya Şamê re jî. Bi wê re jî, rewşeka xort ya desthilatdarî afirî. Salahadinê Eyûbî, ew ne tenê weke bav bû. Her wusa, ew weke seroke civakê ê mazin û ê hizrî ku wê hizrên xwe digotin û hizrên wî pêşketin û birêveçûna desthilatdarîya siyasî dide kifşkirin. Piştî ku Am û bavê wî çûna ber dilovaniya xwe, êdî ew derket li pêş. Amê wî bixwe jî, çend ku bi temem ji wî maztir bû û gotina mazin li wî diket, ji ber ku ji aqilê Selahadin pîrr bi bawer bû, mafê gotinê dabû bû wî ku ew bide kifş kirin.

Piştî salên 1190'î û hwd, wê li herêmê rewş biguharê. Çend ku rewşek afirî jî bû, hingî hêrîşên firankan li herêmê cih bicih dibûn. Li ser vê yekê, Selahadin ji Îskenderîya hat û xwest ku mudahaheyî rewşê bike. Selahadin dema ku ew hat herêmê, Ew hat Şamê û ji wir jî hat Rehayê. Li wir, wî rêveberîyên ku zaro û amê xwe lev dan li hevdû. Piştî wî, Piştî ku ew hat, êdî wê pêvajoya wî ya hewldane sekinandina wan hêrîşên firankan bide domandin heta ku digihijê sefera wî ya li Kûdûsê. Sefera wî ya kûdûsê, wê weke pêşwazî kirina sefera xaçîyan ya li wir û li herêmê bê. Selahadin, wê di hemû rêwîtiya xwe ya bi ber kûdûsê de serkevtî bê. Li kûdûsê jî, wê serbikeve. Piştî ku ew serket, wê êdî demekê li wir bimêne û piştî vegehîyê Rehayê. Li Rehayê wê demeka dirêj bimêne. Di wê demê de jî kurê wî El-zahir li cem wî ya. Selahadin, bo ku piştî wî re valahî çênebê û kêmesî nekeve rêveberîyê de wê Afdal, hemû kar û barê piştî bike. Ew, yê mazin jî bû. ...

Selahadinê Eyûbî, wê di 4'ê adare sale 1193' de herê ber dilovaniya xwe. Piştî wî re. Wê êdî demekê Afdal, li gorî kevneşopîya civatê yê mazin kîjan a wê ew were û karê piştî li dewsa wî bide domandin û wî da domandin. Lê Afdal, ji ber nexweşîyan wî jî, wê piştî bavê xwe re zêde neji û tenê wê 3 salan desthilatdariya Eyûbîyan piştî bavê xwe re bi rê ve bibe. Piştî çûyîna wî jî ya li ber dilovaniya xwe wê êdî birayê wî yê jê piçûktir Adil, were û li dewsê rûnihê.

Adil, di wê demê de kar û barê rêveberiyê ê Misrê bi rê ve dibir. Lê piştî ku Afdal çû ber dilovaniya xwe, ew ji wir hat û karê wir bi rê ve bir. Li Misrê jî li şûna xwe Al-Mansûr danî ser rêveberiyê. Lê Adil zêde namêne, piştî ku hat û demek zêde bi ser nebû. Selahadin, Dema ku ew çû ber diovaniya xwe li gorî ku tê gotin 16 kurên wî hebûn ku her yekê ji yê dîn bi zanetir bûn. Di dema Afdal de, Afdal, dîsa li Şamê rêveberîya mazin kir. Lê Birayê wî osman piştî bavê wî re çend ku derket li pêş û weke siltanê Eyûbîyan hat nasîn jî karên ku hatin kirin wî bidest xwe kir. Osman xwe dabûbû kar û barê xwandin û olî. Dem ku tê û digihijê dema Adil, wê adil, rêveberiyê li Rehayê ava bike. Li Şamê jî, li wir, bicihkirina bavê wan jî, sedema wê bû ku Hin xalifeyên Fatimîyan li wir bûn. Li ser wê rewşê li wir bicih kirin. Nexwe, wekî din jî, xwestibûn ku li Rehayê wî bicih bikin. Mazinên wan pirranîyan wan li wir bû.

Rêveberîya Eyûbîyan, dû-dîmenî bû. Her wusa, li binî bajar bi bajar û ankû herê bi herê ku siltan û ankû şahê wê hebû, li ser wê re, rêveberîya eyûbîyan hebû. di dema Piştî Al-Muzafer re li Hamayê -Al-munsurê yekem û li Helebê jî Az-zahir desthilatdariya xwe domandibû. Rêveberîya Az-zahir, teybetmendiya wê ew bû ku wî bi mîrê bota ku ji Cizîrê welat bi rê ve dibir re di ahangê de û bi hevdû re birê ve dibirin. Bandûra wan herdûyan li hemû beşên din ên rêveberîya Eyûbîyan dibû. Li Hamayê, heta sale 1221', wê Al-Mansur, rêveberiyê bêne û piştî di vê salê de ku ew çû ber dilovaniya xwe wê Al-nasir li dewsa wî rûnihê ji sale 1221'ê heta 1229'an. Homs jî, di sale 1178-1186'ê de wê Al-Qadir û piştî wî re A-mucahid ji sale 1186'an heta 1240 û hwd rêveberî meşandiya. Lê di dema Al-Mansur de ku ew li hamayê bi rêveber wî ew jî bixwe ve girêdabû. Lê piştî wî re êdî weke wî nemeşî û rêveberîya nû ku Al-Aşraf dike, wê derkeve li holê.

Rêveberîya Eyûbîyan, wê piştî Adil re wê kurê wî Kamil were ser desthoaltdariyê di navbera salên 1218 û 1238'an de. Kamil, Pirr giringî dide perwerde kirinê. Wê di dema xwe de, li doras Reheya û heta ku digişt heskîfê û hê li gelek deverên din wê gelek medresa dan çê kirin. Wî, bi teybetî li herême botanê, bi dehan Medresa dan çê kirin. Di dema wî de gelek aliman berê xwe dabû wê herêma wî. Kemil, wê karê wî yê ku di temenê çêkirina medresa û avahiyên mazin ên weke kirmanan de, wê kurê wî ku bi navê kalkê xwe tê binavkirin adil wê bide domandin û ew bixwe jî, mirovekî ku li gelek deveran wî perwerde dîtîya. Weke bavê xwe Kamil, Adil jî li Cîzîra bota bi salan maya û perwerde dîtîya. Wî, rêveberîya Eyûbîyan, gihand ast û radayeka din ya bilind.

Ku em bahse Aqilê kurê kamil bikin, divê ku em bi teybetî, bahse pêşveçûnaka mazin bikin. Lê di dema wî de, komên Mogol, Salçûqî û hwd, hêrîşên wan hê li herêmê dom dikirin. Di dema adilê kurê kamil de, wê gelek hêrîş li wê qada li nava Şam û Rahayê jî bibin. Minaq, ku hinekî piştî dema Adilê kurê Kamilê de dijî, ku piştî Adilê kurê kamil re bûya Siltan li ser serê Eyûbîyan Salih de jîya ye mirovên weke Şêx teymiyê Harranî ku weke alimna mazin tên zanîn bi dehan pirtûk li şûn xwe hiştina, di dema ku di nava karwanan de ji Rehayê dikin ku herina Şamê, di rê de rastî hêrîşên komên tataran tên û Ev alim bixwe jî, bi zarokeyê jîyane wî tê xilas kirin.

Ji dema Adil û heta ku tê dema Salix û piştî Salih re heta ku dema Mesûdê kurê Salih, wê dem bi dem zêdebûnek di van hêrîşên ku bidestê wan koman li herêmê dibin wê zêdebûnek bibêt. Ev dem, bi vî rengî, weke demna ku êdî hin bi hin bo desthilatdarîya Eyûbîyan jî, ji ber hêrîşan ku ên zor in. Di her demê de jî, ti komî wêre ne kirîya hêrîşekê bibina bi ser navendan de, hertimî li navçe û bajarokê li kevîya kurdistanê û hinekî ji navendê dûr in, rastî hêrîşa wan hatin.

Eyûbî, desthilatdarîya wan, ji dema şadadî û heta ku tê û gihijê dema Merwanîyan û piştê ya wan, wê di xatekê de li dût hevdu, di berdewama hevdu de rêveberî û desthilatdarî bi rê ve herê. Dem bi dem, çend ku çend ku destên ku rêve dibe diguharê jî, lê xate xwe dide domandin. Ev yek, weke kevneşopîyekê ya. Ji Destpêka Mihemedê kurê Şadadî heta ya Alîyê kurê Merwan û ji ya Elîyê kurê Merwan, heta digihijê ya bi Selahadinê Eyûbî û hwd re, wê di dewama hevdu de li kurdistanê bi rêvebirina gelê kurdistanê re wê bi rê ve biçê. Di vê temenê de, dema ku em li dîrokê jî dinerin, em xateka bênavber dibînin ku bûya û afirîya. Ev nêzîkatîya Selahadinê Eyûbî ku bi van gotinên wî ku ji devê tîr ser ziman, wê nêzîkatîya 'zaroyên wî jî were dîtin û fahm kirin. Dema ku kurê wî melik Al-Zahir li ber serê wî di kêlîka wî ya dawiyê de dirûnihê, ew jî ji kurê xwe re van gotinan dibêje. "Ji rêya Xwûdê dernekev in. Ez, serfîraziya xwe deyndarê Xwûdayê xwe me, ji bo vê yekê, ez bi fermane wî xwûdayî ji we re dibêjim. Xwûnê nerijînênin. Xwûn rijandinê, ji xwe re nekin edet. Xwûn rijandin, xwûn rijandinê bi xwe re tene. Zilmê, li xelkê xwe nek in û ji bo ewlakarîya wan û mal û milkê wan bixebit in. Ne kîndarê kesî bin. Dilê mezinên xwe ji xwe ne hêlin û neşkînen in. Dilê hevdu qizinc bikin. Bila, ti kesekê li ber destê te, dilê wan ji we nemêne. Bizanibin ku win hemû jî, mahkumê mirinê ne. Tu heta ku rizeya gelê xwe qizinc nekê, tê yê ya Xwûdê jî nikaribê qizinc bikê. Têkiliya xwe, hertimê bi gelê xwe re baş çêbikin. Tobedarê Xwedê bin, .. yê mazin û qadîr ew a." ... Piştê weke gotina xwe ya dawî dibêje ku "şûrê min, bi min re bikina tirba min de da qana şahîdîya kirinên min bike li cem xwûdê." Bi wan gotinan, xwestîya ku balê bikişêne ser qancîya mirov. Yanî ji wan re gotiya ku tu qanciyê bike tê rastî qanciyê jî were. Rêveberîyên Eyûbîyan, piştî wî re, hewldane ku di wê xate wî de bimeş in û meşîna.

Ev gotinên wî ên dawiyê bûn û piştî wî re weke mîrete hem ji zaroyên wî û hem jî ji milete wî re û hem jî ji hemû yên bawermend re bûya. Wî, bi gotinên xwe, hertimî qancî pêşniyar kiriya. Rêya qanciyê pêşniyar kiriya û ji zaroyên xwe jî xwestiya ku hertimî, weke serokê desthilatdara gelê xwe ku təkiliya wî bi gelê wî re xweş bê û hertimî li gotina wan bihisêne û dernekeve derî wan. Bi vê yekê, wî êdî dîtiya û gotiya ku wê bihişê rêz û hûmetê ya galê xwe û bi ghiştina rêz û hûmeta gelê xwe, wê bigihîjê hemû kesekî jî.

Çavkani;

- *Larsdotter, Anna (2010). "Saladin - sultanen som krossade korsriddarna".
- *Köhler, M. A. (2013). *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*.
- *İbnü'l-Esîr; el-Kâmil fi't-târîh
- *R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193–1260*, (State University of New York Press, 1977)
- *Gibb, Hamilton. (1973). *The Life of Saladin: From the Works of Imad ad-Din and Baha ad-Din*
- *Bahâeddin İbn Şeddâd; en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Salâhuddin.
- *Murray, A. V. (2006). *Raymond III of Tripoli*
- *Eddé, Anne-Marie; "Saladin" trans. Jean Marie Todd Harvard University Press, 2011
- *Riley-Smith, Jonathan. *The Crusades: A History*=2002. Yale University Press
- *Yeomans, Richard (2006). *The art and architecture of Islamic Cairo*
- *Spevack, Aaron (2014). *The Archetypal Sunni Scholar: Law, Theology, and Mysticism in the Synthesis of Al-Bajuri*. State University of New York Press
- *Saladin i Nordisk familiebok (andre utgave, 1916)
- *Ibn Xelikan - Wefayat El Ayan
- *Gillingham, John, (1978) 'Richard the Lionheart',
- *Folkvord, Erling(2016); Rojava: kurderne i kamp for ei framtid uten Assad, Erdogan og Daesh
- *Meiselas, Susan(2008); Kurdistan, University of Chicago Press
- *Vindheim, Jan Bojer(2016); Kurdistan stiger fram
- *Brauer, Erich(1993); The Jews of Kurdistan
- *Lêv, Yaacov (1999). *Saladin in Egypt*.
- *Carole Hillenbrand (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives*
- *Christopher Catherwood (2008). *Making War In The Name Of God*
- Bishop, Morris (2001). *The Middle Ages*
- *Riley-Smith, Jonathan (2005). *The Crusades: A History (Second ed.)*. Yale University Press, p.143-152
- *Yeomans, Richard (2006). *The art and architecture of Islamic Cairo*, p.110-117

*Riley-Smith, Jonathan (2008). The Crusades, Christianity and Islam, p.65-71
*Minorsky, Vladimir (1953). Studies in Caucasian history. London: Cambridge University Press.

Abdusamet Yigit, Cizira bota, kurdistan, dawiya gulana 2018.